

**TOKAT'TA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE
GELENEKSEL YIKANMA MEKÂNLARININ
GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARI**

Tuğberk Yağız ALTUNSOY

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE**

**TOKAT'TA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL YIKANMA
MEKÂNLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARI**

Tuğberk Yağız ALTUNSOY

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE**

**KARABÜK
Temmuz 2021**

Tuğberk Yağız Altunsoy tarafından hazırlanan “TOKAT’TA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL YIKANMA MEKÂNLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE

.....

Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 10/07/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Mehmet MUTLU (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr. Emine Saka AKIN (YOBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

“Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak elde edildiğini ve sunulduğunu; ayrıca bu kuralların ve ilkelerin gerektirdiği şekilde, bu çalışmadan kaynaklanmayan bütün atıfları yaptığımı beyan ederim.”

Tuğberk Yağız ALTUNSOY

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TOKAT'TA YIKANMA KÜLTÜRÜ VE GELENEKSEL YIKANMA MEKÂNLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KORUMA SORUNLARI

Tuğberk Yağız ALTUNSOY

**Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı**

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE
Temmuz 2021, 176 sayfa**

Tokat geleneksel yıkanma mekanları açısından oldukça zengin bir şehirdir. Geçmişte kentte bulunan hamam sayısı bu şehrin nüfusuna göre oldukça fazlaydı. Bu durum Tokat şehrinde hamamlara gösterilen ilgi ve hamam kültürüne verilen önem ile açıklanabilir.

Başlangıcından itibaren, kentte gelişen hamam kültürü, Patrona Halil İsyanı'ndan sonra Tokat halkının hamamların işletilmesinde daha fazla rol alması ve burada çalışmasıyla yaygınlaşmıştır.

Geleneksel Tokat konutlarında yıkanma yerleri; odalardaki dolaplar içinde yer alan "güsülhaneler", taşlık veya "cağ" kısmındaki banyo köşeleri ile büyük köşklerin bina veya bahçesindeki ev hamamlarıdır.

Tokat kentindeki halk hamamları ise mahalle hamamları ve çarşı hamamları olarak nitelendirilebilir.

Son yıllarda sağlık ve temizlik bilincinin artması ve şehir yönetiminin bu yapılara verdiği değer ile Tokat hamamlarının koruma sorunları gündeme gelmiştir. Bugün, bu yapılar büyük ölçüde belgelenmiştir. Ancak bozulmalar, çökmeler ve tahribatlar görülmektedir.

Tokat'taki hamamların oluşumu, yaşatılması ve korunması kapsamında bu eserlerin ve kültürün gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Tokat'ta hamam kültürü ve hamam kültürünün yarattığı değerlerin, ve yıkanma mekanlarının mevcut durumu incelenerek belgelenmiştir.

Anahtar Sözcükler : Tokat, Tokat Hamamları, Hamamlar, Hamamlı Evler, Yıkanma kültürü, Koruma.

Bilim Kodu : 80106

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

BATHING CULTURE AND CONSERVATION PROBLEMS OF TRADITIONAL BATHING PLACES IN TOKAT

Tuğberk Yağız ALTUNSOY

**Karabük University
Institute of Graduate Programs
Department of Architecture**

Thesis Advisor:

Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE

July 2021, 176 pages

Tokat is a very rich city in terms of traditional bathing places. In the past, the number of baths in the city was quite high compared to the population of this city. This situation can be explained by the interest shown to the baths in the city of Tokat and the importance given to the bath culture.

The bath culture, which developed in the city from the beginning, became widespread after the Patrona Halil Rebellion, with the people of Tokat taking a greater role in the operation of the baths and working here.

Washing places in traditional Tokat residences; These are the "gusulhanes" in the cabinets in the rooms, the bathroom corners in the courtyard or "cağ" part, and, the house baths inside the building or in the garden of the big mansions.

Public baths in the city of Tokat can be described as neighborhood-‘‘mahalle’’ baths and bazaar baths.

In recent years, with the increase in health and cleanliness awareness and the value given by the city administration to these structures, the protection problems of Tokat baths have come to the fore. Today, these structures are largely documented. However, deteriorations, collapses and destructions are observed.

Within the scope of the formation, survival and protection of the baths in Tokat, it is necessary to transfer these artifacts and culture to future generations.

In this study, the bath culture and the values created by the bathing culture, and the current situation of the bathing places in Tokat have been examined and documented.

Key Word : Tokat , Baths in Tokat, Houses With Bath, Tokat Baths, Bathing Culture, Protection.

Science Code: 80106

TEŞEKKÜR

Bu tezin oluşturulması sürecinde değerli fikirleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmalarımı yönlendiren, değerli hocam Prof. Dr. Aysun ÖZKÖSE'ye, çalışmama jüri üyesi olarak katkıda bulunan Doç. Dr. Emine SAKA AKIN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU'ya, bu çalışmayı destekleyen FYL-2020-2311 numaralı projeye sağladığı katkılarından dolayı Karabük Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi'ne sonsuz teşekkürü borç bilirim. Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca emeği geçen tüm hocalarım ile maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan başta annem babam olmak üzere tüm aileme, desteklerini esirgemeyen dostlarıma, saha çalışmalarında yer alan Karabük Üniversitesi rölöve restorasyon dersi öğrencilerine, bilgilerinden her daim yararlandığım Hasan AKAR'a, kişisel arşivlerini benimle paylaşan Setenay ÖREN ve Adnan SEÇKİN'e, Osmanlıca belgelerin çevirisinde yardımını aldığım Hüseyin DAĞAŞAN'a, röportaj çalışmalarında her sorumu sabırla yanıtlayan Ali AKAEVREN ve Hüdai YÜKLER'e, teşekkürü borç bilirim. Tokat halkının aydın kadınlarından olan ve tezimin en önemli sözlü kaynağı değerli anneannem Süheyla Benlioğlu'na ve manevi desteğini her zaman hissettiğim rahmetli dedem Hilmi Benlioğlu'na minnettarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
ÇİZELGELER DİZİNİ	xviii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. TEZİN AMACI	1
1.2. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	2
1.3. TEZİN YÖNTEMİ	3
1.4. LİTERATÜR ÖZETİ	3
BÖLÜM 2	6
TOKAT KENTİNDE YIKANMA KÜLTÜRÜ	6
2.1. HAMAMLARDA YIKANMA KÜLTÜRÜ	6
2.1.1. Hamamcılık Mesleği.....	6
2.1.2. Hamam Çalışanları	7
2.1.2.1. Hamamcı	7
2.1.2.2. Tellak	7
2.1.2.3. Natır	8
2.1.2.4. Yer Verici.....	8
2.1.2.5. Külhancı.....	8
2.1.3. Tokat'ta Hamamda Yıkanma Kültürü	9
2.1.3.1. Mahalle (Aile) Hamamı	10
2.1.3.2. Gelin Hamamı	11

Sayfa

2.1.3.3. Damat Hamamı	12
2.1.3.4. Kız Beğenme (Görücü) Hamamı	13
2.1.3.5. Kırk (Lohusa) Hamamı	13
2.1.3.6. Ramazan (Gece) Hamamı	14
2.1.3.7. Yas Hamamı.....	14
2.1.4. Hamam Malzemeleri	14
2.1.4.1. Hamam Bohçası	16
2.1.4.2. Hamam Halısı	17
2.1.4.3. Hamam Tası	17
2.1.4.4. Nalın ve Takunya.....	18
2.1.4.5. Peştamal	19
2.1.4.6. Kildan.....	19
2.1.4.7. Kese.....	19
2.2. GELENEKSEL KONUTLARDA YIKANMA KÜLTÜRÜ	20
2.2.1. Taşlık Kısmında Yıkanma (Çağ).....	20
2.2.2. Dolap İçinde Yıkanma (Gusülhane).....	21
2.2.3. Evlerdeki Hamamlarda Yıkanma	22
BÖLÜM 3	23
TOKAT KENTİNDE BULUNAN GELENEKSEL HAMAM MEKÂNLARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KORUMA SORUNLARI.....	23
3.1. HAMAM BÖLÜMLERİ.....	25
3.1.1. Soyunmalık.....	26
3.1.2. Ilıklık.....	28
3.1.3. Tıraşlık ve Hela.....	28
3.1.4. Sıcaklık	29
3.1.5. Halvet.....	31
3.1.6. Su Deposu.....	31
3.1.7. Külhan.....	32
3.1.8. Külhancı Evi	33
3.1.9. Cehennemlik	33
3.2. ÇARŞI HAMAMLARI	35

	<u>Sayfa</u>
3.2.1. Pervane Hamamı.....	35
3.2.2. Mustafa Ağa Hamamı.....	41
3.2.3. Sultan Hamamı	48
3.2.4. Ali Paşa Hamamı	56
3.2.5. Paşa Hamamı	65
3.2.6. Taht-El Kale Hamamı.....	72
3.3. MAHALLE HAMAMLARI	78
3.3.1. Mevlâna Hamamı.....	78
3.3.2. Marisa Hamamı	87
3.3.3. Çay Hamamı	93
3.3.4. Şehre Küstü Hamamı.....	97
3.3.5. Çekenli Hamamı	101
3.3.6. Hatip Hamamı.....	104
3.3.7. Horuç Hamamı.....	112
3.3.8. Soğukpınar Hamamı	116
3.4. GELENEKSEL KONUTLARDA YER ALAN HAMAMLAR.....	117
3.4.1. Latifoğlu Konağı.....	118
3.4.2. Yoğurtçuoğlu Konağı	122
3.4.3. Muslu Ağa Köşkü.....	128
BÖLÜM 4	133
SONUÇ VE ÖNERİLER	133
KAYNAKLAR	138
EK AÇIKLAMALAR A. TOKAT'TA YER ALAN HAMAMLARI GÖSTEREN GRAFİK VE TABLO.....	141
EK AÇIKLAMALAR B. MİMAR ALİ AKAEVREN İLE (MUSTAĞA AĞA HAMAMI ESKİ İŞLETMECİSİ) RÖPORTAJ / 2020 .	144
EK AÇIKLAMALAR C. HÜDAİ YÜKLER İLE (ALİ PAŞA HAMAMI ESKİ İŞLETMECİSİ) RÖPORTAJ / 2020	153
EK AÇIKLAMALAR D. YAPILAR HAKKINDA ARŞİV BELGELERİ	164
EK AÇIKLAMALAR E. ARŞİVDE YER ALAN OSMANLICA BELGELER....	171
ÖZGEÇMİŞ	176

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Hamam malzemeleri	15
Şekil 2.2. Tokat Müzesi hamam bölümü vitrini.....	16
Şekil 2.3. Tokat Müzesinde yer alan hamam bohçası.	16
Şekil 2.4. Hamam tası ve sabun.....	17
Şekil 2.5. Gümüş kaplamalı ve işlemeli nalin.	18
Şekil 2.6. Vasfi Süsoy Evi zemin kat rölöve çizimi	20
Şekil 2.7. İspirli Konağı restitüsyonu birinci kat planı çizimi	21
Şekil 2.8. Beyhamam Sokak No:67, zemin kat rölövesi	22
Şekil 3.1. Tarihi ticaret merkezi Sulusokak, Taht-el kale ve Sultan Hamamı.....	23
Şekil 3.2. Tokat'taki mevcut ve tescilli anıtsal yapıların yüzdesel dağılımı	24
Şekil 3.3. Günümüzde mevcut olmayan, bilinen yapılar dahil edildiğinde oluşan yeni yüzdelik dağılım.	25
Şekil 3.4. Tokat'ta yer alan çarşı ve mahalle hamamlarının işlev şeması	26
Şekil 3.5. Ali Paşa Hamamı soyunmalık kısmı.	27
Şekil 3.6. Pervane Hamamı'nda yer alan hamamcı odası.	27
Şekil 3.7. Paşa Hamamı'nda yer alan tıraşlık kısmı.....	29
Şekil 3.8. Hatip Hamamı sıcaklık kısmında yer alan özgün kurna ve ayna taşı.....	29
Şekil 3.9. Paşa Hamamı su deposu penceresi.....	30
Şekil 3.10. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmında yer alan halvet.....	31
Şekil 3.11. Mevlâna Hamamı külhanı.....	32
Şekil 3.12. Mevlâna Hamamı'nda yer alan külhancı evi.	33
Şekil 3.13. Hatip Hamamın'da yer alan cehennemlik bölümü.	34
Şekil 3.14. Hatip Hamamı döşemesinde meydana gelen tahribat sonucu oluşan açıklık.	34
Şekil 3.15. Pervane Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu.....	35
Şekil 3.16. Pervane Hamamı'nın yapı-çevre ilişkisi.....	36
Şekil 3.17. Pervane Hamamı planı rölöve çizimi.....	37
Şekil 3.18. Pervane Hamamı rölöve çizimleri	37

Sayfa

Şekil 3.19. Pervane Hamamı cepheleri.	38
Şekil 3.20. Pervane Hamamı, erkekler kısmındaki soyunmalık.	38
Şekil 3.21. Pervane Hamamı soyunmalık kısmı.	39
Şekil 3.22. Pervane Hamamı ılıklik kısmı.	39
Şekil 3.23. Pervane Hamamı sıcaklik kısmı.....	40
Şekil 3.24. Mustafa Ağa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu.....	41
Şekil 3.25. Mustafa Ağa Hamamı üst örtüsü.	42
Şekil 3.26. Mustafa Ağa Hamamı'nın yapı-çevre ilişkisi.....	43
Şekil 3.27. Mustafa Ağa Hamamı külhan avlusu girişi, 1930	43
Şekil 3.28. Mustafa Ağa Hamamı planı rölöve çizimi [.....	44
Şekil 3.29. Mustafa Ağa Hamamı kesiti rölöve çizimi.	44
Şekil 3.30. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında soyunmalık.....	45
Şekil 3.31. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında soyunmalık.....	46
Şekil 3.32. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında ılıklik.....	46
Şekil 3.33. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında sıcaklik	47
Şekil 3.34. Sultan Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	48
Şekil 3.35. Sultan Hamamı eski fotoğrafları	49
Şekil 3.36. Sultan Hamamı planı rölöve çizimi	50
Şekil 3.37. Sultan Hamamı rölöve çizimleri	50
Şekil 3.38. Sultan Hamamı restorasyonu esnasında.....	51
Şekil 3.39. Soyunmalık kısmı 1960 yılındaki geçirdiği tadilattan sonra.	52
Şekil 3.40. Sultan Hamamı restorasyon fotoğrafları.....	53
Şekil 3.41. Sultan hamamı restorasyon öncesi fotoğrafları.....	54
Şekil 3.42. Sultan Hamamı altında bulunan hamam fotoğrafları.....	55
Şekil 3.43. Sultan Hamamı altından bulunan hamam planı krokisi.....	55
Şekil 3.44. Ali Paşa Hamamı Tokat kenti içindeki konumu	56
Şekil 3.45. Ali Paşa Hamamı kubbeleri kurşun ile kaplanmadan önce	57
Şekil 3.46. Ali Paşa Hamamı rölöve planı	58
Şekil 3.47. Ali Paşa Hamamı rölöve çizimleri.....	58
Şekil 3.48. Ali Paşa Hamamı erkekler kısmındaki soyunmalık kısmı.....	59
Şekil 3.49. Ali Paşa Hamamı erkekler kısmındaki soyunmalık.....	60
Şekil 3.50. Ali Paşa Hamamı ılıklik kısmı.....	60

Sayfa

Şekil 3.51. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmında bulunan göbek taşı	61
Şekil 3.52. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmı detayları	62
Şekil 3.53. Ali Paşa Hamamı külhan avlusu ve külhan girişi	63
Şekil 3.54. Ali Paşa Hamamı cepheleri.....	63
Şekil 3.55. Ali Paşa Hamamı'nda meydana gelen patlamaya ait görsel.....	64
Şekil 3.56. Ali Paşa Hamamı'nda meydana gelen patlamaya ait görsel.....	64
Şekil 3.57. Paşa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	65
Şekil 3.58. Paşa Hamamı yapı çevre ilişkisi	66
Şekil 3.59. Paşa Hamamı rölöve planı	66
Şekil 3.60. Paşa Hamamı rölöve kesiti.....	67
Şekil 3.61. Paşa Hamamı, Giriş Kapısı ve Arapça Kitabesi	67
Şekil 3.62. Paşa Hamamı cepheleri.....	68
Şekil 3.63. Paşa Hamamı, 1945	68
Şekil 3.64. Paşa Hamamı soyunmalık kısmı.....	69
Şekil 3.65. Paşa Hamamı ılıkılık kısmı	69
Şekil 3.66. Paşa Hamamı sıcaklık kısmı	70
Şekil 3.67. Paşa Hamamı sıcaklık kısmı halvet bölümü	70
Şekil 3.68. Paşa Hamamı hamamcı evi.....	71
Şekil 3.69. Taht-el Kale Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	72
Şekil 3.70. Taht'el Kale Hamamı rölöve planı	73
Şekil 3.71. Taht-el Kale Hamamı, 1930.....	74
Şekil 3.72. Taht-el Kale Hamamı, 1930.....	74
Şekil 3.73. Taht-el Kale Hamamı kadınlar kısmı sıcaklık mekânı,1930	75
Şekil 3.74. Taht-el Kale Hamamı, 1930.....	76
Şekil 3.75. Taht-el Kale Hamamı, Farsça kitabenin yer aldığı girişi, 1930.....	76
Şekil 3.76. Mevlâna Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	78
Şekil 3.77. Mevlâna Hamamı rölöve planı çizimi.....	79
Şekil 3.78. Mevlâna Hamamı rölöve kesit çizimi	80
Şekil 3.79. Mevlâna Hamamı dış giriş kapısı ve giriş holü	80
Şekil 3.80. Mevlâna Hamamı kurutmalık kısmına çıkan bölüm.....	81
Şekil 3.81. Mevlâna Hamamı kurutmalık kısmı ve üst örtüsü	82
Şekil 3.82. Mevlâna Hamamı soyunmalık kısmı	82

Sayfa

Şekil 3.83. Mevlâna Hamamı ılıklik kısmında tıraşlık ve hela bölümü.....	83
Şekil 3.84. Sıcaklık kısmının kubbeğe geçiş elemanları ve kubbesi.	83
Şekil 3.85. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmı.	84
Şekil 3.86. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmında yer alan halvetler.....	85
Şekil 3.87. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmında halvet bölümü.....	85
Şekil 3.88. Mevlâna Hamamı, külhanı ocak kısmı.	86
Şekil 3.89. Mevlâna Hamamı, külhan avlusu.	86
Şekil 3.90. Marisa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	87
Şekil 3.91. Marisa Hamamı rölövesi 1. pafta.....	88
Şekil 3.92. Marisa Hamamı rölövesi, detay paftası (2. pafta).....	88
Şekil 3.93. Marisa Hamamı rölövesi, detay paftası (3. pafta).....	89
Şekil 3.94. Marisa Hamamı doğu görünüşü.....	89
Şekil 3.95. Marisa Hamamı cepheleri.....	90
Şekil 3.96. Marisa Hamamı'nın alt katında yer alan iş evi	91
Şekil 3.97. Marisa Hamamı külhan kısmı	91
Şekil 3.98. Marisa Hamamı iç kısmı fotoğrafları.....	92
Şekil 3.99. Tokat Müzesi Defterinde Marisa Hamamı çizimi ve krokisi.....	92
Şekil 3.100. Çay Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	93
Şekil 3.101. Çay Hamamı rölöve planı.	94
Şekil 3.102. Çay Hamamı rölöve kesiti	95
Şekil 3.103. Çay Hamamı doğu cephesi, 1945	95
Şekil 3.104. Çay Hamamı cepheleri.....	96
Şekil 3.105. Çay Hamamı yıkıldıktan sonra hazırlanan rapordaki fotoğraf	96
Şekil 3.106. Şehre Küstü Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu.....	97
Şekil 3.107. Şehre Küstü Hamamı rölöve planı.....	98
Şekil 3.108. Şehre Küstü Hamamı doğu cephesi, 1945	99
Şekil 3.109. Şehre Küstü Hamamı arkasında yer alan Garipler Camii.....	100
Şekil 3.110. Çekenli Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	101
Şekil 3.111. Çekenli Hamamı planı rölöve çizimi	102
Şekil 3.112. Çekenli Hamamı kesiti rölöve çizimi	102
Şekil 3.113. Çekenli Hamamı	103
Şekil 3.114. Hatip Hamamı Tokat kenti içindeki konumu	104

Sayfa

Şekil 3.115. Hatip Hamamı yapı çevre ilişkisi.....	105
Şekil 3.116. Hatip Hamamı planı rölöve çizimi.....	105
Şekil 3.117. Hatip Hamamı kesiti rölöve çizimi.....	106
Şekil 3.118. Hatip Hamamı güney cephesi, 1945	106
Şekil 3.119. Hatip Hamamı ılıklik kısmı.	107
Şekil 3.120. Hatip Hamamı ılıklik kısmı.	108
Şekil 3.121. Hatip Hamamı sıcaklık kısmı kubbesi.	109
Şekil 3.122. Hatip Hamamı sıcaklık mekânı.....	109
Şekil 3.123. Hatip Hamamı'nda görülen bozulmalar.	110
Şekil 3.124. Dış cephedeki bozulmalar.....	111
Şekil 3.125. Hamama bitişik yapılan yapı	111
Şekil 3.126. Horuç Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	112
Şekil 3.127. Horuç Hamamı ve Horuç Camii.	113
Şekil 3.128. Horuç Hamamı giriş kısmı.....	113
Şekil 3.129. Horuç Hamamı.....	114
Şekil 3.130. Horuç Hamamı iç mekânı.	115
Şekil 3.131. Horuç Hamamı'nda merdiven ile çıkılan bölüm.	115
Şekil 3.132. Soğukpınar Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu	116
Şekil 3.133. Geleneksel Tokat bağ evleri.....	117
Şekil 3.134. Latifoğlu Konağı Tokat kenti içindeki konumu	118
Şekil 3.135. Latifoğlu Konağı zemin kat planı çizimi	119
Şekil 3.136. Latifoğlu Konağı Hamamı dış görünüşü.	119
Şekil 3.137. Latifoğlu Konağı Hamamı, giriş kapısı ve soyunma kısmı.	120
Şekil 3.138. Latifoğlu Konağı Hamamı, yıkanma kısmı.	120
Şekil 3.139. Latifoğlu Konağı Hamamı, yıkanma kısmı.	121
Şekil 3.140. Yoğurtçuoğlu Konağı Tokat kenti içindeki konumu	122
Şekil 3.141. Yoğurtçuoğlu Konağı rölöve çizimi	123
Şekil 3.142. Yoğurtçuoğlu Konağı rölöve çizimleri	123
Şekil 3.143. Yoğurtçuoğlu Konağı yapı-çevre ilişkisi.	124
Şekil 3.144. Yoğurtçuoğlu Konağı üst katında yer alan sofa ve odalar.	124
Şekil 3.145. Konağın dış duvarında yer alan çeşme.	125
Şekil 3.146. Yoğurtçuoğlu Konağı'nı teşrif eden Fevzi Çakmak ve heyeti.....	125

Sayfa

Şekil 3.147.	Yoğurtçuoğlu Konağı soyunma mekânı.....	126
Şekil 3.148.	Yoğurtçuoğlu Konağı yıkanma bölümü.....	127
Şekil 3.149.	Muslu Ağa Köşkü Tokat kenti içindeki konumu	128
Şekil 3.150.	Muslu Ağa Köşkü birinci kat rölöve çizimi	129
Şekil 3.151.	Muslu Ağa Köşkü avludan görünüşü.....	130
Şekil 3.152.	Muslu Ağa Köşkü hamam odası girişi.....	130
Şekil 3.153.	Muslu Ağa Köşkü hamam odası.....	131
Şekil 3.154.	Muslu Ağa Köşkü tespit çalışmaları yapılırken	131
Şekil 3.155.	Muslu Ağa Köşkü restorasyon çalışmaları esnasında.....	132
Şekil Ek A.1.	Tokat kent merkezinde yer alan hamamlar ve hamamlı konakları gösteren grafik.....	142
Şekil Ek D.1.	Ali Paşa Hamamında meydana gelen patlama sonrası yapılan onarımların listesi.....	165
Şekil Ek D.2.	Paşa Hamamı kamulaştırılması talebine ilişkin belge.....	166
Şekil Ek D.3.	Paşa Hamamı kamulaştırılmaması hakkında.....	166
Şekil Ek D.4.	Marisa Hamamı'nın yıktırılması hakkında.....	167
Şekil Ek D.5.	Marisa Hamamı'nın rölövesi hakkında	167
Şekil Ek D.6.	Marisa Hamamı'nın yıktırılma kararı.....	168
Şekil Ek D.7.	Çay Hamamı yıkılması ile ilgili belge.....	168
Şekil Ek D.8.	Çay Hamamı yıkılması ile ilgili belge.....	169
Şekil Ek D.9.	Tokat Belediyesi'nin Hatip Hamamı'nın yıkılma tehlikesine ilişkin yazısı.....	169
Şekil Ek D.10.	Kayseri Koruma Kurulunun Hatip Hamamı hakkında Tokat Belediyesine cevap yazısı.....	170
Şekil Ek E.1.	Sultan hamamına ait Osmanlıca belge.....	172
Şekil Ek E.2.	Firuzaga Vakfı'na ait Osmanlıca belge, 17 temmuz 1878	173
Şekil Ek E.3.	Firuzaga Vakfı'na ait Osmanlıca belge, 9 temmuz 1893	174
Şekil Ek E.4.	Şehre Küstü Hamamı ile ilgili Osmanlıca belge, 1829	175

ÇİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1. Pervane Hamamı tespit çizelgesi.	36
Çizelge 3.2. Mustafa Ağa Hamamı tespit çizelgesi.	42
Çizelge 3.3. Sultan Hamamı tespit çizelgesi.	49
Çizelge 3.4. Ali Paşa Hamamı tespit çizelgesi.	57
Çizelge 3.5. Paşa Hamamı tespit çizelgesi.	66
Çizelge 3.6. Taht-el Kale Hamamı tespit çizelgesi.	73
Çizelge 3.7. Mevlâna Hamamı tespit çizelgesi.	79
Çizelge 3.8. Marisa Hamamı tespit çizelgesi.	87
Çizelge 3.9. Çay Hamamı tespit çizelgesi.	94
Çizelge 3.10. Şehre Küstü Hamamı tespit çizelgesi.	98
Çizelge 3.11. Çekenli Hamamı tespit çizelgesi.	101
Çizelge 3.12. Hatip Hamamı tespit çizelgesi.	104
Çizelge 3.13. Horuç Hamamı tespit çizelgesi.	112
Çizelge 3.14. Soğukpınar Hamamı tespit çizelgesi.	116
Çizelge 3.15. Latifoğlu Konağı tespit çizelgesi.	118
Çizelge 3.16. Yoğurtçuoğlu Konağı tespit çizelgesi.	122
Çizelge 3.17. Muslu Ağa Köşkü tespit çizelgesi.	129
Çizelge Ek A.1. Tokat merkezde yer alan, bilinen hamamların listesi.	143

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. TEZİN AMACI

Suyun çeşitli kullanım alanlarından biri de temizliktir. İnsanlar kendilerini, çevrelerini temizlemekte ve temizlik konusunda geleneksel, kültürel ve dini birtakım ritüellere uymaktadır. Bunun gibi çeşitli alanlarda kullanım imkânı ve gerekliliği olması, insanlar için zaten önemli olan suyun değerini daha da artırmaktadır.

İnsanların temizliğe duyduğu ihtiyaç, hamamlar gibi temizlik amaçlı kullanılan kapalı alanlar inşa edilmesinin de önünü açmıştır. Hamamların inşasının ilk adımları Yunanlılar ile atılmış olsa da gelişimi büyük çoğunlukla Romalılar ile gerçekleşmiştir. Roma uygarlığının yapmış olduğu gösterişli hamamlara ve yıkanma kültürüne, uygarlığın çöküşüyle başlayan Ortaçağ sürecinde Avrupa’da önem verilmemiş ancak Osmanlı gibi birçok İslam uygarlıklarında bu kültür ve mimari yaşatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda hamam kültürü zenginleştirilmiş ve mimarisi geleneksel Türk mimarisiyle buluşturulmuştur. Bu zenginlikleriyle Roma’nın gösterişli hamamlarının bile önüne geçerek onları unutturmuş ve Osmanlı’yı ziyaret eden gezginler, elçiler vesilesiyle “Türk hamam” kavramı olarak Avrupa dillerine girmiştir.

Türk kültüründe böylesine önemli ve büyük bir yeri olan hamam kültürünün en önemli merkezlerinden biri ise geçmişte büyük yolların kavşağında yer almasıyla bir ticaret kenti niteliği taşıyan, tarihi yapıları içinde nüfusuna oranla çok sayıda hamamı barındıran Tokat kenti olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Tokat kentinde yer alan tescilli hamamların ve konut içinde yer alan özel yıkanma mekânlarının incelenmesi, tescilli olmayıp kentte eskiden var olmuş ancak günümüzde var olmayan, yıkılmış veya yıktırılmış hamamların izinin sürülmesi

ve literatüre kazandırılması, bu yapılar hakkında farklı kaynaklarda geçen farklı bilgilerden doğru olanların gösterilmesi ve Tokat kentiyle özdeşleşmiş olan hamamcılık ve yıkanma kültürünün incelenmesidir.

1.2. TEZİN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada Tokat kent merkezinde bulunan geleneksel yıkanma mekânlarının mimari ve kültürel açıdan incelenmesi yapılmıştır. Tokat'ta yer alan en değerli su yapılarından olan hamamlar, konut içerisinde yer alan konak hamamları, kent içerisinde yüzyıllardır gelişmiş olan yıkanma kültürü ve kent miraslarından olan fakat tescillenmemiş hamamların izleri sürülüp mevcut kaynaklarda olmayan yeni çizimler, arşiv belgeleri ve fotoğraflar eklenmiştir. Bu kapsam dahilinde tezdeki sırasıyla geleneksel konutlardaki yıkanma mekânları olan çağ, gusülhane ve evlerdeki hamamlar; hamam bölümleri; çarşı hamamlarından Pervane Hamamı, Mustafa Ağa Hamamı, Sultan Hamamı, Ali Paşa Hamamı, Paşa Hamamı ve Taht-el kale Hamamı; mahalle hamamlarından Mevlâna Hamamı, Marisa Hamamı, Çay Hamamı, Şehre Küstü Hamamı, Çekenli Hamamı, Hatip Hamamı, Horuç Hamamı ve Soğukpınar Hamamı; geleneksel konutlarda yer alan hamamlardan Latifoğlu Konağı, Yoğurtçuoğlu Konağı, Muslu Ağa Köşkü içlerindeki hamamlar incelenmiştir.

Bu araştırmalar kapsamında; Tokat şehrindeki yıkanma mekânlarının literatür taraması yapılmış, bu çalışmalarda belgelenen yapıların mevcut durumu ve Türk hamam kültürünün Tokat'taki yeri incelenmiştir.

Tokat kentinin nüfusuna oranla kentteki hamam sayısı yüksektir. Bu, Tokat kentinde hamamlara gösterilen ilgi ve bu kültüre verilen önem ile açıklanabilir. Her ne kadar eskiden nüfusa oranla hamam sayısı yüksek olsa da şu an sadece 3 hamam işletilebilmektedir. Bu hamamlardan ikisi kadın erkek ayrı olan Ali Paşa ve Pervane Hamamı'dır. Bir diğer çalışan hamam ise tek hamam olarak inşa edilen ve diğer hamamlara göre daha küçük olan Mevlâna Hamamı'dır.

1.3. TEZİN YÖNTEMİ

Bu çalışmaya kaynak taraması yapılarak başlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinden Tokat hamamları ile ilgili belge taraması yapılarak Osmanlıca belgeler bulunmuştur. Bu belgelerin çevirileri yapılarak ilgili kısımlara eklenmiştir. Diğer kaynaklarda kullanılan fotoğraflama ve haritalama işlemleri yetersiz görüldüğü için Harita Genel Müdürlüğü arşivlerinden yüksek kalitede hava fotoğrafları ve kameralı drone kullanılmıştır. Tokat Belediyesi arşivlerinden alınan halihazır kent haritaları işlenerek kullanılmıştır. Günümüzde mevcut olan yapıların hepsine gidilerek fotoğraflama ve tespit işlemleri yapılmıştır. Kadın ve erkek bölümleri ayrı olan çifte hamamların sadece erkek bölümlerinde çalışılmıştır. Yapıların mal sahipleri ile görüşülüp yapılar hakkında bilgi alınmıştır. Kentin kültürüne hâkim, belli bir dönemi ve olayları birebir yaşayan kişiler ile sözlü görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler yazılı hale getirilerek bu görüşmelere tezin ekler kısmında yer verilmiştir. Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivlerinde Tokat merkez kayıtları incelenmiş olup, arşivde yer alan fakat öncesinde herhangi bir kaynakta bulunmayan belge ve fotoğraflara ulaşım sağlanıp çalışma içerisinde kullanılmıştır.

Kaynaklarda isimleri olan fakat konumu tam bilinmeyen hamamların konum tespitleri, yakınlarında bulunan camiiler yardımıyla yapılmıştır.

1.4. LİTERATÜR ÖZETİ

Türk dünyasının en büyük gezginlerinin olan Evliya Çelebi Tokat ziyaretini Seyahatname isimli eserinde, detaylı bir şekilde aktarmıştır. Tokat kentinin sosyal yaşantısı ve kent dokusuyla ilgili bilgilere ek olarak, Tokat'ın hamamları ve hamamlı evleri ile ilgili de bilgiler vermektedir [1].

“Anadolu’da XII-XIII Yüzyıl Türk Hamamları” isimli kitabında, Prof. Dr. M. Yılmaz Önge, Türk hamam mimarisinin özelliklerini örnekler ve açıklamalar ile anlatmıştır. Hamamların mekânsal ve teknik analizlerini, çizimler ve fotoğraflar ile detaylı bir şekilde aktarmıştır [2].

Orhan Yılmazkaya “Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı İstanbul Hamamları Rehberi” isimli kitapta, Osmanlının sayısız eserler bıraktığı İstanbul kentindeki hamamları inceleyip, Osmanlı hamamlarında yıkanma kültürünü aktarmıştır. Ayrıca bu çalışmada Tokatlı hamam çalışanları da anlatılmaktadır [3].

Tokat kenti müzesinde müze çalışanları Besim Karagülle ve Osman Savuran’ın emeği ve fedakarlıkları ile oluşturulmuş, “Tokat Müzesi Envanter Defteri; Tarihi Yapılar, Eski Eserler” isimli çalışmada Tokat kentinde yer alan anıtsal yapılar incelenmiş olup, kitabeleri, çizimleri ve fotoğrafları bu defterde birleştirilmiştir. Yapıların mevcut durum analizleri ve geçmişine dair bilgiler de bu eserde aktarılmaya çalışılmıştır. Müze defteri günümüzde Tokat’ta yapılan çalışmalar için önemli bir kaynak niteliğinde olup günümüze ışık tutmaktadır [4].

Osman Eravşar, “Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)” isimli kitabında Tokat merkez ve ilçelerinde bulunan, hamam yapılarının mevcutta var olanlarını bizzat incelemiş, günümüzde mevcut olmayan hamam yapılarını ise kaynaklar aracılığıyla aktarmıştır. Hamamları plan tipolojisine göre sınıflandırmıştır. Tokat hamamları ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışmadır [5].

“Kimlikli Kent Tokat” isimli kitap, Tokat kentinde yer alan anıtsal mimari eserlerin yer aldığı en kapsamlı çalışmalardan biridir. Kitapta Avukat Cemil Yoğurtçuoğlu’nun notlarından da yararlanılarak kent belleğine bir bakış ve kentteki yapıların koruma sorunlarına eleştirel bir şekilde yaklaşılmıştır. Kitapta günümüzde var olan yapıların yanı sıra, mevcut olmayan yapıların da çizim ve fotoğrafları yer almaktadır. Bu çalışmalar yazarların kendi çalışmasıdır [6].

Tokatlı bir mimar olan Yasemin Dutoğlu, kimi zaman eleştirel kimi zaman ise bir kadın gözüyle Tokat’ın sosyal yaşamını incelediği “Ak Zambaklar Şehri Tokat” kitabında, “Tokat Hamam Sefası” bölümünde bizlere Tokat’taki yıkanma kültürünü aktarmaktadır [7].

“Tokat Kenti’nin Fiziksel Gelişimi, Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi Ve Değerlendirmesi” isimli doktora tezinde Emine Saka Akın, Tokat kentinin sivil ve

anıtsal mimari yapılarının özelliklerini, tipolojik ve bölgesel olarak incelemiştir. Bu çalışma sonucu elde edilen veriler ise tablo ve grafikler ile aktarılmış olup Tokat kentindeki koruma sorunlarına değinilmiştir [8].

BÖLÜM 2

TOKAT KENTİNDE YIKANMA KÜLTÜRÜ

2.1. HAMAMLARDA YIKANMA KÜLTÜRÜ

Tokat kentinde yikanma kültürü doğumun kırkıncı gününden sonra başlayan hamam serüveni sünnette, aile ile gidilen hamamlarda, gelin ve damat hamamlarında devam eder ve en sonunda yas hamamı ile biter.

2.1.1. Hamamcılık Mesleği

Tokat kenti, hamamları kadar hamamcıları ile de tanınmaktadır. Öyle ki Türkiye'deki birçok hamam işletmecisi Tokatlıdır. Bunun böyle olmasının önünü açan olay; Osmanlı'da Lale Devri'ndeki birtakım uygulamalar ve getirdiği yeni vergilerden rahatsızlık duyması sebebiyle bu devrin kapanmasına sebep olan, Arnavut bir tellak olan Patrona Halil ve öncülük ettiği Patrona Halil İsyanı'dır. Bu isyan öncesinde hamamların işletmeciliğini çoğunlukla Arnavutlar yapmaktaydı. İsyân sonrasında ise hamam işletmecisi ve çalışanı olan Arnavutlar, idam edilmiş veya İstanbul'dan sürgün edilmiş, ayaklanmacıların isteğiyle III. Ahmet'in yerine geçen padişah I. Mahmut'un konu hakkında yayınladığı fermanla birlikte hamamcılık mesleğinin güvenilir, ahlaklı, devletine bağlı kişiler tarafından icra edilmesine karar verilmiştir. Böylece geçmişte de hamamcılık mesleğindeki başarısı bilinen Tokatlı, özellikle Reşadiyeli hamamcılar, Tokat'tan önce İstanbul'a, sonrasında tüm ülkeye dağılarak hamamların işletmeciliğini yapmaya başlamışlar ve günümüze kadar hamamcılık mesleğini layıkıyla icra etmişlerdir [3].

Günümüz şartlarında hamamcılık mesleğinin icrası eskiye göre daha zordur. Bunun sebebi ise her evde modern banyolar olması ve hamama olan ilginin gitgide azalmasıdır. Buna karşın Tokat kent merkezinde yapılan farklı organizasyonlarla

hamamcılık kültürü canlandırılmaya çalışılmakta ve bu şekilde hamam kültürü turizme kazandırılmaktadır.

2.1.2. Hamam Çalışanları

Tokat hamamlarında hamam çalışanlarını, hamamcı, tellak, natır, yer verici ve külhancı olarak beş başlıkta incelemek mümkündür.

2.1.2.1. Hamamcı

Hamamcı; müşteriler hamama geldiklerinde karşılayan, hamamdan ayrılanları hazne başında karşılayıp hamam parasını alan, belirli saatlerde hamamı açıp kapatarak hamamın düzenli çalışmasını sağlayan, hamamın güvenliği, doğru işleyişi ve işletmesinden sorumlu kişi veya kişilerdir. Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde hamamcıların zengin kişiler olduğundan söz etmektedir [9]. Mustafa Ağa Hamamı'nın eski hamam işletmecisi olan Ali Akaevren ile yapılan sözlü görüşmeye göre; *“Müşteri gelsin gelmesin günde yaklaşık bir tona yakın ağaç yakılırdı, hamam daima açık olmasa bile, ocakta sürekli ateş yanardı”* [10].

2.1.2.2. Tellak

Hamama gelen erkek müşterileri yıkayan, keseleyen erkek hamam çalışanına tellak denir. “Elle sürtme, oğuşturma” anlamına gelen Arapça “delk” kökünden türetilip değiştirilen kelime, Türkçe’de en son haliyle “tellak” şeklinde kullanılmaktadır [11]. Osmanlı döneminde tellakların çok büyük bir kısmı Arnavut idi. Patrona Halil İsyanı sonrasında yayınlanan padişah fermanıyla birlikte Arnavutlar'ın tellaklığa devam etmesi engellenerek, onların yerine daha güvenilir olduğu görülen Tokatlı tellaklar getirilmiştir. Bu tellaklar çoğunlukla Tokat kentinin Reşadiye ilçesindeki Tozanlı bölgesindeki vatandaşlardan oluşmaktadır [3].

2.1.2.3. Natır

Hamama gelen kadın müşterileri yıkayan, keseleyen kadın hamam çalışanına natır denir. Ancak bu kelime çok sık kullanılmayıp bu işi yapan çalışanlara kadın erkek fark etmeksizin sıklıkla tellak denmektedir [12].

2.1.2.4. Yer Verici

Hamama gelen müşterileri karşılayan, hamam bohçalarını ve halılarını seren, hamam eşyalarını (tas, sabun vb.) müsait olan bir kurnaya koyarak hamamda müşteriye uygun bir yer veren hamam çalışanına yer verici denir.

Hamamda yer vericinin gösterdiği yere oturmak icap eder. Yer vericinin gösterdiği yer, hamama gelen kişinin ya da ailenin tanınırlığına göre belirlenir. Müşterilerin hamamcı ile olan ilişkilerine göre ya da kentin köklü ailelerine öncelik verilir. Hamama gelen kişi şehre yeni gelmiş ya da genç biriye yer gösterici ya da hamamcı onunla ilgilenir, yol yordam gösterir, hamam adabına göre tarifte bulunur. Hamamda bulunan halvetlerde hamamcıya önceden haber verilmesi sureti ile bu alanlar randevu olarak kullanılabilir. Fakat günümüzde yer verici kavramının kullanımı azalmış olup herkes hamamda istediği yerde ve şekilde yıkanabilir. Ali Paşa Hamamı eski işletmecisi Hüdai Yükler'e göre erkek hamamındaki hamamdan çıkan müşteriye havlu ile serinlik veren erkek çalışana ise yer verici denir [13].

2.1.2.5. Külhancı

Hamamın su deposunda bulunan suyun ısıtılması için hamamın külhan bölümünde bulunan kazan, her daim altında yanan ateş barındırır. Bu ateşi, yani ocağı yakmakla görevli olan ve ateşin devamlılığını sağlayan kişiye külhancı denir. Külhancı yakılacak malzemenin hazırlanması, kontrol ve takibi ve sonrasında ise külhan avlusundan ocağa atılması gibi görevleri de üstlenir. Su deposundaki suyun kontrol edilmesi, gerekiyorsa su eklenmesi de külhancı tarafından yapılır.

Ocaktaki ateşin sık sık kontrol edilmesi ve külhın sürekli yanar vaziyette olması gerektiğinden külhancı kimi hamamlarda külhan avlusunda, hamamcı evi adı verilen yerlerde; kimi zaman ise hamamın içerisinde bir bölümde konaklardı. Hüdayi Yükler'in verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere iki külhancı, nöbet usulü yirmi dört saat külhanın kontrol görevini yapmaktadır [13].

Bazı hamamlarda gece soyunmalık kısmında yatılı kalmaya müsaade edilirken bazı hamamlar sabah ezanından önce çalışmaya başlayıp akşam ezanında paydos ederdi. Hamamın sabah ezanından önce açık olması, gelen müşteriler için sabah suyunun hazırlanması gerekirdi [10]. Külhancı su deposundaki suyu kontrol eder, gerekirse ekleme yapardı. Bir önceki günden kalan ateşin üzerine kalın gövdeli ağaçlarla külhanı çatardı. Külhan çatılırken kullanılan kalın gövdeli ağaçları tutmak için çatal şeklinde, demirden yapılmış, sivri ve uzun saplı bir alet kullanırdı.

Bakırdan yapılmış özel kazanların kullanıldığı hamamlarda, içinde devamlı ateş yanması sebebiyle yumuşayan kazanın herhangi bir zarar görmemesi için bu aletin dikkatli kullanılması gerekmektedir. Çatal şeklindeki aletin ya da bir ağacın bakır kazanı delmesi durumunda perçin ve benzeri onarımlar fayda etmemekte, bakır kazanın tekrar yapılması gerekmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile hamamlarda genellikle kömür kazanları kullanılmaktadır. Hamamların işletilmesinde belki de en ağır işi yapan kişi külhancıdır.

2.1.3. Tokat'ta Hamamda Yıkama Kültürü

Tokat kenti; halkın hayatında doğumdan ölüme, düğünden yasa kadar geniş bir spektrumda yer kaplayan ve önem arz eden bir hamam kültürüne sahiptir. Bireylerin hayatına olan bu denli etkisi topluma da genellenebilir. Çünkü bu kentte hamamlar toplumsal yaşamın devamlılığını sağlayan, kentlilerin toplum içinde sosyalleşmesine imkân tanıyan toplu kullanım alanları olmuştur.

Tokat'ta hamama gitmek adeta günlük hayatın bir parçası olan ama bir o kadar da özen gösterilen ve hazırlanılan bir aktivitedir. Kentte birçok hamam adeti de bulunmaktadır.

Geleneksel Türk hamamları, toplum yapısı itibari ile geçmişten günümüze kadınların sosyalleşebildiği nadir mekânlardan olmuştur. Kadınlar hamamlarda sosyalleşme, eğlenme, güzellik ve statülerini sergileme, bir yandan temizlenirken bir yandan yaptıkları geleneksel yemeklerle keyifli vakit geçirme imkânı bulmuştur; bu da toplumda özellikle kadınlar için hamamın önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda toplumda önem verilen geleneklerin de yaşatılması açısından hamamlar vazgeçilmez mekânlar olmuştur. Hatta bu geleneklerin bazıları, toplumsal bir mekân olan hamamla bütünleşmiş ve gelin hamamı, damat hamamı, kız beğenme hamamı, lohusa hamamı, sünnet hamamı, yas hamamı gibi kavramların oluşmasını ve bu kavramların toplumsal kültür mirasına dahil olmasını sağlamıştır. Tokat halkının hamama gittiği, çalgılı eğlencelerin yapıldığı, aynı zamanda geleneksel Tokat yemeklerinin yapılıp yendiği hamam adetleri günümüzde halen devam etmektedir.

2.1.3.1. Mahalle (Aile) Hamamı

Hamama gidilmeden bir gün önce evin hanımı evdeki yıkanacak çamaşırları yıkar, evin temizliğini yapardı. Ertesi gün hamama gidilmeden, hamam sonrasında yenecek yemekleri hazır ederdi. Hamamda yenmek üzere, Tokat geleneksel yemeklerinden olan bakla dolması, bat, kuşburnu, turşu, ev ekmeği gibi yiyecekler hazırlanırdı. Hamama gidileceği gün evin hanımı yanına çocuklarını, kayın validesini ve hamam bohçasını alıp yola koyulurdu.

Hamama varılınca yer gösterici hamam bohçasını alır, uygun bir soyunma kabinine yerleştirdi. Soyunma kabinine hamam halısı serilir ve sonra bohçadan hamam malzemeleri çıkarılırdı. Yer göstericiye tas verilir, yer gösterici taşı müsait bir kurnaya koyardı. O sırada peştamal bağlanır sonrasında yıkanmak için sıcaklık kısmına geçilirdi. Sıcaklık kısmında birkaç kere yıkanıldıktan sonra getirilen yiyecekler yenirdi. Sonrasında evin hanımı önce kayın validesini yıkar, onu soyunmalık bölümüne çıkarır, üstünü giydirir, ayağına bir tas su döker ve elini öper, “Sağlık hamamların olsun anne.” derdi. Yıkanma faslını bitiren kaynanalar sabahtan beri hamamda olmasına ve defalarca yıkanmasına rağmen, “Çok da yunmadım amma,

yürek elden gitti, vay yürek.” diyerek yıkanmayı ve kendisine gösterilen ilgiyi ne kadar sevdiklerini, zamanın nasıl geçtiğini anlamadıklarını vurgulamaktalardı.

Sıcaklık kısmındaki çocuklarının yanına dönen evin hanımı, çocuklarını da yıkayıp giydirdikten sonra en son kendisi de yıkanıp giyinerek görevini tamamlamış olurdu. Hamamcının parasını verdikten sonra hamamcı kolonya ikram eder, evin hanımı ise “Hazneye bereket.” der, hamamdan ayrılırdı. Hamam sonrasında evde hazır olan yemekler sayesinde üstü yağ kokmamış olurdu. Hamamda yıkanmanın verdiği tatlı yorgunluk ile biraz olsun vücut dinlenirdi. Ev halkından biri bu hali görünce “Sen hamam yorgunu, kese vurgunu olmuşsun.” derdi [7,14]

2.1.3.2. Gelin Hamamı

Tokat'ta gelin hamamı genellikle cuma günleri yapılır. Davetliler gelin hamamına okuyucu olarak bilinen kadın tarafından davet edilir. Okuyucu, düğün sahibinin düğün yoğunluğunda ev işlerine yardımcı olması için tuttuğu ihtiyaç sahibi kadındır. Davetlilerin evlerine giderek düğün gününü, çeyiz gününü, hamam gününü ve hamam adını belirterek cuma günü "Suyu, sabunu bizden." der ve onları hamama davet eder. Hamam düğün sahibi tarafından kiralanmış olup sadece davetlilere özeldir. Gelin hamamı günü, hamama gelen misafirler düğün sahibi ve yer verici tarafından karşılanır ve girişte bir kalıp sabun verilir. Hamamdaki yer verici, misafirlerin eşyalarını alır ve onları münasip bir soyunma kabinine yerleştirir. Soyunmalıkta bulunan yerin üzerine hamam halısı serilir. Bu, her genç kızın çeyizinde ve hamam bohçasında bulunur. Serilen halının üzerine hamam eşyalarından olan kilden (sabunluk), lif, kese, tarak, hamam taşı konulur. Yer vericiye önceden verilen tas ile kurna başında yer tutulması sağlanır. Yer verici düğün sahibine olan yakınlığına göre misafirlerin oturacağı yeri belirler. Bu sırada yıkanmak isteyen, kalabalık olmadan bir kere yıkanır.

Gelin hamamında eskiden gelin bindallı ve gümüş nalın giymekteydi. Gelinin gelmesiyle birlikte soyunmalık kısmında ikramlar ve eğlence başlar. Kız tarafının hazırladığı bakla dolması, pide, çay, ayran gibi ikramlar verilir [14].

Genellikle gelin hamamı için Ali Paşa Hamamı tercih edilir. Dönemin ilgi çeken, gelin hamamında gerçekleşen eğlencelerinden birisi, Lambalı ve Fethiye adlı iki çalgıcı tarafından icra edilir. Fethiye ud çalarken Lambalı lakaplı çalgıcı kafasına koyduğu bir gaz yağı lambası ile havuz etrafında dolanarak def çalar. Bu eğlenceye gelin ve arkadaşları eşlik eder. Havuz başında en önde def çalan Lambalı, arkasında gelin, onun arkasında da varsa nişanlı kızlar, omuzlarına üçgen şekilde bindallı bohça ile havuzun etrafında oynayarak dolaşırlar. Bir süre bu şekilde oynadıktan sonra gelin, soyunma kabiniinde ipek peştamalı ve gümüş nalınıni giyerek çalgıcılar eşliğinde sıcaklık bölümüne yıkanmaya gider. Gelin önce kayınvalidesinin daha sonra büyüklerinin ellerini öper. Kayınvalidesi ve yıkanması gereken kişilerin başlarını yıkar. Sıra gelinin yıkanmasına gelince gelin, tabure şeklinde konulmuş bakır bir kazanın üzerine oturtularak yıkanır.

Düğünün kırkının çıkmasından sonra gelinin kayınvalidesi tarafından, yakın akrabalar davet edilerek “peştamal ıslatma” olarak tabir edilen hamam geleneği gerçekleşir. Bu hamamda gelin, evlendikten sonra ilk kez hamama gitmiş olur [7].

2.1.3.3. Damat Hamamı

Tokat'ta eskiden cuma günü gelin hamamı, cumartesi günü ise düğün yapılırdı. Düğünden sonra gelin, baba evinde kalır. Pazar günü düğün alayı gelini kız evinden alır, oğlan evine getirir. Bu arada gelin arabadan inerken gelinin başına bozuk para ve çerez atılır. Sonra gelin ve damat bir odaya alınır. Ağız tatlılığı olsun diye ağızlarına lokum (şeker) verilir. 15-20 dakika beraber otururlar daha sonra damat çalgılar eşliğinde arkadaşlarıyla beraber hamama gider. Orda damadı sağdıçı yıkar, damadın yanında devamlı olarak sağdıçı bulunur ve ona yardım eder. Tellağın işini elinden almış gibi olan sağdıç; “40 yıl yağmur yağsa işlemez mermere, sakın sırrını verme tellak ile berbere.” der ve tellağa takılır.

Yıkanma işlemi bittikten sonra tekrar çalgılar eşliğinde oynanarak damat, gelin evine getirilir ve burada gelin evinde bulunanlara yemek yedirilir. Bu yemeğe de “güvey çimdirmesi” denilir. Günün akşamda damat camiye götürülür. İlahiler ve namazdan sonra eve gelir dualarla odasına girer [14].

2.1.3.4. Kız Beğenme (Görücü) Hamamı

Tokat'ta hamama gelen aileler genellikle bellidir ve birbirlerini tanır. Evlilik çağına gelen erkek damat adaylarına uygun bir gelin bulmak için, hamamcıya haber verilir. Hamamcı ise münasip bir gelin adayı bulduğunda, oğlan tarafına haber vererek müstakbel gelin ve kayınvalideyi bir araya getirir. Yıkanma sırasında müstakbel gelinin ellerine, ayaklarına, oturup kalkmasına bakılır. Müstakbel kayınvalide huyunu suyunu beğenir ise sabununu düşürmüş gibi yaparak genç kızın önüne doğru atar. Kız eğer sabunu alıp, "Teyzeciğim sabununuz düştü, isterseniz sizi bir yıkayayım." derse gelin adayının da gönlü olduğu anlaşılır.

Yine hamamda yıkanılırken kayınvalideler hiç tanımadığı bir genç kızı beğenip uygun görürse hamamcıya ve hamamda yıkanan kadınlara sorarak genç kız hakkında bilgi toplar. Kıza "Kızım beni bir kere de sen yıkar mısın?" diye sorduğunda kız eğer bir bahane bulmadan teklifi kabul ederse, tanışmaya gönlü olduğu anlaşılır.

Ayrıca hamamlar, toplumsal statü ve sınıfların oluştuğu bir merkez olduğu için tanışma ve evlilik sürecinde, "Kızımızın hamamda kurnası, düğünde sandalyesi, yeri belli olur." cümlesi de bu kararların alınması için önemli rol oynar [14].

2.1.3.5. Kırk (Lohusa) Hamamı

Bir hanım doğum yaptıktan sonra "kırk çıkarma" adeti yapılır. Anne ve bebek kırkıncı günde bebeğin anneanesi ve yakınları tarafından hamama götürülür. Bu hamama bebeğin ebesi de katılır. Besmeleyle hamama girilir. Hamamda soyunmalık kabinlerinde önce bebek soyulur. Ebe bebeği kucağına alır ve yıkanması için sıcaklık kısmına götürür. Anne ve bebek dualar okunarak yıkanır, soyunmalıkta bekleyen bir yakını, ebeyle beraber bebeğin giydirilmesine yardım eder. Bu sırada anne içeride yine dualarla yıkanır ve beklemeden hemen çıkarılır.

Bir rivayete göre kırk basması denilen durumun gerçekleşmemesi için de hamamda eğer bir başka lohusa hanım da gelmiş ise iki lohusa birbirleriyle sarılırlar. Ayrıca

lohusaların, lohusalık döneminde yattığı yastığın altına yorgan iğnesi konulur. Yanına ise Kur'an-ı Kerim ve ot süpürge konulur [14].

2.1.3.6. Ramazan (Gece) Hamamı

Tokat'ta genelde ramazanın on beşinci gününden önce hamamdaki yer verici hanım, o mahalledeki evleri kapı kapı dolaşarak "On beşinci gece hamamımız açılıyor, buyurun gelin." der ve insanları hamama davet eder. Yer verici hanıma gittiği kapılarda ev sahipleri ya para ya da evde bulgur, mercimek, yazma, tülbent gibi ne varsa bahşiş olarak verilir. Bu adet arefe gecesi son bulur [14].

2.1.3.7. Yas Hamamı

Tokat'ta Yas Hamamı cenazenin olduğu aileye yakın olan aileler tarafından düzenlenir. Eskiden evlerde banyo olmadığı için su ısıtılıp çağ ya da gusülhanelerde yıkanılıyordu. Cenaze olduğu zamanlarda eve gelen giden çok olduğundan cenaze sahibi ve yakınlarının yıkanması için uygun zaman olmuyordu. Hamamlar eğlenceli mekânlar olduğundan cenaze sonrasındaki kırk gün içerisinde cenaze sahibi ve yakınlarının hamama gitmesi de hoş karşılanmıyordu. Bu nedenle kırk gün yas tutulurdu. Kırk birinci gün ya da ertesi gün cenaze sahibinin yakın olan komşusu veya akrabaları, cenaze sahiplerini hamama davet ederek yemek yedirir, hamamda masraflarını karşılar. Bu şekilde cenaze sahibinin kırkı çıkmış olur [14].

2.1.4. Hamam Malzemeleri

Tokat hamam kültüründe hamamlar kadar hamam eşyaları da önemliydi. Bu eşyalar hamamları kullanan kadınlar ve erkekler için farklılık gösterip kadınların kullandığı hamam malzemeleri daha şık ve gösterişlidir. Tokat hamam kültürü incelendiğinde bu eşyaların çoğunluğunu kadın hamam malzemelerinin oluşturduğu görülmektedir. Öyle ki her genç kızın çeyizinde bir hamam bohçası bulunmaktadır (Şekil 2.1).

Kadınların hamam bohçasında, maddi imkânlara göre değişkenlik gösterse de hamam halısı, havlu, bohça örtüsü, sabun, tas, peştamal, kildan, nalın, tarak gibi hamamlarda

kullanılan kişiye özel malzemeler yer almaktadır. Bu malzemelere verilen önem ve gösterilen özen, bir sosyal mekân olan hamamda kadınların gösteriş ve statülerini gösterebilmeleri açısından da önemlidir.

Şekil 2.1. Hamam malzemeleri [15].

Hamama giden her kadın bohçasını da yanında götürürdü. Ayrıca yanında hizmetçi çalıştıran aileler hamama gitmeden önce bohçalarını bu hizmetçi ile gönderip kendilerinin geleceğini hamama bildirirdi.

Erkeklerin hamamda kullandığı malzemeler ise sabun, tas, havlu, peştamal, kese, lif gibi malzemeler olup erkeklerin hamam bohçası genellikle yoktur. Bu malzemelerden havlu, peştamal, tas vb. malzemeleri hamam tarafından temin edilebilir. Daha kişisel olan, lif, kese ve sabunu ise yanlarında götürebilirler. Ayrıca bu eşyaların hepsi hamamda satılmaktadır. Yani bir erkek hamama hiçbir hazırlık yapmadan gidebilir.

Tokat'taki hamam kültürü ve bu kültüre verilen önem beraberinde birçok meslek grubuna da iş imkânı sağlamıştır. Örneğin peştamal, bakır tas, işlemeli nalın ve sabun üretimi yapan esnaflar, geçmişte Tokat'ta yıllarca faaliyetlerini sürdürmüş ve günümüzde hala sürdürmektedir. Aynı zamanda bu meslekler Tokat hamam kültürünün sürdürülebilirliği açısından da önem arz etmektedir (Şekil 2.2).

a) Tokat Müzesi hamam sergisi

b) Tokat Şehir Müzesi hamam sergisi

Şekil 2.2. Tokat Müzesi hamam bölümü vitrini.

2.1.4.1. Hamam Bohçası

Hamam malzemelerinin içerisinde taşınması için kullanılan kare örtülerdir. Tokat'ta görülen hamam bohçaları iki çeşittir. Düz ve sade olan hamam bohçası genellikle günlük kullanım içindir (Şekil 2.3). Diğer hamam bohçası ise işlemeli ve kalın gösterişli kumaşları olan, gelin hamamı gibi özel günlerde kullanılan süslü bohçalardır [12]

Şekil 2.3. Tokat Müzesinde yer alan hamam bohçası.

2.1.4.2. Hamam Halısı

Hamam halısı, hamama gelenlerin soyunmalık bölümünde üstlerindeki giysileri ve bohçalarının içindeki hamam eşyalarını çıkarmaları için kendilerine temiz, küçük bir alan oluşturmak amaçlı yere serdikleri örtüdür.

2.1.4.3. Hamam Tası

Hamamlarda bulunan kurnalardan suyu alıp yıkanmada kullanılan hamam tasları, kurnaların içlerinden suyun rahatça alınması için herhangi bir köşesi ya da çıkıntısı olmayan, yuvarlak formlu, bakır, gümüş ya da pirinçten yapılan hamam malzemesidir (Şekil 2.4). Tokat'ta hamam taslarının ailelerin zevkine ve ekonomik durumlarına göre değişen birçok farklı türü bulunur. Bunlardan bazıları, çeşitli desenleriyle süslenmiş kabartmalı ve kakmalı, daha sade süslemelere sahip göbekli, ortası çıkmalı ve ortası kuş ya da balık gibi hayvan figürleri bulunduran taslardır. Bu farklı türdeki taslar, hamamlardaki statünün bir göstergesidir. Örneğin gümüş bir tas kullanan kişinin toplumun üst sınıflarından olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapıldığı malzeme haricinde tas üzerinde yer alan işlemler ve figürler de zenginlik göstergesidir.

Tokat'ta yaşayan aileler hamamda kullandıkları tasların ayrı olmasına dikkat ederdi. Bir tür inanç olarak, hamamda kullanılan tasların aynı olması çiftler arasında geçimsizlik ve kavgalara yol açacağı düşünülür. Bu ayrımın sağlanması için kadın tasları daha küçük ve kibar, erkek tasları ise daha büyüktür [12].

Şekil 2.4. Hamam tası ve sabun.

2.1.4.4. Nalın ve Takunya

Arapça kökenli bir kelime olan ‘‘naleyn’’ dilimize ‘‘nalın’’ olarak geçmiştir. Kelime anlamı bir çift ayakkabıdır [11]. Hamamların mermer ya da taş kaplı zeminlerinde sıcağtan ayağı korumak, dökülen suların kayganlaştırdığı ıslak zeminde kaymadan hareket edebilmek ve kirli suların ayağa değmesini önlemek amacıyla kullanılan, yerden değişken yüksekliklerde olabilen hamam malzemesidir (şekil 2.5).

Hamam malzemeleri içinde giyilebilen ve özelleştirilebilen bir eşyadır. Yörede bulunan ceviz, meşe gibi dayanaklı ağaçlardan yapılmaktadır. Üzerine işlenen sedef kakmalar, gümüş kaplamalar ve nalın tabanın yüksekliği ise, giyen kişinin toplumdaki statüsü ve zenginliği hakkında bilgi verir. Yine aynı şekilde gümüş veya altın paralar ve pullarla da zenginleştirilebilen nalınlar, Tokatlı ağaç işçileri, ahşap ustaları gibi zanaatkarlar tarafından detaylıca işlenmektedir. Tokat kadınları hamamlarda giydikleri nalınlar ile zenginliklerini ve zevklerini göstermektedir. Takunya ise erkek hamamlarında giyilmektedir. Herhangi bir özelliği ve detayı yoktur.

şekil 2.5. Gümüş kaplamalı ve işlemeli nalın.

2.1.4.5. Peştamal

Hamam birçok insanla ortak kullanılan bir mekân olduğundan, mahrem yerleri örtme gereği duyulmaktadır. Bu yüzden ipek, pamuk ya da karışık olarak dokunan, hızlı kuruyan peştamallar kullanılmaktadır. Erkeklerde bel hizasından diz kapağına kadar, kadınlarda ise göğüs hizasından diz kapağına kadar sarılır. Gelin hamamı, sünnet hamamı gibi özel hamamlarda ise işlemeli ve daha gösterişli peştamallar kullanılabilir. A. D. Mordtmann Tokat şehrinin ekonomisinden bahsederken şunları söylemektedir; “Tokat sanayisinin başka bir ürünü peştamal, keten ipliğiyle ipektan karışık dokunur” [16,17].

2.1.4.6. Kildan

Hamama götürülen sabun, tarak ve kese gibi malzemelerin taşınması için kullanılan, genelde bakırdan yapılan, kutu benzeri hamam malzemesidir. İçine konan malzemelerin kuruyabilmesi için kildanların altında birkaç delik yer almaktadır. Üzerinde taşıma kolaylığı sağlaması açısından, tutma amaçlı yapılmış bir sap bulunur. Farklı süslemeleri ya da türleri ile birbirlerinden ayırt edilebilir.

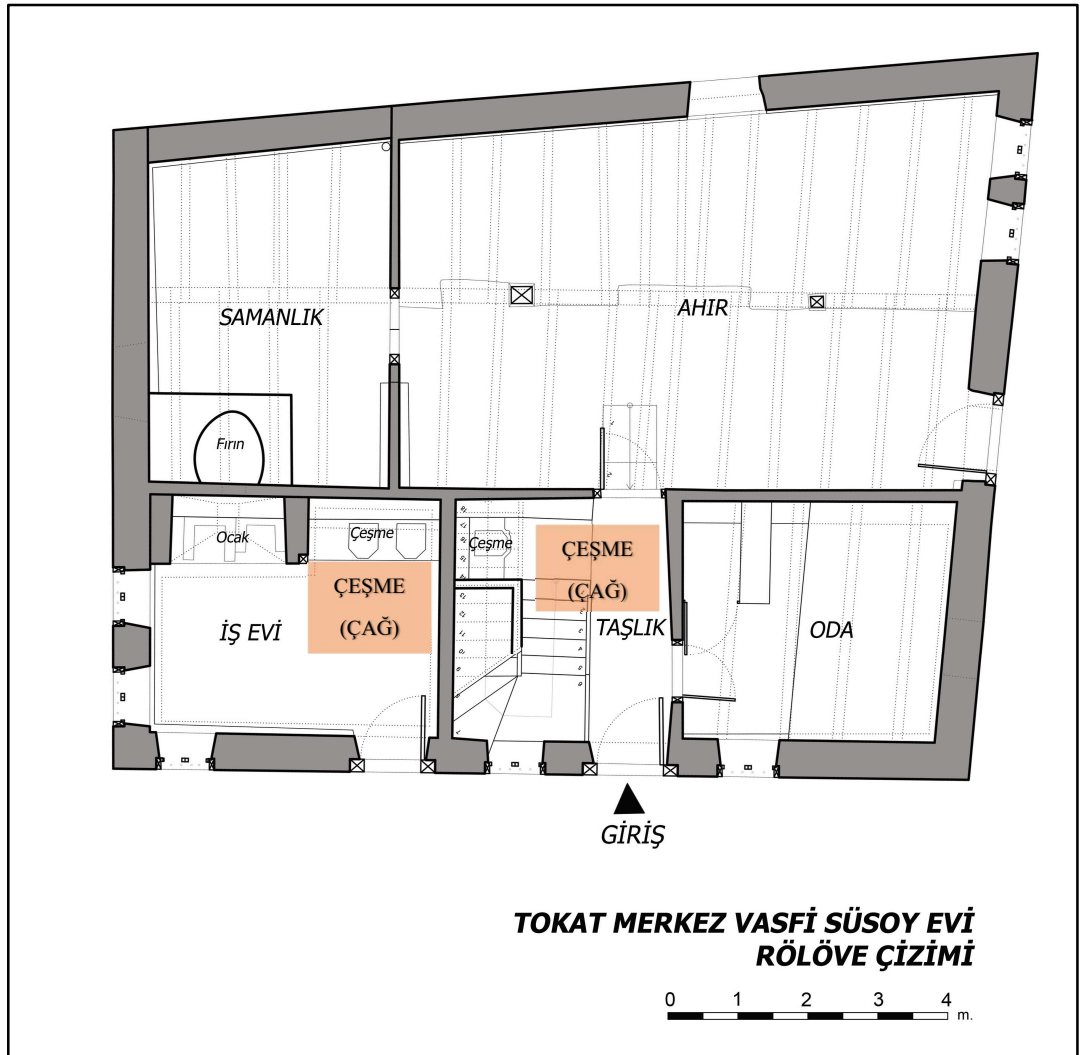
2.1.4.7. Kese

Kese sert yüzeyli, kirin ve ölü derilerin vücuttan temizlenmesine yardımcı olan, sık dokunmuş hamam malzemesidir. Keçi, koyun yününden yapılabileceği gibi pamuktan da dokunabilir. Tozanlı bölgesinin, yünden yapılmış keseleri ile meşhur olduğü bilinmektedir. Kesenin ince ve sık dişlisi makbuldür. Vücut ısınıp keselenmeye hazır hale geldiğinde, tellaklar tarafından el ayası ile cilde bastırmak suretiyle kullanılır.

2.2. GELENEKSEL KONUTLARDA YIKANMA KÜLTÜRÜ

2.2.1. Taşlık Kısımında Yıkanma (Çağ)

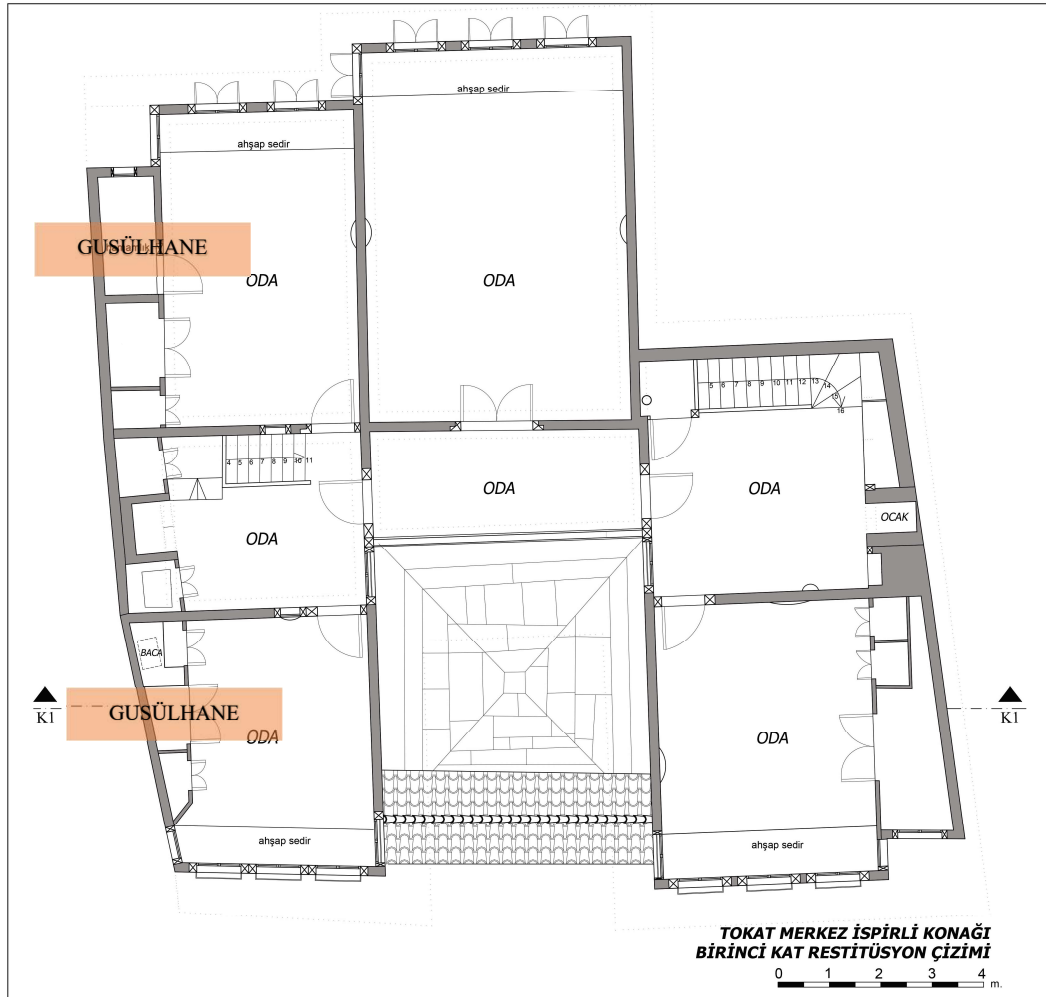
Geleneksel ahşap karkaslı kerpiç evlerin girişinde bulunan, geniş taşlık kısmında veya iş evinde yer alan çeşme, yeri geldiğinde günlük işlerin yapılmasında kullanılan bir su kaynağı, yeri geldiğinde ise bir yıkanma mekânıdır. Çeşme önünde gider yer almaktadır. Yıkanma vaktinde bu kısımda bir tabure üzerinde çabucak yıkanılırdı (Şekil 2.6). Çağ kısmı evin ortak kullanılan bir mekânı olduğu için, bu yıkanma genelde günün erken saatlerinde ev halkı uykuda iken ya da ev kalabalık olmadığı zamanlar yapılırdı [14].

Şekil 2.6. Vafî Süsoy Evi zemin kat rölöve çizimi [18].

2.2.2. Dolap İçinde Yıkama (Gusülhane)

Geleneksel Tokat konutlarında sıklıkla görülen bir yıkama biçimi olan dolap içi yıkama mekânı, gusülhane olarak da bilinmektedir. Evlerde genelde günümüzün ebeveyn banyosu gibi kullanılan gusülhaneler yatak odasında yer alırdı. Bu odalarda genelde büyük bir yüklük dolabı ve yanında içinde gider olan, zemini çimento ya da taş kaplı bir dolap yer almaktaydı. Gusülhaneler genellikle bir ya da iki kişinin sığabileceği şekilde oluşturulmuştur. Bu mekân da sıcak ve soğuk suyun bulunduğu helkiler ve raflar yer alırdı.

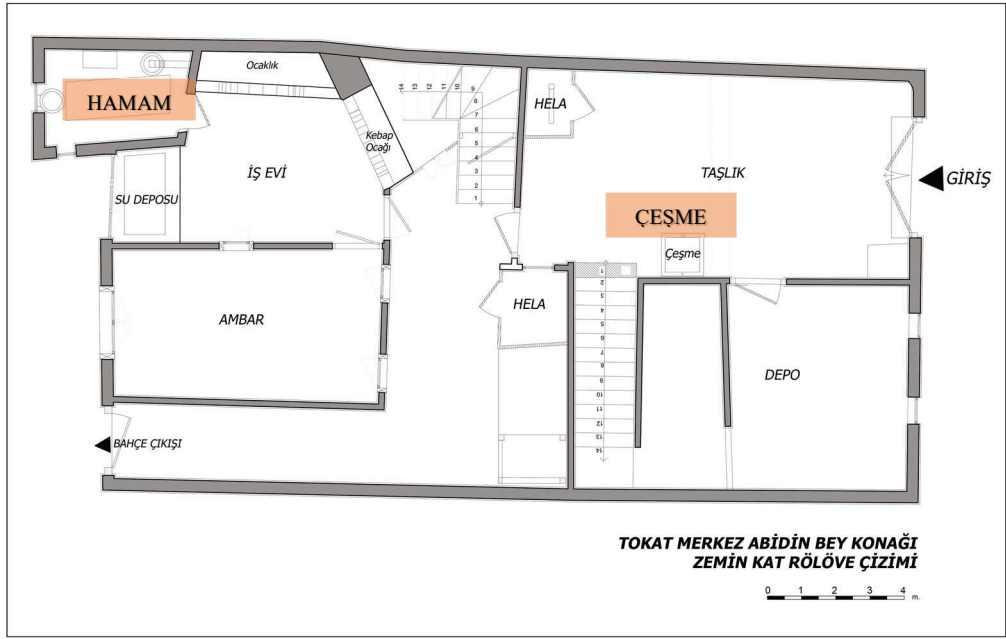

Şekil 2.7. İspirli Konağı restitüsyonu birinci kat planı çizimi [19].

2.2.3. Evlerdeki Hamamlarda Yıkama

Tokat halkının köklü ailelerinin yaşadığı konaklar incelendiğinde gusülhane, çağ gibi yıkama mekânları dışında; konağın bahçesinde veya bir hol ile konut içine bağlantısı sağlanan konak hamamı ve konut içinde oda hamamı olarak görülen iki tip hamam yer almaktadır.

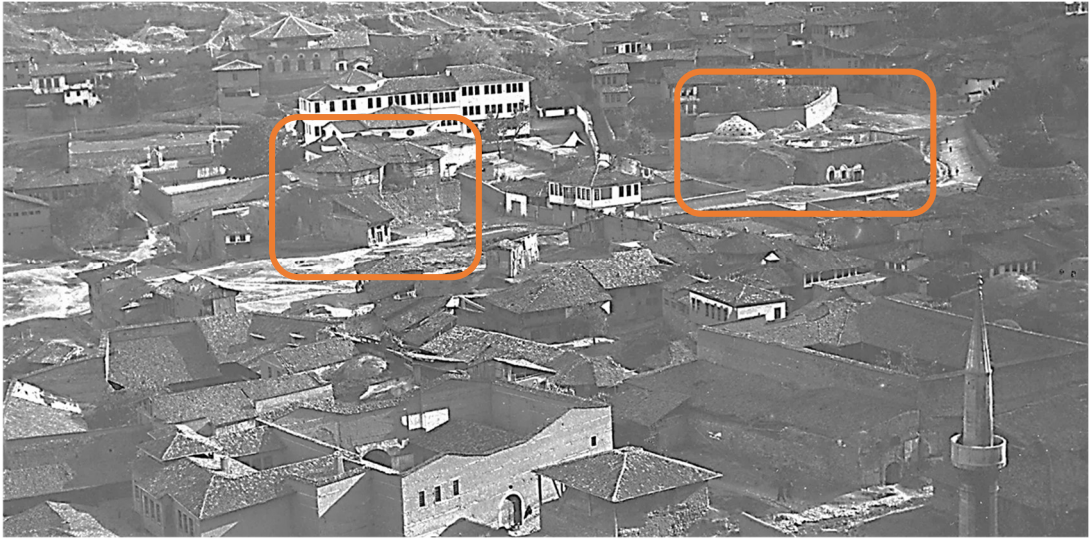
Şekil 2.8. Beyhamam Sokak No:67, zemin kat rölövesi [20].

Soyunmalık ve yıkama kısmından oluşan hamamların, külhan ve su deposu gibi mekânları ile küçük bir hamam gibi çalıştığı görülmektedir. Tokat'ta Latifoğlu Konağı, Muslu Ağa Köşkü ve Yoğurtçuoğlu Konağı bu şekilde bir hamama sahiptir.

Oda hamamı olarak bilinen yıkama mekânları ise soyunmalığı, külhanı, su deposu olmadan sekileri ve kurnası olan bir banyo gibi çalışmaktaydı. Örneğin Beyhamam Sokak'ta yer alan 67 numaralı konutta hamam odası bu şekildedir (Şekil 2.8).

BÖLÜM 3

TOKAT KENTİNDE BULUNAN GELENEKSEL HAMAM MEKÂNLARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KORUMA SORUNLARI

Şekil 3.1. Tarihi ticaret merkezi Sulusokak, Taht-el kale ve Sultan Hamamı [15].

Bu bölümde Tokat'taki geleneksel yıkanma mekânlarından olan hamamların bölümlerini, çarşı hamamlarını, mahalle hamamlarını ve geleneksel konutlardaki hamamlar araştırılmıştır (Şekil Ek A.1).

Tokat kentindeki hamamlar özelinde plan şemasında yer alan, soyunmalık, ılıkılık, tıraşlık, hela, sıcaklık, gibi hamamın ana unsurları ve su deposu, külhan, külhancı evi, cehennemlik gibi yardımcı öğeler incelenmiştir.

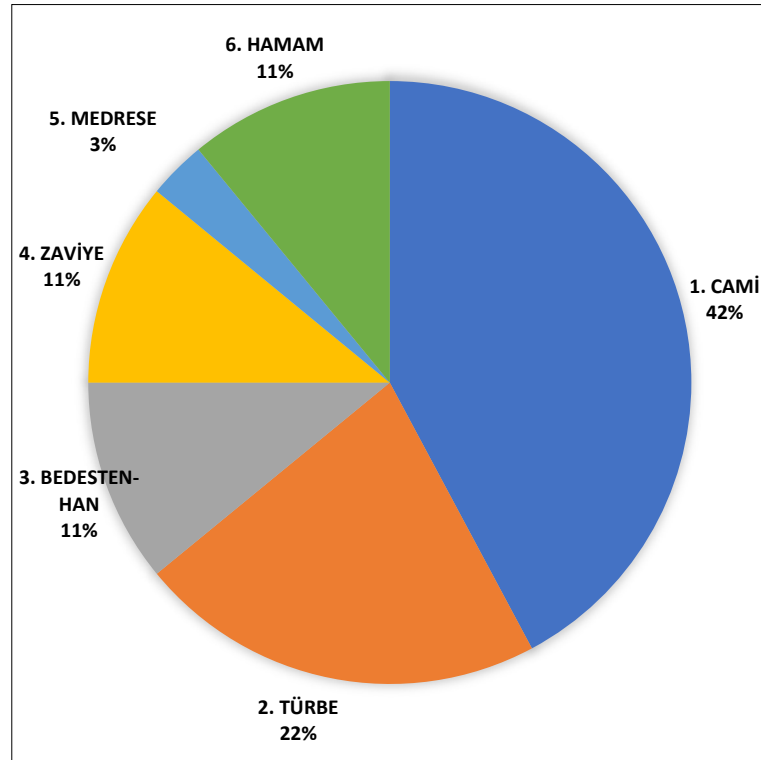
Tokat şehrinde yer alan altı çifte hamam çarşı hamamı olarak sınıflandırılmıştır (Şekil 3.1). Bu hamamlarda kadın ve erkek kısımları ayrı olmaktadır. Fakat su deposu külhan cehennemlik kısımları ortaktır. Mahalle hamamı olarak nitelendirilmiş sekiz adet hamam tespit edilmiş olup, belgelenmiştir. Bu hamamların özelliği ise haftanın farklı günlerinde kadın ve erkek olarak ayrı ayrı kullanılmasıdır. Bu hamamlardan

günümüzde mevcut olanları bizzat yerinde, mevcut olmayanlar ise arşiv çalışmaları sırasında tespit edilmiştir (Çizelge Ek A.1).

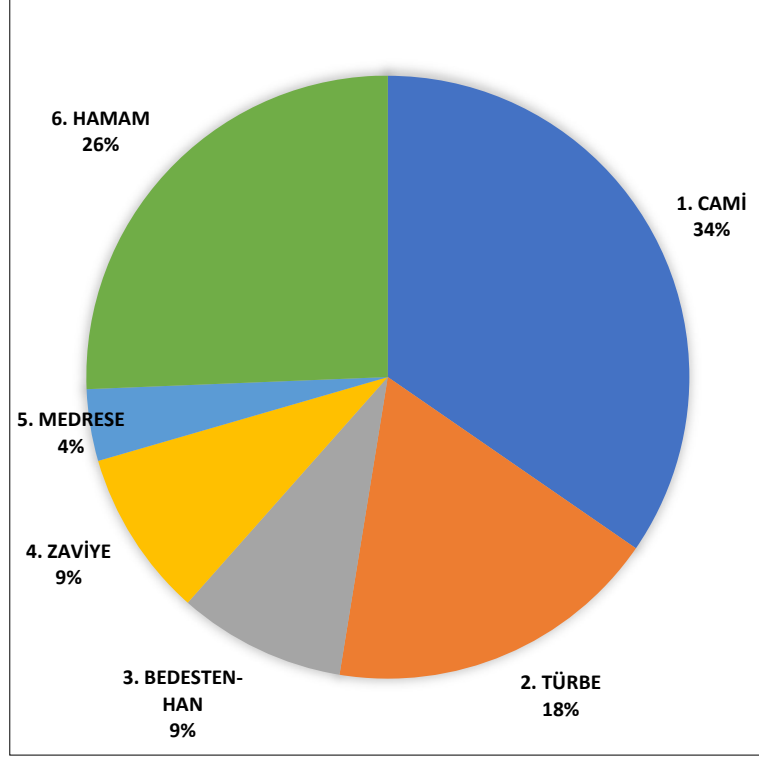
Tokat kentinde yer alan geleneksel konutlarda yer alan konak hamamları ise üç adet olup, küçük bir hamam gibi çalışmaktadır. Konağa ait olan bu hamamların soyunma, yıkanma, külhan, su deposu gibi bölümleri bulunmaktadır.

Akın'a göre Tokat kentinde mevcut ve tescilli anıtsal yapı olarak; 27 camii, 14 türbe, 6 han, 1 bedesten, 7 zaviye, 7 hamam, 2 medrese bulunmaktadır [8]. Kentte yer alan yapılar içerisinde hamamların oranı % 11'dir (Şekil 3.2).

Şekil 3.2. Tokat'taki mevcut ve tescilli anıtsal yapıların yüzdesel dağılımı [8].

Tokat kentinde var olduğu bilinen fakat günümüzde mevcut olmayan hamam yapıları da dahil edildiğinde (20 hamam) ise kentte yer alan hamamların oranı % 26 olduğu görülmektedir (Şekil 3.3). Bu grafiklerden anlaşıldığı üzere Tokat'taki mimari mirasın büyük bir bölümünü hamam yapıları oluşturmaktadır.

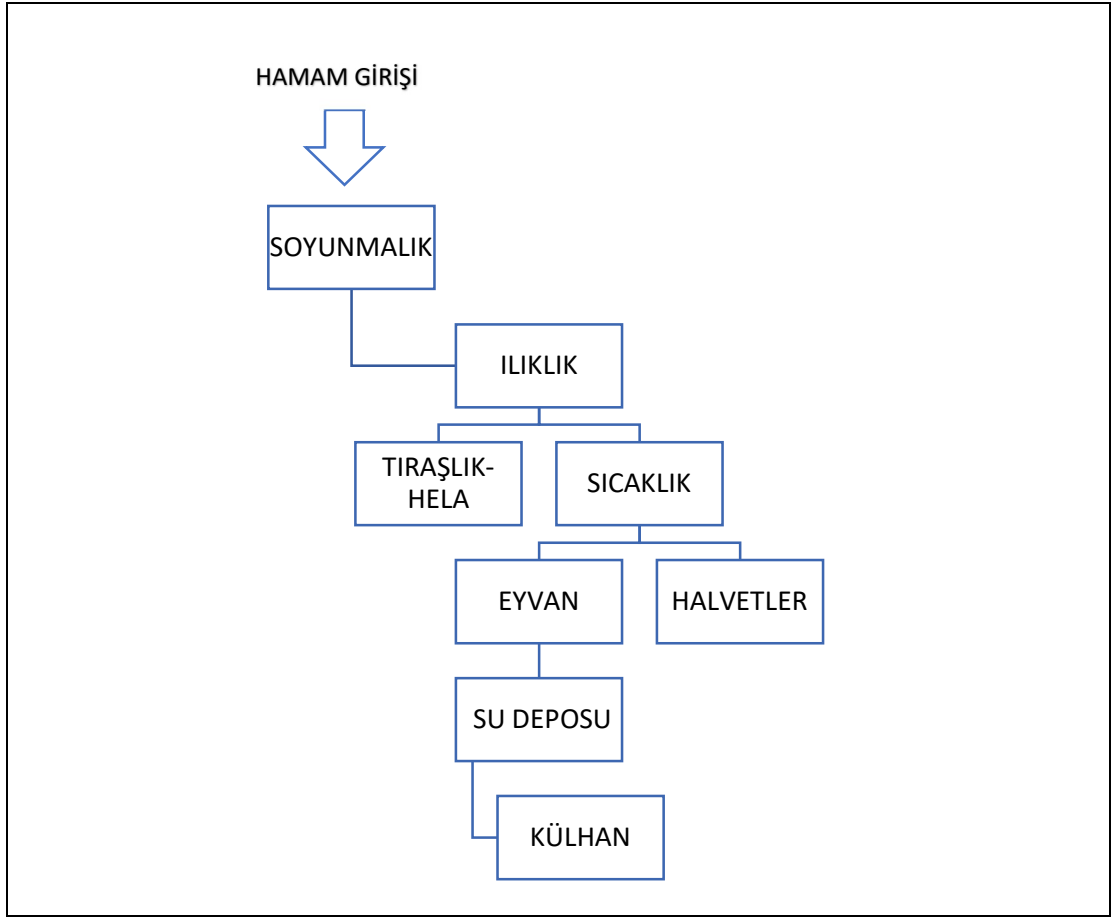

Şekil 3.3. Günümüzde mevcut olmayan, bilinen yapılar dahil edildiğinde oluşan yeni yüzdelik dağılım.

3.1. HAMAM BÖLÜMLERİ

Türk hamamlarının temeli Roma hamamlarına dayanmaktadır. İşleyişi ile ilgili farklar olsa da işlev ve fonksiyon olarak birçok benzerlikler bulunmaktadır. Tokat'ta ise Selçuklu ve Osmanlı hamamlarında görüldüğü üzere sırasıyla, soyunmalık, ılıklık ve sıcaklık adı verilen ana bölümler bulunmaktadır (

Şekil 3.4). Bu ana bölümlere ek olarak, tıraşlık, külhan avlusu, su deposu ve bazı hamamlarda görülen hamamcı evi görülmektedir [21].

3.1.1. Soyunmalık

Tokat hamamlarında bulunan soyunmalık kısmını mekânsal olarak inceleyecek olursak içinde soyunma kabinleri, ortasına yerleştirilmiş bir havuzu ve ahşap üst katında kurutmalık kısmı bulunmaktadır (Şekil 3.5).

Şekil 3.4. Tokat'ta yer alan çarşı ve mahalle hamamlarının işlev şeması.

“Hamama girilmeden ayakkabılar çıkarılır ve ayakkabı dolabına koyulur. Ayakkabı dolabındaki terlik giyilir. Bu yüzden ayakkabı dolabı soyunmalığın girişinde bulunur.” [13].

Şekil 3.5. Ali Paşa Hamamı soyunmalık kısmı.

Hamama girildiğinde kapının yanında hamamcı odası bulunmaktadır. Hamamcı odası ayrıca vezne görevi görmektedir. Hamamcı odasında, hamamda kullanılmak üzere birçok hamam malzemesi satılmaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3.6. Pervane Hamamı'nda yer alan hamamcı odası.

Genellikle soyunmalığın ortasında kare veya dairesel formlu, fiskiyeli bir havuz bulunur. Bu havuzlarda bazen süs balıkları beslendiği de görülmektedir. Soyunmalık mekânında hamam müşterilerine hizmet vermesi için küçük bir çay ocağı da bulunabilir. Soyunmalık kısmının üst katında kurutmalık olarak adlandırılan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânda yıkanmış peştamallar kurutulur.

3.1.2. ılıklık

ılıklık mekânı, soyunmalık ve sıcaklık kısmı arasında bulunur. ılıklık kısmının en önemli görevlerinden biri soyunmalık ve sıcaklık arasındaki ısı dengesini sağlamaktır. Soyunmalık bölümünden birden, yüksek ısı derecesine sahip sıcaklık mekâna girilemeyeceği için ılıklık kısmında vücudun alışması sağlanmaktadır. Soyunmalık mekânından bir kapı ile ılıklık mekânına geçilmektedir. ılıklık da tıraşlık, hela gibi mekânlar bulunmaktadır. Ayrıca bazı hamamlarda ılıklıkta duş görülürken bazılarında ise kurna bulunan halvet benzeri bir yıkanma mekânı mevcuttur. ılıklık bölümünde yer alan bu yıkanma mekânları, hamamın sıcaklık kısmında duramayacak durumda olan yaşlılar ve hastaların kullanması için oluşturulmuştur.

3.1.3. Tıraşlık ve Hela

Hamamın ılıklık kısmında tıraşlık ve hela bulunur (Şekil 3.7). Tıraşlık mekânı, öncesinde evlerde yıkanmak ve temizlenmek için yeterli ortam bulunamadığında kullanılmaktaydı. Türk hamamlarında bu mekâna yer verilmesi, temizliğe verilen değerin bir örneğidir.

Şekil 3.7. Paşa Hamamı'nda yer alan tıraşlık kısmı.

3.1.4. Sıcaklık

Ilıklık kısmında belli bir süre geçirildikten sonra sürekli kapalı tutulan küçük bir kapı ile hamamın sıcaklık kısmına geçilmektedir. Sıcaklık kısmı, adından da anlaşıldığı üzere hamamın en sıcak ve buharlı yeridir. Hamamın yıkanma merkezi olan sıcaklık cehennemlikler ile alttan ısıtılmaktadır.

Sıcaklık kısmı çoğu hamamda eyvana açılırken, Pervane Hamamı'nda olduğu gibi köşe halvete de açılabilir. Merkezi kubbenin altına konumlandırılmış bir göbek taşı etrafında eyvanlar ve halvetler bulunur. Eyvanlar kemerli, tonozlu veya kubbeli şekilde görülmektedir. Eyvanlar özel bir bölüm olmamakla birlikte, halvetler kadar da sıcak değildir. Eyvanlar sıcaklık kısmının zemininden yaklaşık 15-20 cm bir yükseltiye sahiptir. Bu yükselti sayesinde ayrı bir mekân algısı oluşturmaktadır. Eyvanlarda yıkanan kişilerin oturması için oluşturulmuş sekiler bulunmaktadır. Kurnalar bu sekilerin ortasında yer almaktadır (Şekil 3.8).

Şekil 3.8. Hatip Hamamı sıcaklık kısmında yer alan özgün kurna ve ayna taşı.

İsteğe bağılı olarak eyvan kısımlarında, istenirse daha özel olan halvette yıkanılabilir. Sıcaklık kısmının ortasındaki büyük kubbe de bulunan fil gözleri sayesinde doğal ışık kaynağı ile aydınlatılmaktadır. Bazı hamamlarda eyvanlarda bulunan kubbelerde de fil gözleri bulunmaktadır. Genellikle sıcaklık kısmına girilen kapının karşısında bulunan eyvan duvarında yer alan su deposu penceresi, hamamcı tarafından su deposundaki suyun kontrol edilmesi için kullanılır. Örneğin Paşa Hamamı'nda su deposu penceresine ulaşp, suyu kontrol etmek için hamamcının ayağını bastığı bir basamak görevi gören silindirik bir taş yer alır. Su deposu penceresinin bulunduğu eyvan Tokat hamamlarında genellikle "hazne önü" olarak adlandırılır. Bu eyvanda yıkanmak diğerlerine göre daha makbuldür. Çünkü sıcak su deposunun penceresinden gelen sıcak suyun buharı ve eyvana bitişik olan duvarın içerisindeki sıcak su bu eyvanı diğerlerine göre daha sıcak hale getirir (Şekil 3.9).

Şekil 3.9. Paşa Hamamı su deposu penceresi.

Sıcaklığın ortasında bulunan göbek taşı, sıcaklık zemininden yaklaşık 45-50 cm yükseltilmiştir. Göbek taşının formu çokgen olup, genellikle mermer kaplı iken, Paşa Hamamı'nda ise mozaiktir. Terlemek, dinlenmek ve kese yaptırmak isteyenlerin yıkanmadan önce ve sonra kullandığı alandır. Hamamda yapılan özel davetlerde ise sazlı sözlü eğlencelerin ve yeme içme faslının da yapıldığı yer yine göbek taşıdır.

3.1.5. Halvet

Sıcaklık merkezindeki eyvan kısımlarında yıkanmak istemeyen, arkadaşları ya da ailesi ile hamama gelmiş olan kişilerin tercih ettiği özel yıkanma mekânıdır. Küçük ve basık açıklıklardan geçilen halvetlerde duvar boyunca sekiler ve bu sekilerin ortasında yıkanmak için kurnalar bulunur (Şekil 3.10). Hamamın su deposu ve külhanına en yakın olan halvet sıcak halvet olarak adlandırılırken, günümüzde Pervane ve Ali Paşa Hamamı'nda bu halvetler saunaya dönüştürülmüştür. Yine su deposunun duvarına bitişik olan halvet ise diğer uzak halvetlere göre daha sıcaktır. Halvetler küçük kubbelerin örttüğü mekânlar olup aydınlatılması fil gözleri ile sağlanmaktadır.

Şekil 3.10. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmında yer alan halvet.

3.1.6. Su Deposu

Çifte hamamlarda kadın ve erkek sıcaklık duvarına bitişik uzanan, tek hamamlarda ise sıcaklık boyunca devam eden mekândır. Hamamdaki sıcak suyun depolanması ve

kullanılması için oluşturulmuştur. Su deposu altındaki külhanda yanan ateş, buradaki su ısınıp kurnalara dağılır. Bu mekânın üst örtüsü genellikle beşik veya sivri tonozdur. Önge'ye göre; çifte hamamlarda su deposuna açılan pencere daima erkekler kısmında bulunmaktadır [2]. Fakat Tokat'taki çifte hamamlardan olan Pervane ve Ali Paşa Hamamı'nda hem kadın hem erkek kısımlarında su deposuna açılan pencere bulunmaktadır. Hatta bazı zamanlarda su deposundaki pencereler aracılığı ile kadın tarafının sesleri erkekler kısmında duyulduğu söylenir [13].

3.1.7. Külhan

Hamamın kullanılacak suyun ısıtılması, gerekli yakıtın depolanması için olan mekândır. Külhan kısmı su deposunun altında bulunur. Bu kısma ocak da denir. Külhan girişi hamamın girişinden farklıdır ve genellikle hamam ve yol kotundan aşağıda yer alır (Şekil 3.11). Merdivenler ile inilen külhan kısmında bazı hamamlarda 24 saat ateş yanarken, bazı hamamlarda yeni teknolojilerin gelmesi ile otomatik sistemler kurulmuştur. Külhan kısmının 24 saat yandığı zamanlarda, külhanda yanan ateşin devamlılığı ve kontrolünü sağlayan külhancıdır [2,4].

Şekil 3.11. Mevlâna Hamamı külhanı.

3.1.8. Külhancı Evi

Hamamcı evi olarak da bilinir. Eski zamanlarda 24 saat yanması gereken külhanın, sorumluluğunu taşıyan külhancının kalması için oluşturulmuş hamam müştemilatıdır. Tokat hamamlarında Mevlâna ve Paşa Hamamı'nda bulunmaktadır. Mevlâna Hamamı'nda bulunan hamamcı evi şu an depo olarak kullanılıyor olsa da Paşa Hamamı'nın hamamcı evinde eski hamam işletmecisinin eşi yaşamaktadır (Şekil 3.12).

Şekil 3.12. Mevlâna Hamamı'nda yer alan külhancı evi.

3.1.9. Cehennemlik

Hamamların gözle görülmesi de en önemli bölümlerinden biridir. Hamamda bulunan sıcak mekânların yaklaşık 1-1,5 metre altında olduğu bilinen, hamamın temelini oluşturan döşeme altında kalan kanallardır (Şekil 3.14).

Bu kanallarda külhandan çıkan sıcak duman dolaşır. Bu sıcak duman sonrasında ılıklik kısmının bitimindeki tütekliliklerden dışarı atılır. Böylece külhandan çıkan sıcak hava kaybolmadan önce bir kez kullanılmış olup, hamamın yerden ısıtılmasına yardımcı

olur (Şekil 3.13). 15-20 yılda bir is ile dolar ve temizlenmediği takdirde, hamamın ısınmasını zorlaştırır, daha fazla yakıt yakılması gerektirir. Cehennemlik kısmının temizlenmesi ise bir hayli zahmetlidir [10].

Şekil 3.13. Hatip Hamamı'nda yer alan cehennemlik bölümü.

Şekil 3.14. Hatip Hamamı döşemesinde meydana gelen tahribat sonucu oluşan açıklık.

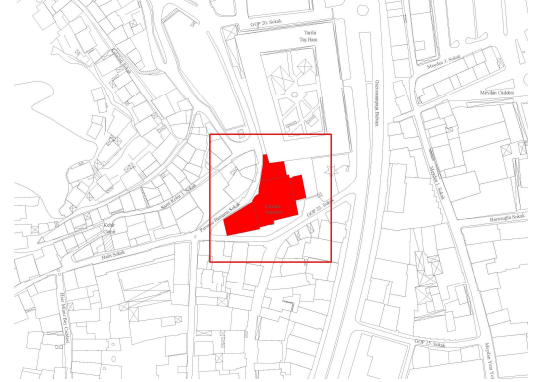
3.2. ÇARŞI HAMAMLARI

3.2.1. Pervane Hamamı

Tokat kent merkezinde Kabe-i Mescit Mahallesinde, Taşhan'ın güney batısında bulunan banisi Selçuklu vezirlerinden Pervane Muinüddin Süleyman tarafından inşa ettirilmiş külliye'nin (mescit, medrese, darüşşifa ve tekke) bir parçasıdır (Şekil 3.15). 13. yy. yapısı olduğu bilinmektedir. Kitabesi mevcut değildir lakin 1275 yılına tarihlendirilmiştir. Selçuklu mimarisinin Tokat'a bıraktığı güzide eserlerden biridir [6].

a)1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Pervane Hamamı konumu

Şekil 3.15. Pervane Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.1. Pervane Hamamı tespit çizelgesi.

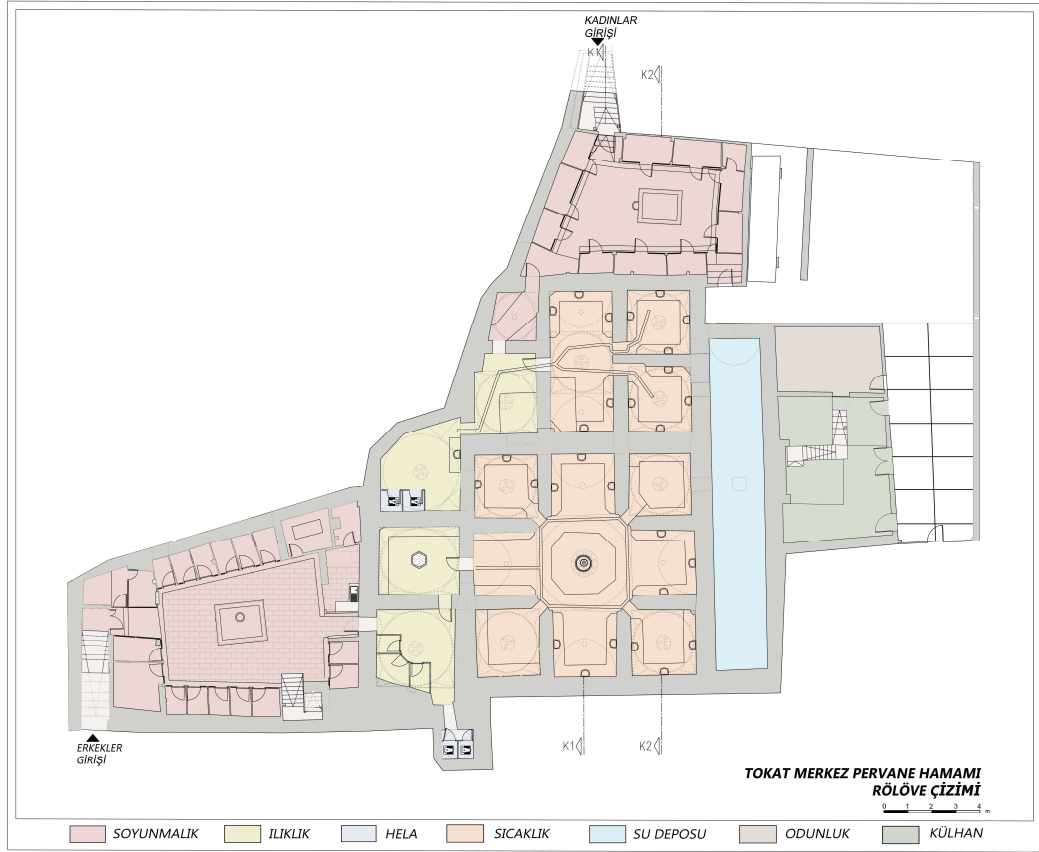
Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Kabe-i Mescit Mah.	Mevcut Kullanımı	Hamam
Dönemi	Selçuklu	Mülkiyet	Vakıflar
Yapı Türü	Çifte hamam	Koruma durumu	Restore edilmiş
Onarım Durumu	Özgün değil	Planlanan Kullanım	İşletilen Hamam

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde hamamdan bu şekilde bahsetmektedir; “Diğeri meydan ağzında Pervane Hamamıdır. Her şeyi, suyu, havası temiz ve pak; binası güzel olan bir hamamdır.” [1]. Yapıldığı dönemde Süleyman Pervane'nin vakfı iken, günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kiraya verilip, hamam olarak çalıştırılmaktadır (Çizelge 3.1).

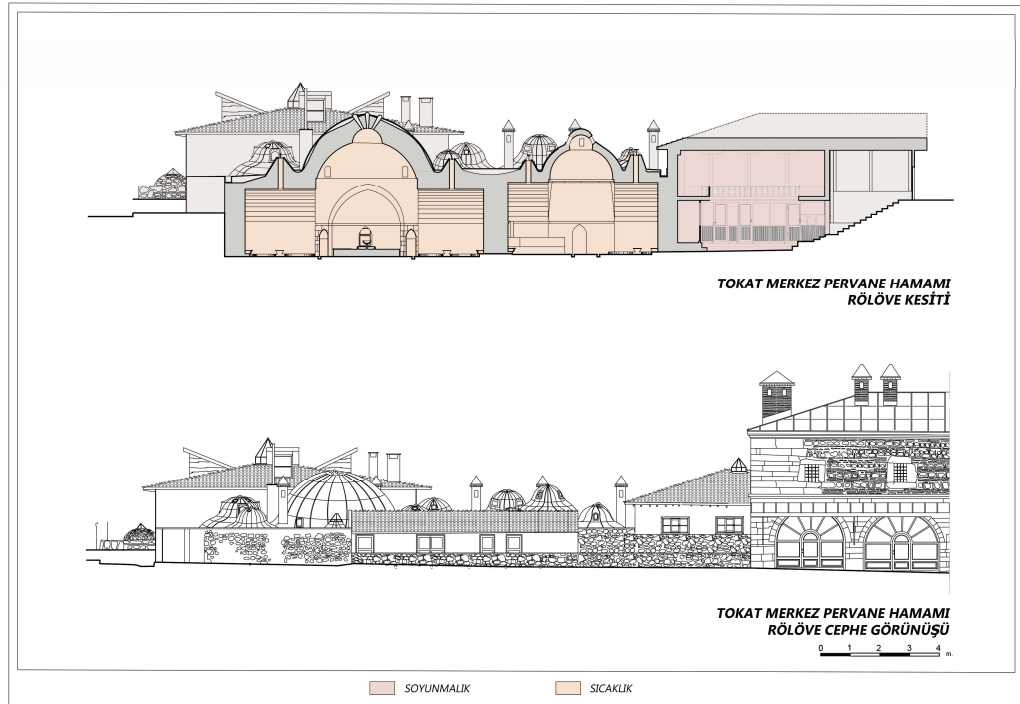
Pervane hamamı doğu batı yönünde uzanmaktadır. Çifte çarşı hamamı olarak inşa edilmiş olan bu hamamın her iki tarafı soyunmalık, ılık ve sıcaklıktan meydana gelmektedir (Şekil 3.17, Şekil 3.18). Hamamın bölümleri, Tokatta yer alan Osmanlı hamam mimarisindeki simetrik planlara göre farklılık göstermektedir (Şekil 3.16). Hamamın yapıldığı tarihten günümüze kadar gelen süreçte yol kotundan yaklaşık üç metre aşağıda bulunmaktadır.

Şekil 3.16. Pervane Hamamı'nın yapı-çevre ilişkisi.

Şekil 3.17. Pervane Hamamı planı rölöve çizimi [24].

Şekil 3.18. Pervane Hamamı rölöve çizimleri [24].

Kadınlar kısmı kuzeyde, erkekler kısmı ise güneyde yer almaktadır. Erkekler kısmına, Kuyumcular Çarşısı tarafındaki merdiven ile hamamın soyunmalık kısmından giriş sağlanarak ulaşılmaktadır (Şekil 3.19). Kadınlar kısmına ise Taşhan'ın arkasında kalan yol güzergâhında Taşhan'a bitişik duvarında yer alan kapıdan giriş sağlanmaktadır [5].

a) Kadınlar kısmı girişi

b) Erkekler kısmı cephesi

Şekil 3.19. Pervane Hamamı cepheleri.

Hamamın erkekler ve kadınlar bölümünde bulunan soyunmalık kısmında, zaman içinde yapılan tadilatlar sonucu değişiklikler meydana gelmiş ve özgün yapısını kaybetmiştir. Ahşap direkler ile desteklenen soyunmalık üst örtüsü, ahşap tavanlı olarak değiştirilmiştir. Tadilatlar sonrasında soyunmalık kısmındaki havuzlar yapının değişen planına uygun olarak özgün olmayan bir şekilde yerleştirilmiştir ve mermer ile kaplamıştır. Günümüzde ahşap soyunmalık kabinlerinin de özgün olmayan şekilde yeniden imal edildiği gözlenmektedir (Şekil 3.20).

Şekil 3.20. Pervane Hamamı, erkekler kısmındaki soyunmalık.

Erkekler kısmına ait soyunmalığın ahşap çatısı üzerinde 3 adet güvercinlik ve çatı feneri bulunmaktadır (Şekil 3.21).

a) Soyunmalık kısmı ahşap çatısı

b) Soyunmalık havuzu

Şekil 3.21. Pervane Hamamı soyunmalık kısmı.

Erkekler soyunmalık kısmından kemerli taş bir kapıdan ılıklik kısmına geçiş yapılmaktadır. Bu kapı üzerinde plastik malzemeden bir kanat takılmış olup mekânsal ısı geçişleri özgün olmayan bir şekilde engellenmeye çalışılmıştır. Kare planlı ılıklik kısmında pandantif geçişli kubbe yer almaktadır. İlıklik kısmında tıraşlık ve hela bölümleri de yer almaktadır. Bu bölümde bulunan helaya ılıklik kısmından kısa bir koridor ile geçilmektedir (Şekil 3.22).

a) İlıklik kısmında tıraşlık

b) İlıklik girişi ve özgün olmayan çeşme

Şekil 3.22. Pervane Hamamı ılıklik kısmı.

İlıklik kısmının devamında basık kemerli bir açıklık ile geçilen bölüm, pandantiflere binen bir kubbe ile örtülmüştür. Önge'ye göre; bu mekânındaki kubbenin tam altında şadırvan olduğu söylenmektedir. Fakat günümüzde bu şadırvan yerine, altıgen formlu ortası oyulmuş zemini kalmıştır [2].

Erkekler bölümü sıcaklık kısmı dört eyvanlı köşe hücreli bir plana sahiptir. Sıcaklığın üzeri pandantif geçişli kubbe ile, eyvanların üzeri ise sivri tonoz ile örtülmüştür.

Sıcaklık kısmında, özgün göbek taşı üzerinde özgün bir havuz bulunmaktadır (Şekil 3.23a).

Günümüzde sauna olarak kullanılan halvetin basık kemerli açıklığına özgün olmayan plastik malzemeli kapı yerleştirilmiştir. Ayrıca bu halvetin içi ahşap oturma alanları ile yeniden düzenlenmiştir. Diğer halvetlerde ise duvar kenarlarına sekiler ve bu sekilerin üzerlerine özgün olmadığı düşünülen kurnalar yerleştirilmiştir. Hamamın zemin döşemesi aslına uygun olmakla beraber duvar kaplamasındaki mermerler sonradan eklenerek hamamın özgünlüğünü bozmaktadır (Şekil 3.23).

a) Özgün göbekteşi

b) Eyvanlar ve kubbedeki ışıklıklar

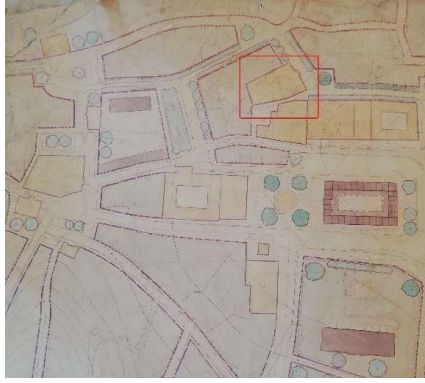
Şekil 3.23. Pervane Hamamı sıcaklık kısmı.

Hamamın su deposu, erkekler kısmının doğu cephesini boyunca devam ederken, kadınlar bölümünde ise bir halvet kadar ilerler. Üç su deposu penceresinden biri kadınlar kısmı halvetinde diğeri ikisi ise erkekler kısmındaki sıcaklık ve kısmındaki halvette bulunur.

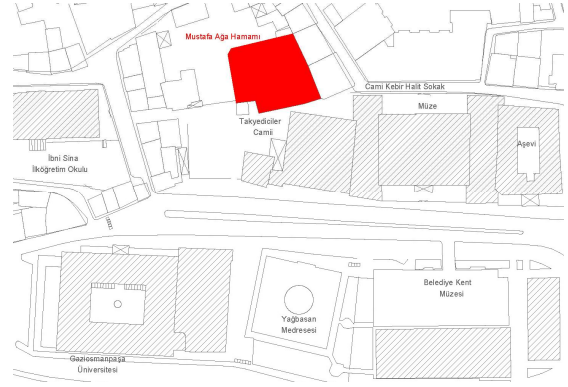
Külhan bölümü zaman içerisinde onarımlar görmüştür. Sonradan ahşap çatılı odunluk kısmı eklenmiştir. Erkekler kısmındaki su deposu penceresi güneydeki halvette bulunmaktadır.

3.2.2. Mustafa Ağa Hamamı

Tokat merkez Sulusokak semtinde, Halit Sokak ile Mustafa Paşa Hamam Sokağının kesişiminde yer almaktadır. Tarihi yapının çevresinde o bölgenin kurulmasına öncülük eden, Danışment döneminden Yağıbasan Medresesi bulunmaktadır. Ulu Camii, Takyeciler Camii, Sultan Hamamı, Paşa Hamamı, Paşa Hanı ve Deveci Hanı gibi şehrin mimari mirasları ile çevrelenmiştir (Şekil 3.24).

a)1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Mustafa Ağa Hamamı konumu

Şekil 3.24. Mustafa Ağa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.2. Mustafa Ağa Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Ulucamii Mah.	Mevcut Kullanımı	Restore halinde
Dönemi	Selçuklu	Mülkiyet	Ahi Paşa Vakfı
Yapı Türü	Çifte hamam	Koruma durumu	Restore halinde
Onarım Durumu	Özgün değil	Planlanan Kullanım	Hamam Müzesi

Çifte hamam olarak inşa edilen Mustafa Ağa Hamamı bitişiğinden geçen ve zamanına göre kentin önemli sokaklarından biri olan Halit Sokağın geometrisine göre şekil aldığı düşünülmektedir (Şekil 3.25). Bu nedenle doğu-batı istikametinde uzanan yapının geometrisinin yola bağlı olarak bozulduğu gözlenmektedir (Şekil 3.26).

Kitabesi bulunmayan hamamın Selçuklu eseri olduğu düşünülmektedir, kaynaklarda geçen yapım tarihi ile ilgili bilgilere göre, 1364 tarihli Mehmed-i Muhiddin (Ahi Paşa) vakfiyesinde bu hamamın ismi geçtiği için hamamın bu tarihten önce inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (Çizelge 3.2).

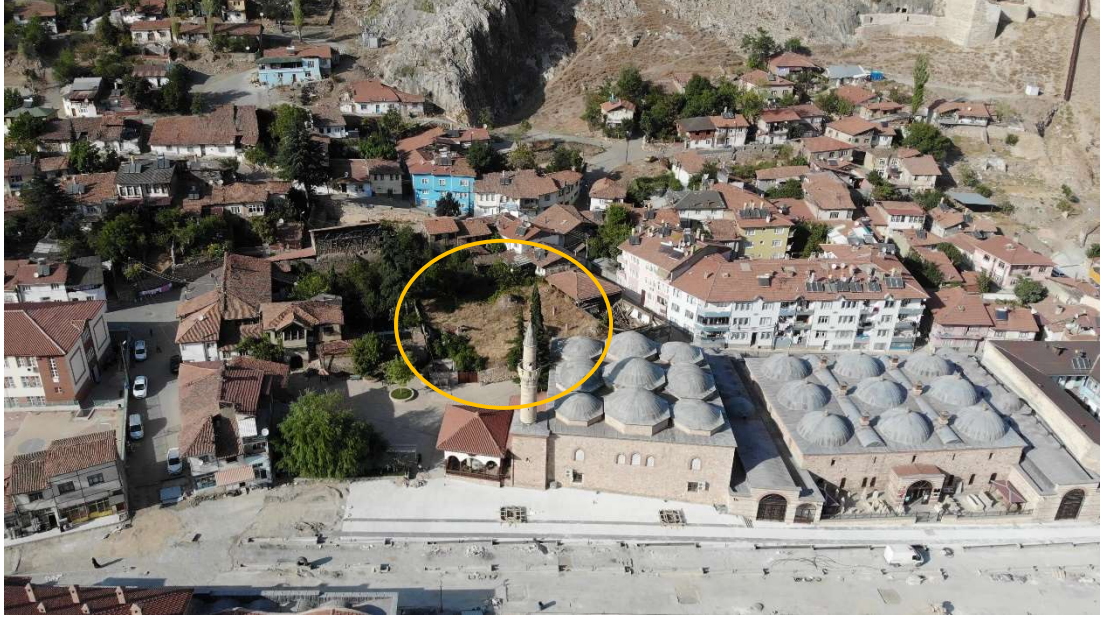

Şekil 3.25. Mustafa Ağa Hamamı üst örtüsü.

Güney yönündeki bölüm erkeklere ayrılmış olup girişi ana yola açılırken, kuzey yönünde bulunan kadınlar bölümü, mahremiyet sağlanması için girişini doğudaki ara

sokaktan gerçekleştirmektedir. Hamam girişleri yol kotunun yükselmesi nedeni ile zemin kotundan yaklaşık bir metre aşağıda kalmıştır (Şekil 3.27).

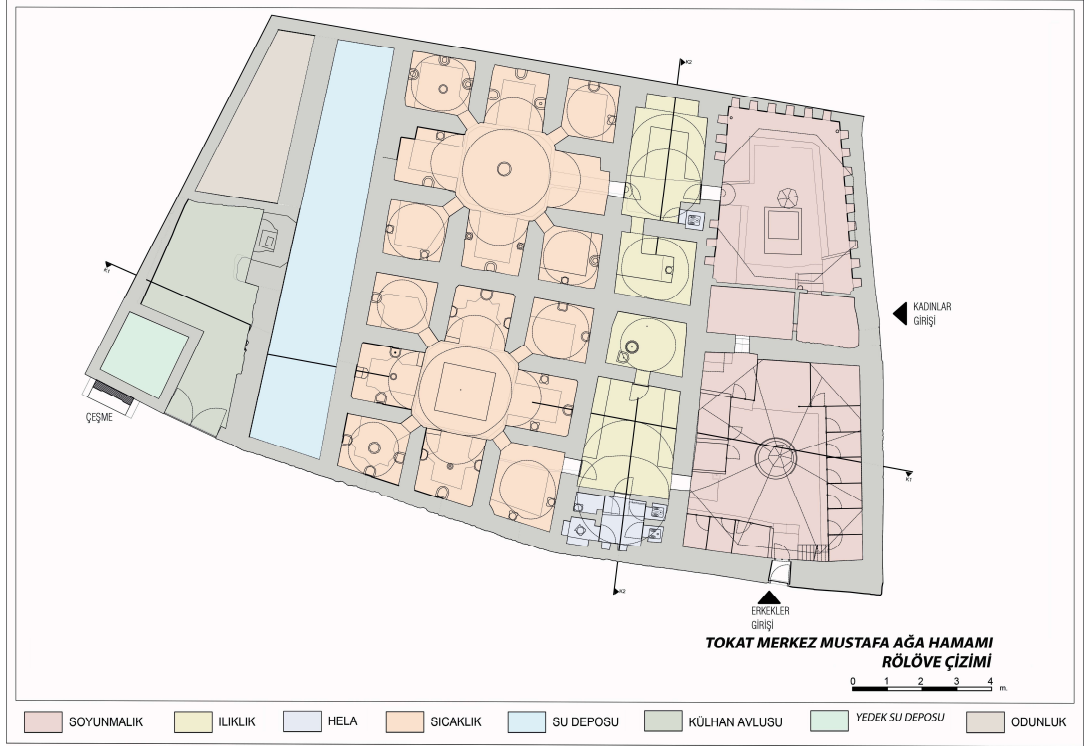

Şekil 3.26. Mustafa Ağa Hamamı'nın yapı-çevre ilişkisi.

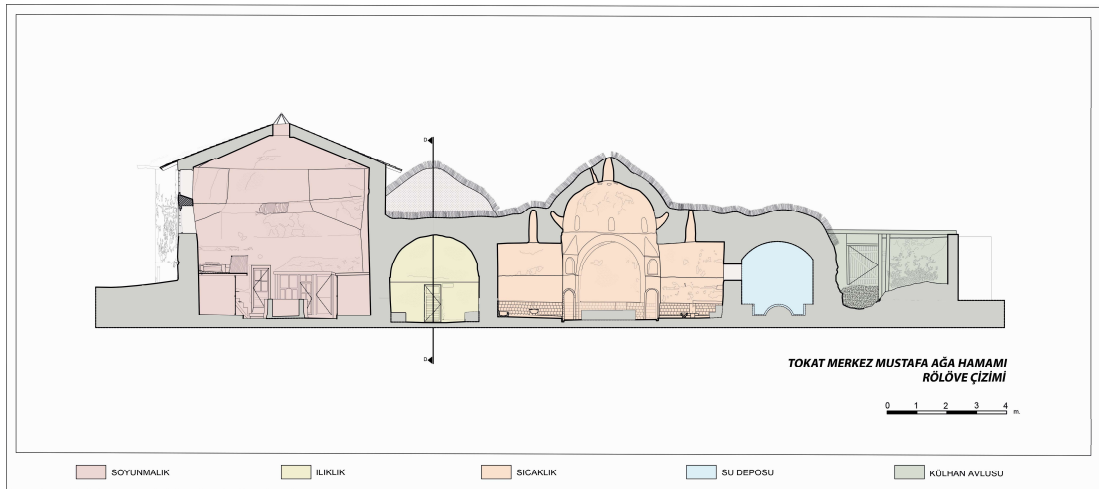

Şekil 3.27. Mustafa Ağa Hamamı küllhan avlusu girişi, 1930 [4].

Türk hamam tipolojisine uygun olarak oluşturulmuş planda, kadın erkek kısımları simetrik olup; soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, su haznesi ve külhandan oluşan bir plan şemasına sahiptir (Şekil 3.28, Şekil 3.29). Zaman içerisinde geçirmiş olduğu onarımlar sebebi ile özgünlüğünü kaybettiği bölümler olsa da yapının mevcut özellikleri dönemine uygundur.

Şekil 3.28. Mustafa Ağa Hamamı planı rölöve çizimi [19].

Şekil 3.29. Mustafa Ağa Hamamı kesiti rölöve çizimi [19].

Erkekler bölümünde yapının Takyeciler Camii'ne bakan kısmında yer alan tek kanatlı ahşap bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. İki basamaklı bir merdiven ile inilen soyunmalık mekânı içten bağdadi bir kubbe, dıştan ise sekizgen planlı bir kırma çatı ile örtülmüştür. Bağdadi kubbe altındaki yuvarlak kemerli pencereler ve kubbe ortasında yer alan aydınlık feneri ile aydınlatılması sağlanmıştır (Şekil 3.30).

a) Soyunmalığın bağdadi kubbesi ve ışık feneri

b) Soyunmaktaki aydınlatma penceresi

Şekil 3.30. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında soyunmalık [19].

Özgün olmayan soyunma kabinleri ise hamamın soyunmalık kısmına sonradan yerleştirilmiştir. Kabinlerin üzeri kurutmalık olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Soyunmalık mekânın ortasında havuz bulunmaktadır. Soyunmalığın kuzey batısındaki köşede bulunan çay ocağı ve hamamcıya ait mekândan, kadınlar kısmına geçiş bulunmaktadır. Erkekler kısmında bulunan bu geçiş, kadınlar kısmında girişin yanındaki kurutmalık bölümüne açılır. Böylece hamamcı her iki mekâna da hizmet edebilmektedir (Şekil 3.31).

Soyunmalık mekânın güneybatı köşesinde kemerli bir açıklıkla ılık mekânına geçilmektedir. Dikdörtgen bir mekân olan kuzey ve güneyindeki kubbeleri sivri tonoz bağlayan ılık mekân kısmında tıraşlık ve hela bölümleri bulunmaktadır.

a) Özgün olmayan soyunma kabinleri

b) Kadın erkek kısımları arasındaki geçiş açıklığı

Şekil 3.31. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında soyunmalık [19].

Mekânın aydınlatılması kubbe ve tonozda bulunan ışıklıklar ile sağlanmıştır. Ilıklık mekânında tıraşlık ve hela kısımları bulunmaktadır. Ayrıca ılıklık mekânında iki kurnası bulunan halvet benzeri bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân hamamın sıcaklığına dayanamayan ve yıkanma ihtiyacını gidermek isteyen kişiler tarafından kullanılmakta olduğu düşünülmektedir (Şekil 3.32).

a) Ilıklık kısmında görülen bozulmalar

b) Ilıklık kısmında yer alan kubbe

Şekil 3.32. Mustafa Ağa Hamamı erkekler kısmında ılıklık [19].

Ilıklık kısmında yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilen ılıklık kısmı, sıcaklık ve arasında halvet benzeri bir yapıdadır. Üzeri kubbe ile örtülmüştür simetrik geçiş hücrelidir. Sıcaklığın girişi eyvan yerine köşe halvetten yapıldığı için, bu mekân sıcaklık ve ılıklık mekânı arasında bir tampon vazifesi görmektedir.

a) Sıcaklık kısmı kısmında yer alan bozulmalar

b) Sıcaklık kısmında eyvan

Şekil 3.33. Mustafâ Ağa Hamamı erkekler kısmında sıcaklık [19].

Sıcaklık mekânına geçtiğimiz halvetten itibaren dört eyvanlı üç köşe halvetli bir mekân karşımıza çıkmaktadır. Eyvanların üzeri sivri tonoz ile örtülü iken sıcaklık merkezi kubbe ile örtülmüştür. Mekânın aydınlatmasında kubbe üzerine yerleştirilen fil gözleri ve kubbe eteğine yerleştirilmiş sekiz küçük sivri kemerli pencere kullanılmıştır. Sıcaklık mekânın ortasında dikdörtgen formlu göbek taşı yer almaktadır. Eyvanlarda ise aydınlatma tonozun ortasında yer alan tepe penceresi ile sağlanmıştır. Eyvanlar üç taraftan sekiler ile çevrilmiş olup sekilerin ortasında özgün olduğu düşünülen kurnalar yer almaktadır. Eyvanların ortasına küçük bir havuz biçiminde çanak bulunmaktadır. Batıdaki duvarda su deposu penceresi bulunmaktadır. Eyvan duvarları yaklaşık bir metre kadar muhdes karolar ile kaplanmıştır (Şekil 3.33).

Sıcaklık mekânın köşelerinde bulunan halvet hücrelerine köşelerden teğet kemerli kapılardan girilmektedir. Halvetlerin üzerini örten kubbelere, Türk üçgeni ile geçiş sağlanmıştır. Kubbelerin üzerinde fil gözleri yer almaktadır. Halvetler dört taraftan sekiler ile çevrilmiş olup, sekilerin ortasına kurna yerleştirilmiştir.

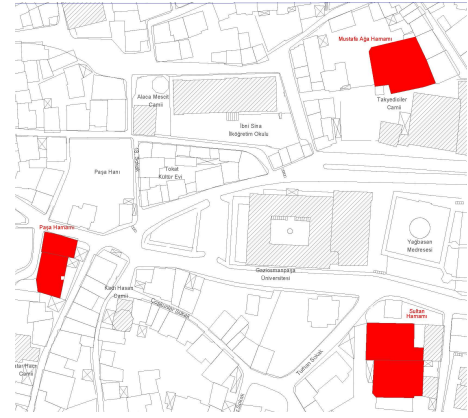

3.2.3. Sultan Hamamı

Selçuklu dönemi yapısı olan Sultan Hamamı, Tokat Merkez Cemalettin Mahallesi'nde Sultan Sokakta yer almaktadır (Şekil 3.34). Tarihi yapının karşısında, Danişment döneminden Yağıbasan Medresesi, Osmanlı döneminden Hacı Turan Mescidi ve Deveci Hanı bulunmaktadır. Çifte hamam olarak inşa edilmiştir (Çizelge 3.3).

a) 1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Sultan Hamamı konumu

Şekil 3.34. Sultan Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.3. Sultan Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Cemalettin Mah.	Mevcut Kullanımı	Restore halinde
Dönemi	Selçuklu	Mülkiyet	Vakıflar
Yapı Türü	Çifte hamam	Koruma durumu	Restore halinde
Onarım Durumu	Özgün değil	Planlanan Kullanım	Hamam

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Sultan Hamamı ile ilgili düşüncelerini bu şekilde aktarmıştır: “Düğmeciler içerisindeki Sultan Hamamı, hakikaten sultan hamamıdır.” [1]. Evliya Çelebi'nin Tokat'ı ziyaret ettiği 1656 yılında Sultan Hamamı bütün ihtişamı ile hizmet vermekteydi. Sultan Hamamı uzun süre metruk halde kaldıktan sonra şahıslara satılmıştır [6] (Şekil 3.35). Tokat müzesi envanter defterine göre, Dr. Talat Orhanlı'nın mülkiyetinde olduğu 1945 yılında bir tadilat geçirmesine rağmen kullanıma açılmamıştır [4,25].

a) Sıcaklık mekânı, 1945

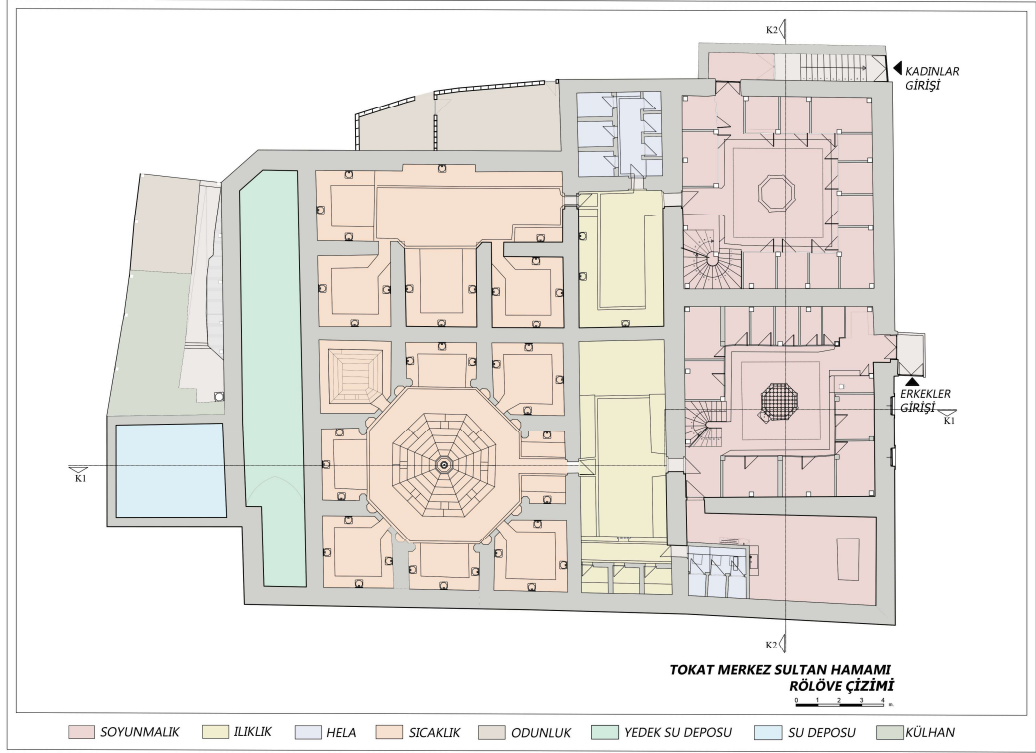

b) 1945 yılındaki görünüşü

c) Sultan Hamamı metruk durumdaki hali, 1935

Şekil 3.35. Sultan Hamamı eski fotoğrafları [4].

Sonrasında Sultan Hamamı 1960 yılında restorasyon denilemeyecek kadar kötü bir onarım geçirerek işletmeye açılmıştır. Bu niteliksiz onarımda özgün yığma taş olarak inşa edilen hamamın içerisine kolon ve kirişler yerleştirilmiş, soyunmalık kısmı betonarme çatı olarak inşa edilmiştir. bu onarım sonrasında yakın bir tarihe kadar işletilen hamam, günümüzde restorasyon çalışmaları ile bu betonarme eklentilerden arındırılarak, özgün haline dönüştürülmeye çalışılmaktadır (Şekil 3.38).

Şekil 3.38. Sultan Hamamı restorasyonu esnasında.

Kuzey-güney doğrultusunda çifte hamam olarak inşa edilen hamam, sırasıyla soyunmalık, soğukluk, sıcaklık mekânları ve bunlara ek olarak sıcak su deposu, soğuk su deposu ve külhan kısımlarından oluşmaktadır. Sıcaklık kısımları her iki bölümde farklı planlara sahiptir (Şekil 3.36, Şekil 3.37).

Hamamın doğu yönünde erkekler, batı yönünde ise kadınlar bölümü yer almaktadır. Erkekler bölümü dört eyvanlı köşe halvetli, kadınlar bölümü üç eyvanlı köşe halvetli planlanmıştır. Her iki bölümde de sıcaklığın merkezi ve halvetlerin üzeri kubbelerle, eyvanlar yarım kubbelerle, soğukluğun doğu ve batı bölümünde bulunan kısımlar aynalı tonoz, eyvanlar ve su deposu sivri tonoz ile örtülmüştür. Soğuk su deposu da aynı şekilde beşik tonozla kapatılmıştır.

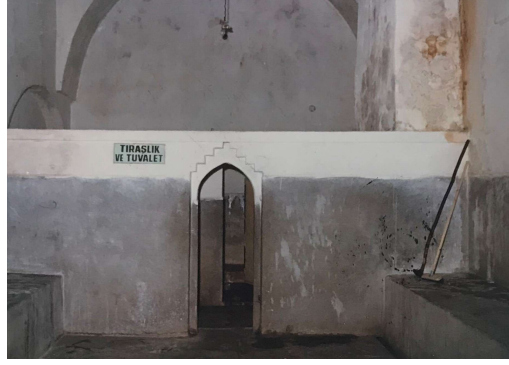
Soyunmalık bölümleri yapıldığı dönemdeki özelliğini kaybetmiş, 1960'lı yıllarda betonarme olarak değiştirilmiştir (Şekil 3.39, Şekil 3.40).

a) Sultan Hamamı soyunmalık kısmı

b) Sultan Hamamı soyunmalık kısmı

c) Sultan Hamamı tıraşlık ve tuvalet kısmı

Şekil 3.39. Soyunmalık kısmı 1960 yılındaki geçirdiği tadilatın sonra.

Ilıklık duvarına bitişik bir kapı, soyunmalıktan enine dikdörtgen bir alana geçilir. Hamamın havlu kurutma ve hela kısımları burada yer almaktadır ve ılıklık kısmındaki tıraşlık bölümüne buradan geçilebilmekteydi. Tokat'ta yer alan diğer hamamlardan bu konuda farklılaşmıştı. Günümüzde hamamın restorasyon planında ise soyunmalık kısmından hela ve kurutmalık mekânına geçiş kapatılmış olup, sadece ılıklık kısmından geçilmektedir. Bu durum kurutmalık mekânı ile soyunmalık mekânının ilişkisini bitirmiştir. Kurutmalık kısmına soyunmalık kısmından geçilmesi gerekmektedir. Restorasyon planında hela kısmı ılıklık duvarına yakın konumlandırılarak, arkasında kalan kısım ise kurutmalık için ayrılmalıdır. Bu kısma ise soyunmalıktan bir kapı ile geçiş sağlanmalıdır.

a) Sultan Hamamına eklenmiş bir kolon örneği

b) Sultan Hamamı soyunmalık mekânı

c) Erkekler kurutmalık kısmındaki tonoz

d) Sultan Hamamı soyunmalık kısmı cephesi

Şekil 3.40. Sultan Hamamı restorasyon fotoğrafları.

Soyunmalığın doğusuna yakın bir bölümde olan basık kemerli kapıdan ılıklığa giriş bulunur. Ilıklık enine dikdörtgen planlıdır ve iki sivri kemerle ayrıştırılmış üç bölüm şeklindedir. Bunlar, ortadaki pandantiflerle geçilen bir kubbe ve iki yanındaki aynalı tonozla örtülmüş bölümlerdir. İçteki kubbe ve tonozlar üzerindeki fil gözleri restorasyonu sırasında yenilenmiş olup bu bölümün üst örtüsü tamamen kurşun ile kaplanmıştır. Doğuda bulunan tonozlu bölüme sonradan tıraşlık ve hela bölümleri eklenmiştir fakat restorasyon çalışmalarında bu muhdes mekânlar kaldırılmıştır [5].

Sıcaklık bölümü, dört eyvanlı köşe hücreli plan tipine sahiptir. Bu bölüme, ılıklığın güney duvarında ortaya yerleştirilen basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Eyvanların üstü tromplarla geçilmiş yarım kubbelerle örtülü olan bu bölümün merkezi ise kubbedir. Bu kubbe, halvet kapılarının yukarısındaki profilli silmelere oturmaktadır. Bu bölüm, kubbenin tam tepesindeki ışıklık ve çevresindeki simetrik şekilde dört sıra olarak yerleştirilen fil gözleri ile aydınlatılmıştır. Sekizgen bir göbek

taşı, merkezi kubbenin altında olup üzerinde yer alan fiskiyenin sonradan eklendiği düşünülmektedir (Şekil 3.41).

a) Sultan Hamamı sıcaklık kısmı

b) Sultan Hamamı sıcaklık kısmı

Şekil 3.41. Sultan hamamı restorasyon öncesi fotoğrafları [26].

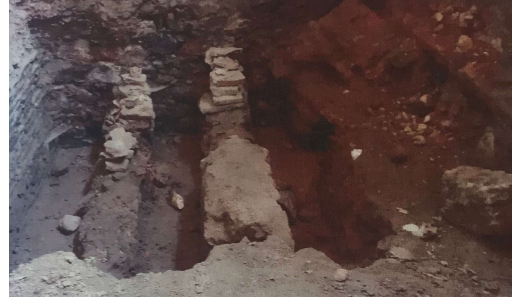
Giriş eyvanının batı ve doğu duvarlarınca yerleşmiş sekilerde birer kurna bulunmaktadır. Diğer eyvanlar ise her cephenin ortasında birer kurna bulunan üç yöndeki sekilerle çevrilidir. Güney eyvanının ortasında su deposuna açılan bir su deposu penceresi bulunur. Eyvanların önlerindeki sivri kemerler, eyvan tonozlarını sıcaklık bölümünün merkezine açar. Bu kemerlerin oturduğu bölüm, eyvanın duvarından iç yüzüne dış şeklinde bir çıkma oluşturmuştur.

Bütün halvetlerde giriş köşelerdeki kapılardan sağlanmaktadır. Kapıların iki yanında birer sivri kemerli niş bulunur. Geçiş tromplarla sağlanan kubbelere, halvetlerin üzerini örter. Halvetin aydınlatılması, kubbelere yerleştirilmiş fil gözleri ile sağlanmıştır. Halvetleri dört yandan çevreleyen sekiler bulunur. Dört yönde de ortada birer kurna yer alır.

Ayrıca Sultan Hamamı'nın restorasyon çalışmaları sırasında yapının zemin kotunun altında hamam olarak nitelendirilen başka bir yapı keşfedilmiştir ve bu hamam yapısının, karşısında yer alan ve mimari özellikler bakımından benzer yönleri bulunan Yağbasan Medresesi ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. Bu nedenle bu hamam kalıntısının Danişmentliler dönemine ait olabileceği fikrini ortaya koymaktadır (Şekil 3.42, Şekil 3.43).

a) Kubbeye geçiş elemanı kalıntısı

b) Cehennemlik kısmı kalıntıları

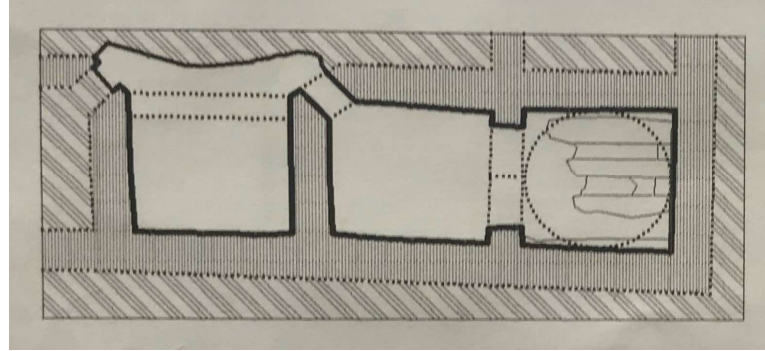

c) Hamam kalıntısı detayları

d) Hamam kalıntısına ait açıklık

Şekil 3.42. Sultan Hamamı altında bulunan hamam fotoğrafları [26].

Şekil 3.43. Sultan Hamamı altından bulunan hamam planı krokisi [26].

“Tokad'da Yağıbasan Medresesi vakfının tedris şartıyla mütevellisi olduğu Sultan Hamamı'nın icaresine dâ'ir” isimli Osmanlıca belgenin günümüz Türkçesine göre çevirisi ve açıklaması:

Tokat'ta Yağıbasan Medresesi Vakfı'na bağlı Sultan Hamamı'nın kiracılarının 3 bin 240 akçe'lik kirayı vermekten imtina edip kira bedelini düşürmeye çalışmışlardır. Bu nedenle medrese vakfının gelirleri zarara uğrama tehlikesiyle karşılaşmıştır. Durum vakıf mütevellisi tarafından devlet merkezine şikâyet edilip, mağduriyetin giderilmesi istenmiştir (Şekil Ek E.1).

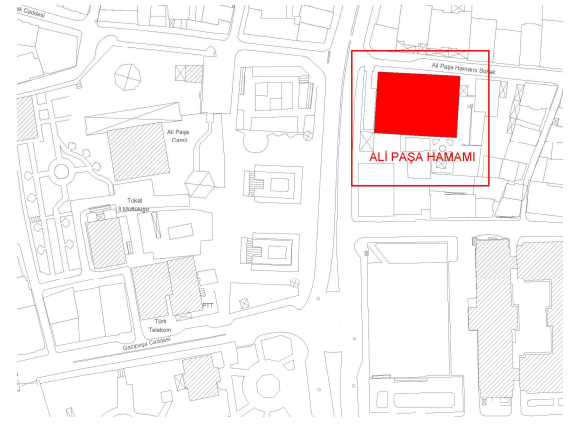

3.2.4. Ali Paşa Hamamı

Şehir merkezinde Ali Paşa Mahallesi'nde bulunan Ali Paşa Camii'nin doğusunda yer alan çifte hamam, 15. yüzyılda inşa edilmiştir (Şekil 3.44). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde hamamdan şöyle bahsetmektedir; “Diğeri şehir içinde Ali Paşa Hamamı'dır. Gayet büyüktür. Kadın ve erkek bölümlerine sahip, büyük, çifte hamamdır.” [1]. Tokat'ın en önemli Osmanlı dönemi simgesel yapılarından birisi olan hamam, kesme taştan inşa edilmiştir (Çizelge 3.4).

a) 1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Ali Paşa Hamamı konumu

Şekil 3.44. Ali Paşa Hamamı Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.4. Ali Paşa Hamamı tespit çizelgesi.

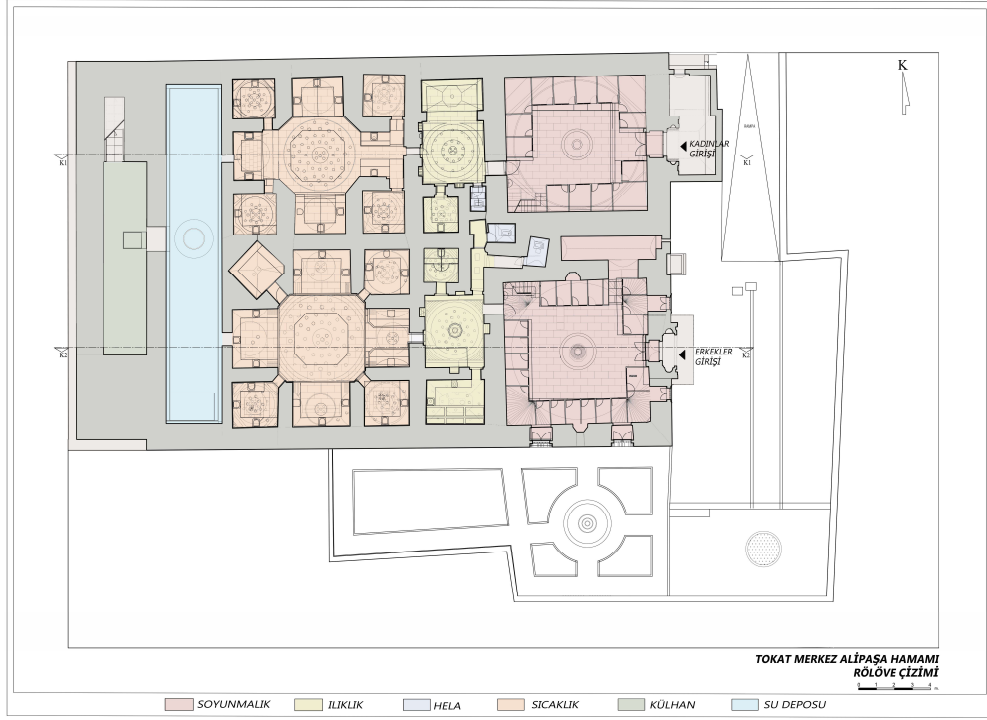
Yapı Durumu	Ali Paşa Mah.	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Osmanlı	Mevcut Kullanımı	Hamam
Dönemi	Çifte hamam	Mülkiyet	Vakıflar
Yapı Türü	Özgün değil	Koruma durumu	Restore edilmiş
Onarım Durumu	Onarım Görmüş.	Planlanan Kullanım	İşletilen Hamam

Bir rivayete göre Ali Paşa Camii'nin inşasında çalışan işçilerin hamam ihtiyacına binaen camii inşaatı yarıda durdurulmuş ve hamam inşasına başlanmıştır (Şekil 3.45). Hamam yapısı tamamlanıp kullanıma açıldıktan sonra camii yapımına devam edilmiştir [13,14]. Bu sayede Ali Paşa Camii, hamam ve türbeden oluşan yapılar birliği Ali Paşa Külliyesi olarak adlandırılabilir.

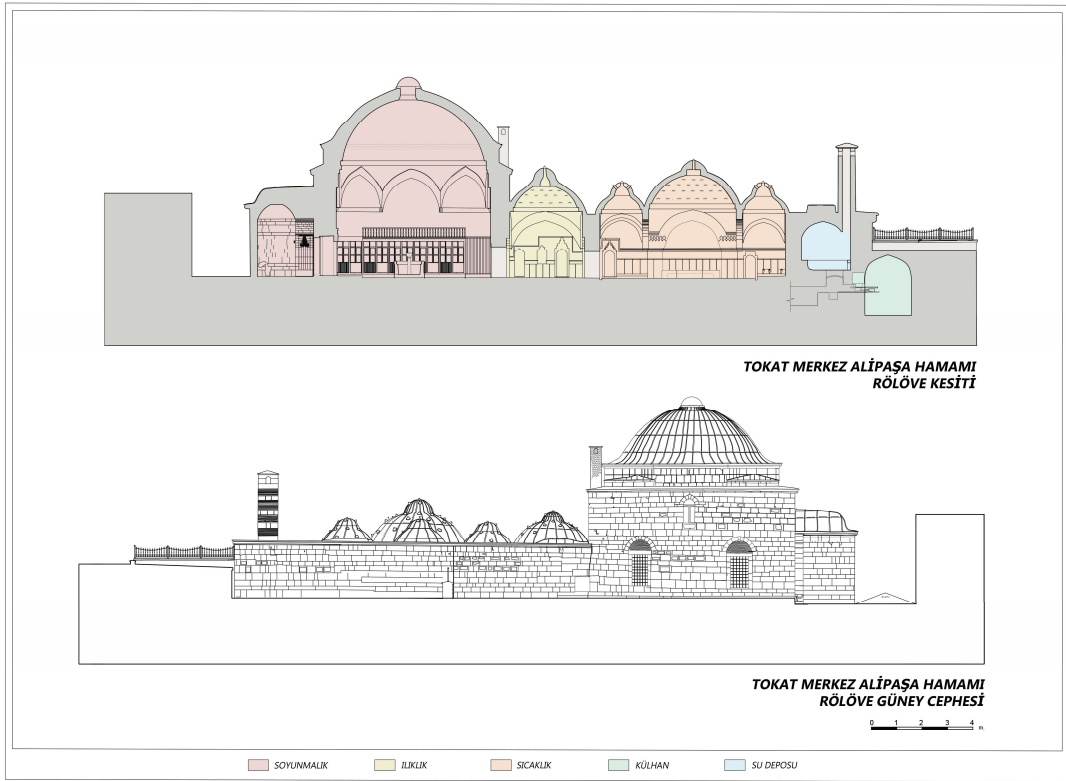

Şekil 3.45. Ali Paşa Hamamı kubbeleri kurşun ile kaplanmadan önce [27].

Güney tarafta yer alan erkekler bölümüne, doğu cephede yer alan ve dış taraftan bakıldığında taç kapıları andıran görkemli bir giriş bulunmaktadır (Şekil 3.54). Kapının iki yanında simetrik dikdörtgen formlu sivri kemerli iki pencere bulunmaktadır. Giriş kapısının sağında bir çeşme yer almaktadır. Rüzgârlık gibi işlevlendirilen bu mekânın iki yanında bulunan mukarnasların oluşturduğu nişler yer almaktadır. Soyunmalığın giriş kapısı yuvarlak kemerlidir. Soyunmalık bölümü iki katlı olup, kare formlu, üzeri büyük ve yüksek bir kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen bir kasnağa oturtulmuş kubbe, tromplarla beden duvarlarına oturtulmuştur. Kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan tromplar mukarnaslı bir şekilde işlenmiştir.

Şekil 3.46. Ali Paşa Hamamı rölöve planı [24].

Şekil 3.47. Ali Paşa Hamamı rölöve çizimleri [24].

Soyunmalık mekânının üç cephesinde bulunan pencereler ve fil gözleri vasıtasıyla aydınlatılması sağlanmaktadır. Ahşap soyunma kabinleri ve hamamcı odası bulunan, soyunmalık mekânının merkezinde yuvarlak formlu taş bir havuz yer almaktadır (Şekil 3.48).

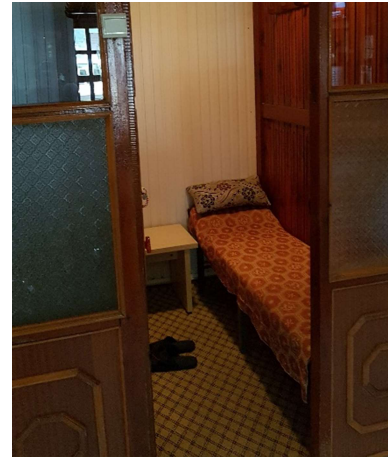
a) Soyunmalık kısmında hamamcı odası

b) Soyunmalıkta yer alan havuz

c) Ahşap soyunma kabinleri

d) Soyunma kabinleri iç kısmı

Şekil 3.48. Ali Paşa Hamamı erkekler kısmındaki soyunmalık kısmı.

Soyunmalık mekânının üst katında, dört duvarına yerleştirilmiş mukarnas detaylı nişler yer almaktadır. Bu nişlerden kible yönündeki mihrap gibi düşünülüp önüne seccadeler serilerek ibadet mekânı oluşturulmuştur (Şekil 3.49). Ayrıca bu kat kurutmalık olarak kullanılmaktadır. Bu katta bulunan dolapların bir kısmında erkeklerin bohçaları bulunmakta, bir kısmı ise depo olarak kullanılmaktadır.

a) Üst katta yer alan kurutmalık bölümü

b) Üst katta yer alan mihrap

Şekil 3.49. Ali Paşa Hamamı erkekler kısmındaki soyunmalık.

a) Sıcaklık kısmına geçiş kapısı

b) Ilıklık kısmında yer alan kurnalar

c) Ilıklık kısmında traşlık ve hela

d) Ilıklık kısmında bulunan yüksek seki

Şekil 3.50. Ali Paşa Hamamı ılıklık kısmı.

Soyunmalığın batı cephesinde bulunan basık kemerli bir kapı ile ılıklık mekânına ulaşılmaktadır. Bu mekânın üzeri kubbe ile örtülmüştür. Yüksek bir oturma sekisi bulunmaktadır. Bu sekinin önünde küçük bir çanak bulunmaktadır. Soğukluğun

kuzeyinde hela ve tıraşlık kısımları yer alır. Tıraşlık mekânın üzeri küçük bir kubbe ile örtülüdür. Birbirinden ayrı iki adet hela vardır. Bu mekânların üzeri tonoz ile örtülmüştür. Ilıklık merkezinin güneyinde bulunan üzeri tonoz ile örtülü mekân, günümüzde Fin hamamı ve duş olarak kullanılmaktadır. Bu mekânda iki adet kurna bulunmaktadır (Şekil 3.50).

Hamamın sıcaklık kısmına ilıklık merkezinin batısında bulunan yuvarlak kemerli kapı ile geçilmektedir. Sıcaklık mekânı dört eyvanlı ve köşe halvetli plan şemasına sahiptir (Şekil 3.46). Dört eyvan da troplar üzerine binmiş küçük kubbeler ile örtülmüştür. Bu kubbeler fil gözleri ile mekânı aydınlatmaktadır. Eyvanların üç tarafında sekiler ve her sekinin ortasında kurnalar bulunmaktadır. Sıcaklık merkezinin batı eyvanında bulunan su deposu penceresi bulunmaktadır. Su deposu bu cephede olduğu için hazne önü olarak tabir edilmektedir (Şekil 3.47).

Şekil 3.51. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmında bulunan göbek taşı.

Mekânı örten merkezi kubbeye bulunan fil gözleri, tam altında sekizgen formlu mermer kaplı göbek taşını ve tüm sıcaklık mekânını aydınlatmaktadır (Şekil 3.51). Sıcaklık mekânın köşelerinde yer alan yuvarlak kemerli açıklıklardan geçilen halvetler, tromp geçişli kubbeler ile örtülüdür, kubbeler üzerinde fil gözleri yer

almaktadır. Halvetlerin dört yönünde bulunan sekilerin ortasında birer adet kurna vardır (Şekil 3.52).

a) Halvetlerde yer alan özgün kurnalar

b) Tadilat sonrası özgün olmayan mermer işçiliği

c) Sıcaklık kısmında yer alan halvet

d) Sıcak göbekteşi üzerinde tellak ve müşteriler

e) Sıcaklık kısmında kubbeye geçiş elemanları ve süslemeler

Şekil 3.52. Ali Paşa Hamamı sıcaklık kısmı detayları.

Hamamın batı cephesinde yer alan sivri tonoz ile örtülü su deposu, erkek ve kadınlar bölümü boyunca devam etmektedir. Hamamın külhanı ise su deposunun hemen arkasında yer almakta olup tonoz ile kapatılmıştır. Külhan avlusu günümüzde Gazi Osman Paşa Bulvarı tarafında bulunan kaldırımın yanında yer almaktadır (Şekil 3.53).

Şekil 3.53. Ali Paşa Hamamı külhan avlusu ve külhan girişi.

a) Ali Paşa Hamamı avludan görünüşü

b) Ali Paşa Hamamı yoldan görünüşü

Şekil 3.54. Ali Paşa Hamamı cepheleri.

Ali Paşa Hamamı'nda 1989 yılında meydana gelen patlama sonucu hamam zemini büyük oranda tahribata uğramıştır (Şekil 3.55). Bu patlamanın sebebi ise tüteklik kısımlarının kapatılması olarak düşünülmektedir. Tüteklikten çıkması gerekirken cehennemlik kısmında sıkışmış, tortu birikmiş ve basınç neticesinde hamamın zemini

patlamıştır. Hamamın o dönemde geçirdiği onarımlar listelenmiş ve hamam büyük ölçüde özgünlüğünü kaybetmiştir (Şekil 3.56, Şekil Ek D.1).

Şekil 3.55. Ali Paşa Hamamı'nda meydana gelen patlamaya ait görsel [26].

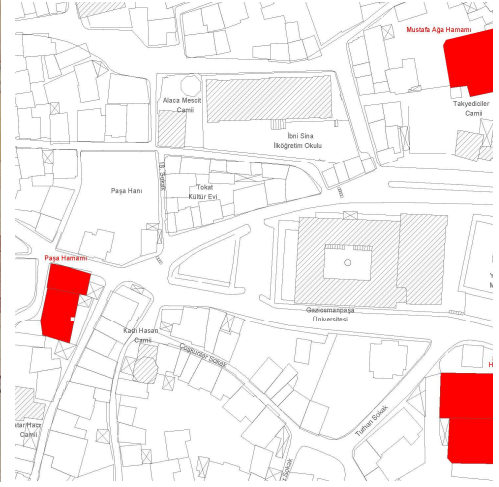
Şekil 3.56. Ali Paşa Hamamı'nda meydana gelen patlamaya ait görsel [26].

3.2.5. Paşa Hamamı

Erenler Mahallesi'nde bulunan Paşa Hamamı tarihi ticaret bölgesi olan Sulusokak'ın bitimindeki yolun köşesinde yer alır (Şekil 3.57, Şekil 3.58). Karşısında Paşa Hanı bulunmaktadır. Hamamın kuzey cephesinden soyunmalık mekânına basık kemerli bir kapı ile giriş sağlanmaktadır. Giriş kapısı günümüzde yol kotunun altında kaldığı için birkaç basamak inilerek hamam kotuna ulaşılmaktadır (Şekil 3.62).

a) 1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Paşa Hamamı konumu

Şekil 3.57. Paşa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.5. Paşa Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Erenler Mah.	Mevcut Kullanımı	Depo
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Koruma gerekir
Onarım Durumu	Onarım Görmüş.	Planlanan Kullanım	Planlama gerekli

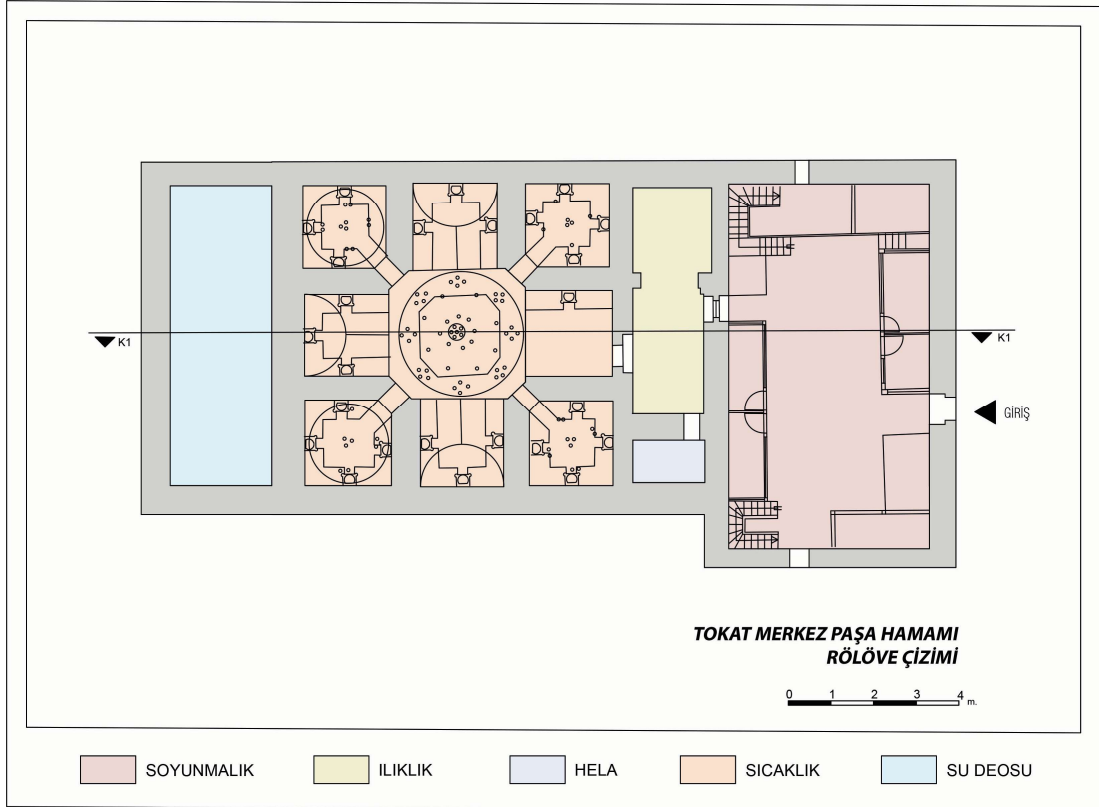

a) Paşa Hamamı ve Paşa Hanı

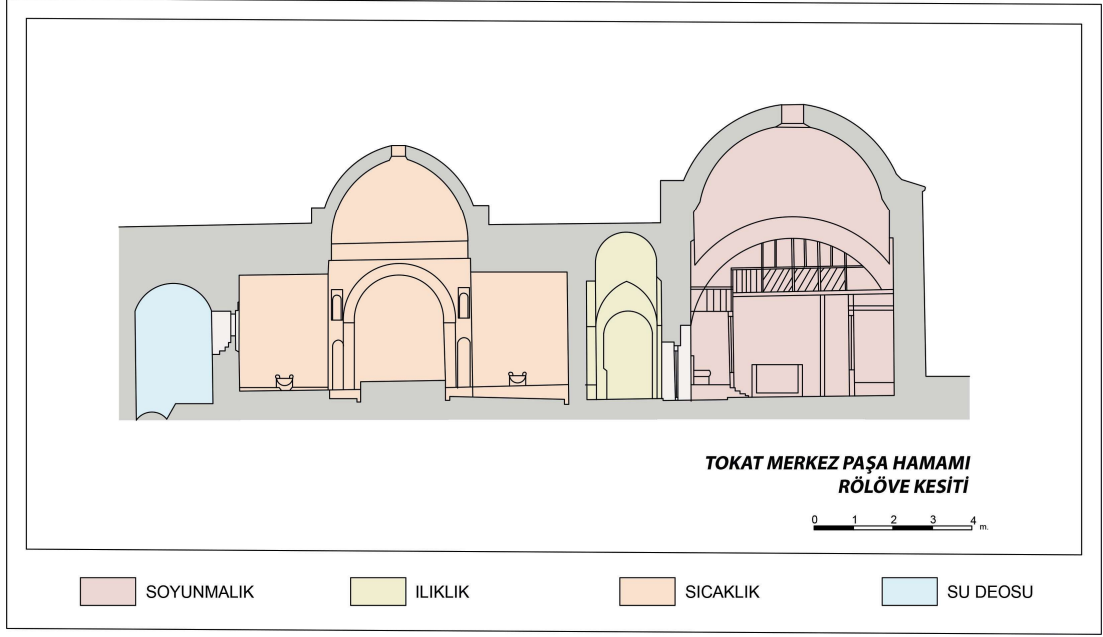
b) Paşa Hamamı üst örtüsündeki bozulmalar

Şekil 3.58. Paşa Hamamı yapı çevre ilişkisi.

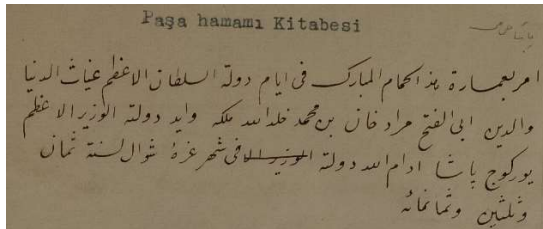
Şekil 3.59. Paşa Hamamı rölöve planı [28].

Şekil 3.60. Paşa Hamamı rölöve kesiti [28].

Giriş kapısı üzerine nakşedilmiş Arapça kitabesine göre Yörgüç Paşa tarafından H.838/ M.1435 tarihinde III. Murat (1421-1451) devrinde yaptırılmıştır (Şekil 3.61). Kitabenin Türkçe metni: “Bu mübarek hamamın yapımını, devletli büyük sultan Gıyaseddin Ebu’l-feth Murat Han bin Mehmed (Allah hükmünü baki kılsın ve desteklesin) zamanında vezir-i azam Yörgüç Paşa (Allah hükmünü uzatsın) 1 Şevval 838 (30 Nisan 1435) tarihinde emretmiştir.” [4,25].

a) Paşa Hamamı Kitabesi ile Çevirisi

b) Giriş Kapısı ve Arapça Kitabesi

Şekil 3.61. Paşa Hamamı, Giriş Kapısı ve Arapça Kitabesi [4].

Şekil 3.62. Paşa Hamamı cepheleri.

Giriş kapısı doğrudan yola açıldığı için, hamam aktif olarak çalıştığı yıllarda gizleme duvarı yapılarak rüzgârlık benzeri bir mekân oluşturulmuştur. Ancak bu duvar günümüzde mevcut değildir (Şekil 3.63).

Şekil 3.63. Paşa Hamamı, 1945 [4].

Dikdörtgen plana sahip soyunmalık mekânı iki katlı olup, ortasında kare planlı taş bir havuz yer almaktadır. Soyunmalık mekânın aydınlatılması, üç adet sivri kemerli pencere ile sağlanmaktadır. Üst örtüsü, sağ ve solda sivri tonozlar, ortası ise kubbe ile kapatılmıştır. Her iki katta da ahşap soyunma kabinleri bulunmaktadır (Şekil 3.64). Soyunma kabinlerinin her bir arka duvarında sivri kemere sahip nişler, nişlerin önünde de taş sekiler yer almaktadır [5].

Şekil 3.64. Paşa Hamamı soyunmalık kısmı.

Soyunmalık mekânın güney duvarından ılıklik bölümüne, yuvarlak kemerli bir kapıdan giriş yapılmaktadır. Ilıklık kısmında tıraşlık ve hela kısımları bulunmaktadır. Ilıklığa girildiğinde ilk mekânın üst örtüsü olarak kubbe kullanılmış olup fil gözleri ile aydınlatılmış olduğu gözlenmektedir. Ilıklığın doğusunda yer alan hela bölümü ise güneyde küçük bir kubbe, kuzeyde tonoz ile örtülmüştür. Batısında yer alan tıraşlık ise tonoz ile örtülmüştür (Şekil 3.65).

Şekil 3.65. Paşa Hamamı ılıklik kısmı.

Sıcaklık kısmına ılıklığın güneyindeki basık kemerli bir kapıdan girilmektedir. Sıcaklık mekânı dört eyvanlı, köşe halvetli plan şemasına sahiptir. Sıcaklık merkezi pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Kubbe üzerinde yer alan fil gözleri ve ışıklık sayesinde aydınlatılmaktadır. Sıcaklık mekânının tam ortasında beton mozaik malzemenen oluşturulmuş özgün olmadığı düşünülen bir göbek taşı bulunmaktadır (Şekil 3.66).

a) Sıcaklık kısmında yer alan göbektaş

b) Sıcaklık kısmı kubbesi

Şekil 3.66. Paşa Hamamı sıcaklık kısmı.

Sıcaklıktaki eyvanlar sivri tonozlu olup üç cephede sekiler ile çevrilidir. Sekilerin ortasında bulunan kurnaların, üstlerinde taş oymalı bir ayna taşı bulunmaktadır. Lakin bu kurnalar ve ayna taşları zaman içerisinde değişimlere uğramıştır. Güney eyvanında yer alan su deposu penceresinin hemen altındaki silindir formundaki taşı basamak olarak kullanan hamamcı, hamamın su kontrolünü bu şekilde yapmaktadır. Halvetlere teğet kemerli köşe kapılarından geçilmektedir. Kubbe örtülmüş olan halvet mekânlarında tromp ve Türk üçgenleri ile kubbeye geçiş sağlanmıştır. Kubbe üzerine yerleştirilen fil gözleri ile aydınlatılma sağlanmıştır. Halvetlerin içi dört yönden sekiler ile çevrilmiş olup sekilerin ortasında kurnalar yer almaktadır (Şekil 3.67).

a) Sıcaklık kısmındaki halvet kubbesi

b) Sıcaklık kısmındaki halvet kurnaları

Şekil 3.67. Paşa Hamamı sıcaklık kısmı halvet bölümü.

Dikdörtgen formunda olan ve üzeri beşik tonoz ile örtülen su deposu, hamamın güney cephesi boyunca uzanmaktadır (Şekil 3.59). Su deposunun güneyinde külhan yer almaktadır (Şekil 3.60). Bu mekânın üzeri ahşap çatı ile örtülmüştür. Külhanda yer

alan sivri kemerli niş içerisine yerleştirilen ocağa basamaklarla inilip ulaşılmaktadır. Külhan bölümünün duvarı hamamı güney ve doğu cepheden sarmaktadır [5]. Hamamın yan tarafında hamamcının kaldığı bir müstemilat yer almaktadır (Şekil 3.68). Günümüzde hamam sahibinin hanımı halen burada yaşamaktadır.

Şekil 3.68. Paşa Hamamı hamamcı evi [26] .

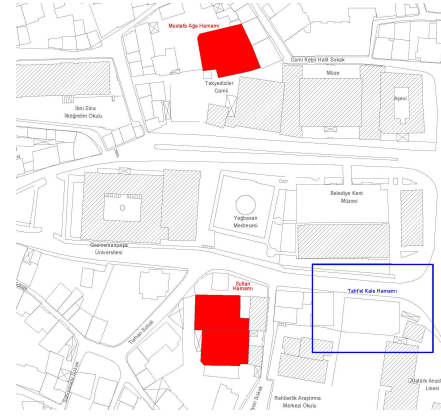
Haziran 1992 tarihinde Paşa Hamamı'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eski eser onarım programına dahil edilebilmesi için kamulaştırılması gerektiği belirtilmiştir (Şekil Ek D.2). Daha sonraki yıllarda ise, tescil kaydının kaldırılması ile ilgili yapılan başvuruya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 2000 yılında tescil kaydının kaldırılmasının uygun olmadığı düşünülmüş ve yapının tescil kaydı kaldırılmamıştır (Şekil Ek D.3). Bu iki belgeden anlaşıldığı üzere Paşa Hamamı da diğer hamamlar gibi yıkılmaya çalışılmış fakat bir vakıf ile ilişkili olduğu ve belli bir tarihe sahip olduğu için korunabilmiştir.

3.2.6. Taht-El Kale Hamamı

Tokat şehir merkezinde Cemaleddin Mahallesinde bulunan Taht-el Kale Hamamı, II Beyazıt döneminde hazinedarlık görevindeyken Firuz Ağa tarafından 1485 yılında yaptırılmıştır (Çizelge 3.6.) [6]. Hamam, Tokat Kalesi surlarının dışında ve kalenin altında bulunması sebebiyle, bu şekilde adlandırılmıştır (Şekil 3.69) [5].

a)1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Taht-el Kale Hamamı konumu

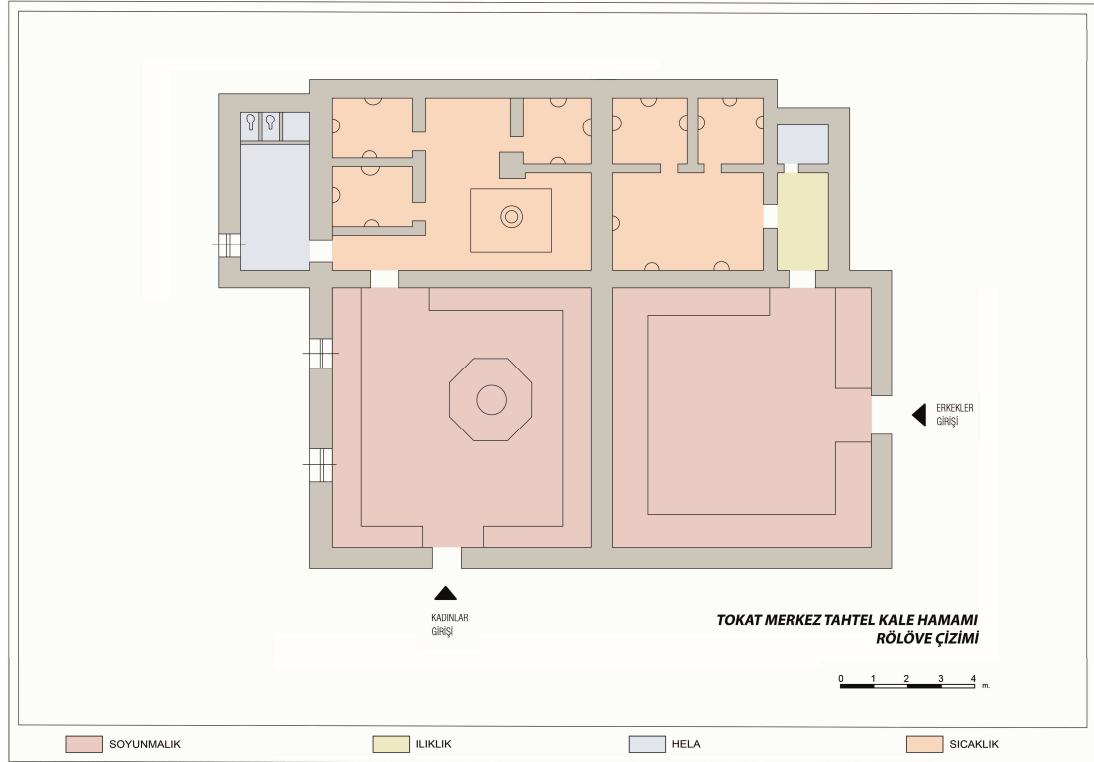
Şekil 3.69. Taht-el Kale Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Taht-el Kale Hamamı ile ilgili düşüncelerini bu şekilde aktarmıştır: “Tahtakale Hamamı, Gayet kalabalık eski bir hamamdır.” [1].

Tokat müzesi envanter defterine göre 20. yy. başlarında kolorduya ait ambar olarak kullanılan hamamın, 1932-1933 yıllarında askeri güvenlik gerekçeleri öne sürülerek yıktırıldığı bilinmektedir (Şekil 3.71). Hamam yıkılmadan önce günün imkânları dahilinde bilinen krokisi çizilmiştir (Şekil 3.70) [4].

Çizelge 3.6. Taht-el Kale Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut değil	Nitelik	Çarşı hamamı
Mevkii	Cemaleddin Mah.	Mevcut Kullanımı	-
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Firuz Ağa Vakıfı
Yapı Türü	Çift Hamam	Koruma durumu	Yıkılmış
Onarım Durumu	Onarım Geçirmiş	Planlanan Kullanımı	-

Şekil 3.70. Taht'el Kale Hamamı rölöve planı [29].

Yapısı itibari ile çok sağlam olduğu bilinen hamam yıktırılırken dinamitler kullanılmıştır [6]. Buna rağmen ana kubbenin yıkılması iki ayı bulmuştur. Hamamın temellerinin bir kısmı yıkılamamış bu temeller düzeltilerek halıcılık okulu inşa edilmiştir [6]. Lakin günümüzde halıcılık okulu da bulunmamaktadır. Yerine polis karakolu inşa edilmiştir.

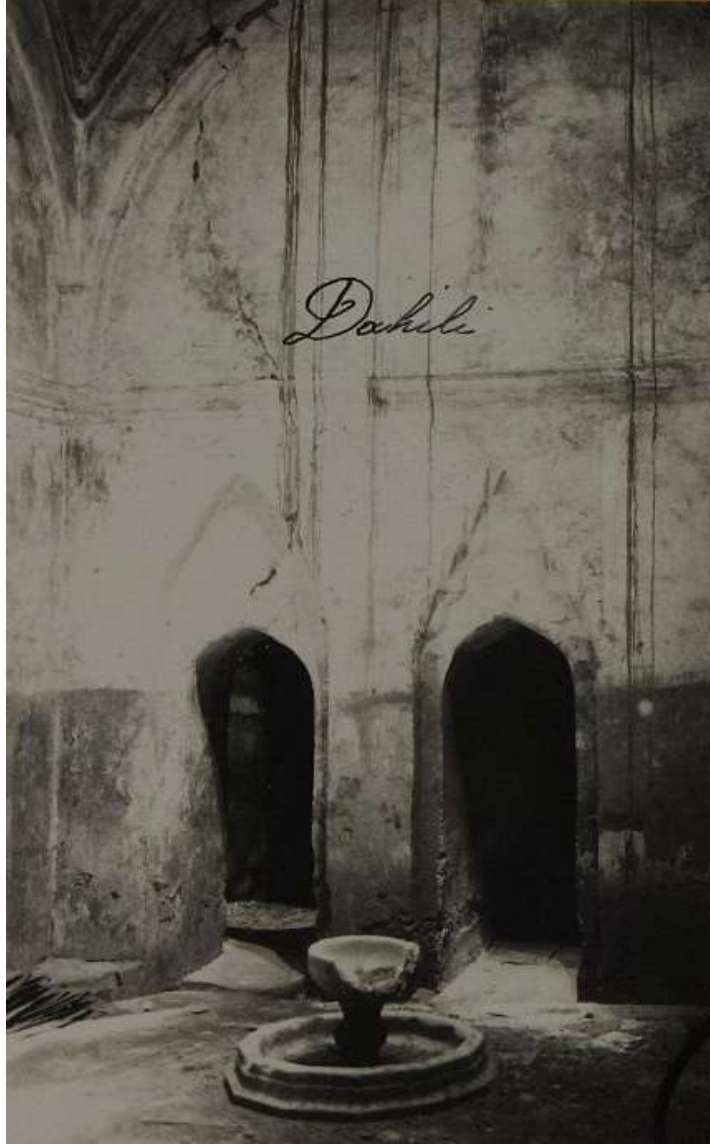
Şekil 3.71. Taht-el Kale Hamamı, 1930 [4].

Çifte hamam olarak inşa edildiği bilinen, moloz ve kesme taşlardan yapılan Taht-el Kale Hamamı, kadın ve erkek kısmındaki mekânlarının üstü sekizgen kasnak üzerine ahşap kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.72, Şekil 3.74). Hamamın kubbesi Tokat'taki diğer hamamlara göre daha yüksek inşa edilmiştir. [5,6]

Şekil 3.72. Taht-el Kale Hamamı, 1930 [4].

Eravşar'a göre; hamamın bilinen krokisinde soyunmalık ve sıcaklık bölümleri bulunmaktaydı. Ancak hamamın sıcaklık mekânındaki tahribat sonucu sıcaklık kısmı ılıklik bölümüne taşınmıştır. Eravşar bu yorumu krokideki kurnaların ılıklik kısmında olmasına dayanarak yapmıştır [9].

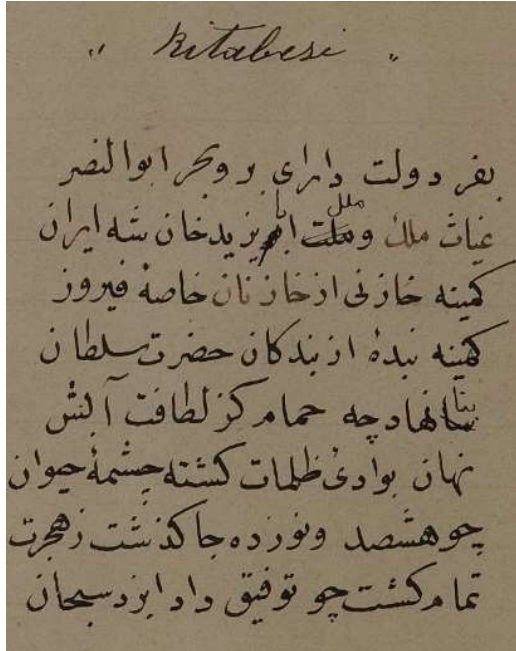
Şekil 3.73. Taht-el Kale Hamamı kadınlar kısmı sıcaklık mekânı, 1930 [4].

Hamamın ılıklik bölümü, bilinen krokiye göre bulunmamaktadır. Hamamın yeni oluşturulduğu düşünülen sıcaklık bölümüne doğrudan girilmektedir. Kadın ve erkek bölümleri farklı şekilde düzenlenmiştir. Kadınlar bölümü, bir sıcaklık merkezinin doğu ve batısındaki halvetlerden, erkekler bölümü ise sıcaklık merkezinin içinden

geçilen iki halvetten oluşmuştur [5]. Mevcut fotoğraflardan anlaşıldığı üzere kadınlar kısmının sıcaklığında bir havuz bulunmaktadır (Şekil 3.73).

Şekil 3.74. Taht-el Kale Hamamı, 1930 [4].

a) Farsça kitabe metni

b) Hamamın Girişi

Şekil 3.75. Taht-el Kale Hamamı, Farsça kitabenin yer aldığı girişi, 1930 [4].

Hamamın giriş kapısının üzerinde iki kemerin altında dikdörtgen çerçeve içerisine yerleştirilmiş dört satırlık Farsça kitabesi bulunmaktadır (Şekil 3.75). Kitabesinin Türkçe karşılığı; “Yerler, karalar ve denizler sahibi Ebu-Nasr'ın devletinin izzetine ki o mülkün sığınağı İran Şahı Padişah Ebu Yezid Han'dır. Firuz'un hazinelerinin aciz bir bekçisidir. Hz. Sultan'ın bendelerinden yüce bir bendedir. Bina edince ... hamamı ki onun suyunun letafetinde; abı-ı hayat suyu karanlıklarda gizlenseydi Hicret'ten H.890 (1485) geçince Süphan olan Allah izin verince tamamlandı.” [25,30].

“Tahtakale Hamamı Evkafı Şerifesi” isimli Osmanlıca belgenin günümüz Türkçesine göre çevirisi ve açıklaması:

Tokat'da bulunan Tahtakale Hamamı'nın tamamen harap olmaya yüz tutmuştur. Hamamın tamir masrafı Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesinden verilmek üzere gerekli olan inceleme sonucunda Tokat İdare Meclisi'nde 48.510 kuruş'luk bir ödeneğin bu işe ayrılmasına karar verilmiştir. Tamir için gerekli olan tahta, kireç, çivi, ağaç, amele gibi masrafların 48.510 kuruştan daha az bir paraya yapacak olanı bulunur ise, talip olana usulü dairesinde ihale edilmesine karar verilmiştir (Şekil Ek E.2).

“Firuzğa Vakfı'ndan Tokad'ta vaki Çifte Hamamı tamir etmek şartıyla beş seneliğine Andon” isimli Osmanlıca belgenin günümüz Türkçesine göre çevirisi ve açıklaması:

Şura-yı Devlet Reisliğine; Firuz Ağa Vakfından olan Tokat'taki Çifte Hamam'ın tamiri Andon adlı bir şahsa ihale edilmiş ve aynı zamanda hamam kendisine kiralanmıştır. Andon'un harcadığı tamir masrafı hamam kira bedelinden düşürülecektir. Hamam seneliği 2 bin 500 kuruş olmak üzere dört seneliğine Andon'a kiralanmıştır. Andon tamir için 25 bin kuruş harcadığı ifade etmişse de yapılan araştırma sonucu 19 bin kuruş harcadığı görülmüştür. Buna karşılık dört yıllık kira bedeli olan 10 bin kuruş, hesaptan düşürülmüştür. Ayrıca kira müddeti bir sene daha arttırılarak 5 seneye, kira bedeli de 12 bin 500 kuruşa çıkarılmıştır. Andon'un kalan 6 bin 500 kuruşluk zararının, ilerde kira ve masraf tutarlarından karşılanması kararlaştırılmış ve durum Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı tarafından Şura-yı Devlet'e bildirilerek izin istenmiştir (Şekil Ek E.3).

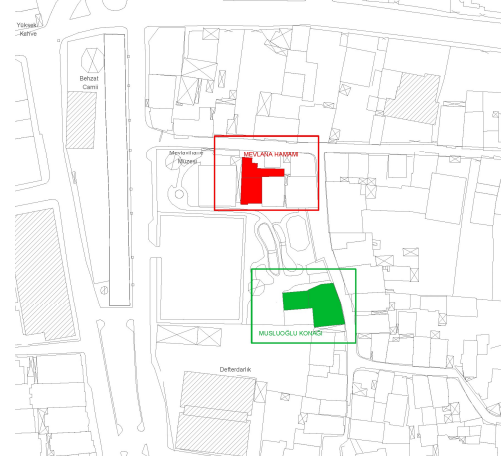
3.3. MAHALLE HAMAMLARI

3.3.1. Mevlâna Hamamı

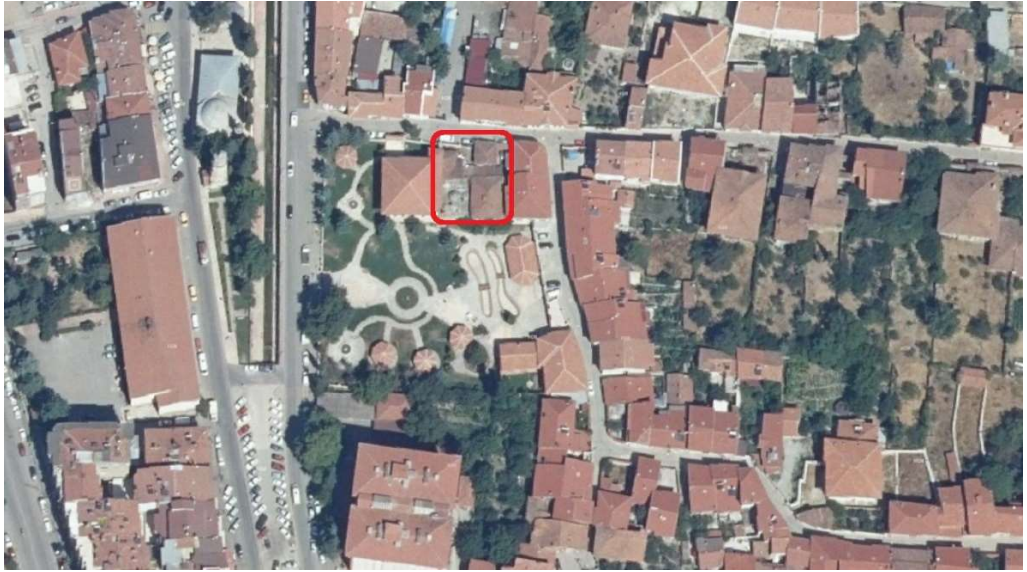
Tokat kent merkezine bağı Soğukpınar Mahallesi'nde, Behzat Camii ve saat kulesinin doğusunda, Bey Sokağı ile Beyhamam Sokağının kesişiminde bulunur (Şekil 3.76). Mevlâna Hamamı günümüzde müze olarak kullanılan Mevlevîhane'ye bitişik ve tek hamam olarak inşa edilmiştir (Çizelge 3.7). Yapının çevresinde Muslu Ağa Köşkü ve Bey sokağındaki diğer konaklara komşudur.

a)1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

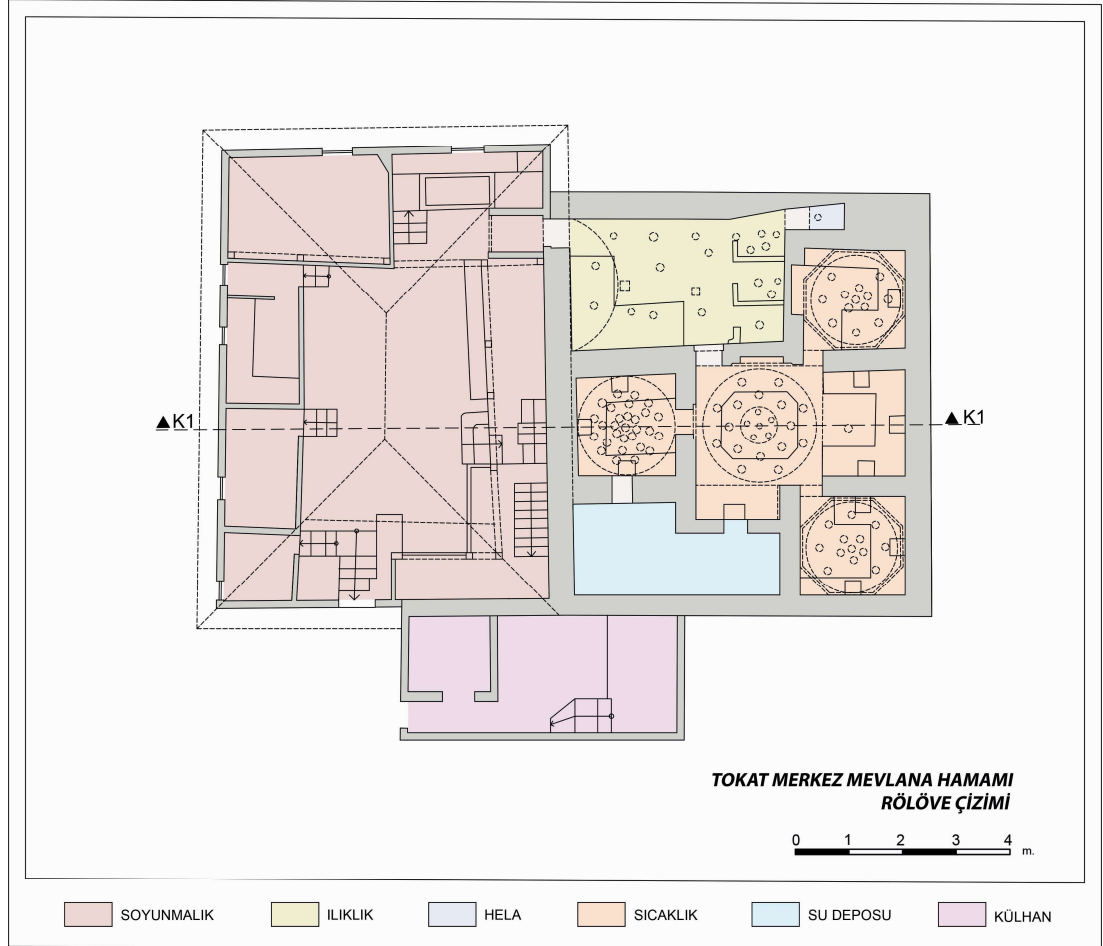
c) Mevlâna Hamamı konumu

Şekil 3.76. Mevlâna Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

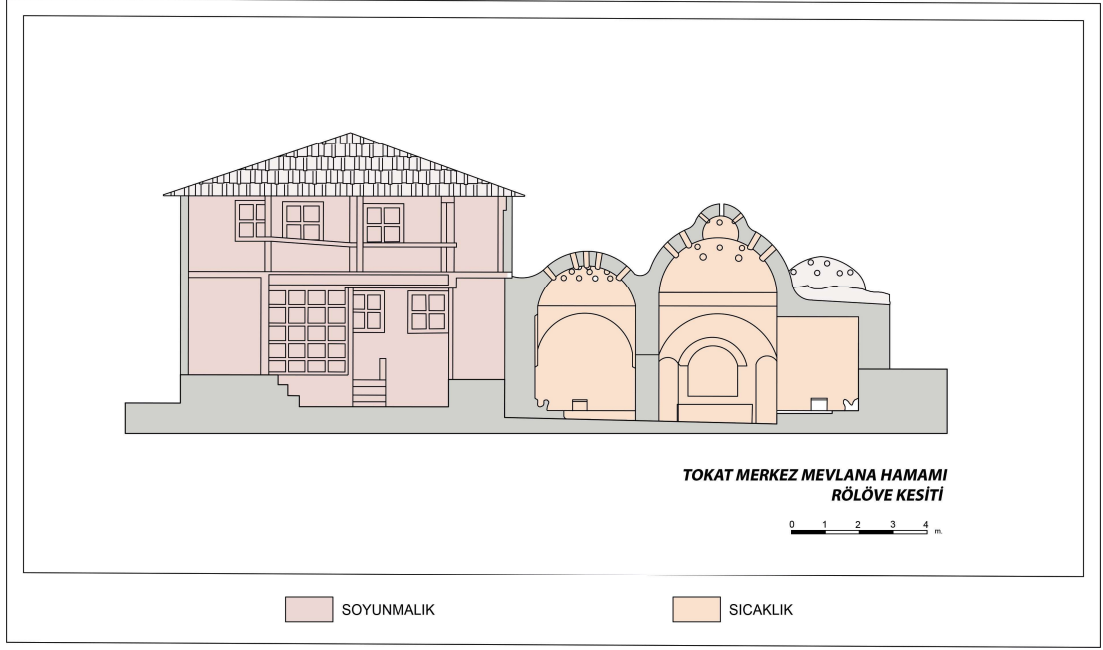
Çizelge 3.7. Mevlâna Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Soğukpınar Mah.	Mevcut Kullanımı	Hamam
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Koruma gerekir.
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan Kullanımı	İşletilen Hamam

Mevlevî dergâhına gelir oluşturulması amacı ile inşa edilmiştir, yapım tarihi bilinmemektedir. Mevlevîhane Hamamı olarak da bilinmektedir [5]. Evliya çelebiye göre; “Mevlevîhane Hamamı, temiz ve pak, ferahlatıcı bir hamamdır. Ama hamamı yapan kişiyi hakkında bilgim yoktur.” [1].

Şekil 3.77. Mevlâna Hamamı rölöve planı çizimi [28].

Şekil 3.78. Mevlâna Hamamı rölöve kesit çizimi [28].

Bey sokağı dönemin ileri gelenlerinin oturduğu bir sokaktır. Tokat valisi dahi Bey Sokağındaki görkemli konaklarda yaşardı [31]. 1948 yılı planlarından okunduğu üzere Mevlâna Hamamı'nın arkasında Tokat eski hükümet binası bulunmaktaydı [14,22]. Sonrasında 1978 yılı haritalarından anlaşıldığı üzere bu yapı Tokat jandarma alayına devredilmiştir [22]. Mevlâna Hamamı böylesine yoğunluğun olduğu bir bölgeye hizmet vermekteydi. Lakin günümüzde Mevlâna Hamamı'na olan ilgi Bey Sokağının kimliğinin değişmesi ve her evde bulunan banyolar nedeniyle maalesef azalmıştır.

a) Giriş kapısı

b) Giriş holü

Şekil 3.79. Mevlâna Hamamı dış giriş kapısı ve giriş holü.

Hamamın ana girişi kuzey cepheden sağlanmaktadır (Şekil 3.79). Bitişindeki mevlevîhanenin harem dairesinin, sofa kısmının kuzeydoğusunda yer alan bir kapıdan da girişin olduğu bilinmektedir. Lakin günümüzde bu giriş kapatılmıştır [6].

Tek hamam olarak inşa edilen hamam, doğu batı yönünde şekillenmiştir. Mevlâna Hamamı'nda ahşap soyunmalık, ılıkılık ve sıcaklık kısmından oluşan hamamda 3 adet halvet bulunmaktadır (Şekil 3.77). Hamamın Bey Sokağında yer alan cephesindeki dış kapıdan soyunmalık mekânına ulaşmak için ince uzun bir koridordan geçilir. İki katlı olan soyunmalık mekânının üst katı kurutmalık olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.78).

a) Kurutmalık Kısımına Çıkan Merdiven

b) Merdiven Sağında Kalan Ara Kısım

Şekil 3.80. Mevlâna Hamamı kurutmalık kısmına çıkan bölüm.

Kurutmalık kısmına tek kollu bir merdiven ile çıkılmaktadır. Merdivenin yanında bulunan ara kısım depo olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.80). Kurutmalık mekânında birçok bozulma ile karşılaşmıştır (Şekil 3.81b). Yapının üst örtüsünde ve kubbelerinde de yer yer bozulmalar görülmektedir. Onarılması gerekmektedir (Şekil 3.81a).

a) Kurutmaliğın dış duvarlarındaki bozulmalar

b) Kurutmaliğın mekânında görülen bozulmalar

Şekil 3.81. Mevlâna Hamamı kurutmaliğın kısmı ve üst örtüsü.

Soyunmalık mekânı yol kotundan yaklaşık bir metre aşağıda kaldığı için, altı basamaklı bir merdivenden inilerek ulaşılmaktadır. Soyunmak mekânında bulunan kabinler yenilenmiş olup özgünlüğü kaybolmuştur (Şekil 3.82). Bu kabinler zeminden yaklaşık 20 cm yükseltilmiştir. Soyunmalık mekânda güney duvarında mutfak tezgâhı bulunup çay ocağı görevi görmektedir.

a) Hamamın giriş kapısı

b) Soyunmalıkta yer alan soyunma kabinleri

Şekil 3.82. Mevlâna Hamamı soyunmalık kısmı.

Soyunmalık kısmının güney batı kısmındaki kapıdan geçerek ılıklığa ulaşılır. Hamamın ılıklik bölümünde tuvalet ve tıraşlık bölümleri bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı mekânın üstü sivri beşik tonozla örtülmüştür, zemini ve duvarlarının bir kısmı mermer kaplıdır. Tonoz üzerinde yer alan fil gözleri ile aydınlatılma sağlanmaya çalışılmış fakat yeterli olmadığı için muhdes aydınlatma unsurları yerleştirilmiştir (Şekil 3.83).

Şekil 3.83. Mevlâna Hamamı ılıklik kısmında tıraşlık ve hela bölümü.

Ilıklık kısmının kuzeyindeki kapıdan sıcaklık mekânına geçilmektedir. Tek eyvanlı köşe halvetli plan tipine yakın sıcaklık, merkezi kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş elemanı olarak pandantif kullanılmıştır (Şekil 3.84).

Şekil 3.84. Sıcaklık kısmının kubbeye geçiş elemanları ve kubbesi.

Sıcaklık kısmının zemin döşemesi mermerdir. Duvarları yerden yaklaşık bir insan boyu kadar mermerle kaplanmış, geri kalan kısım ise kireç harcı ile badana yapılmıştır. Kubbenin altında bulunan göbek taşı sekizgen formludur. Göbek taşının güneyinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. Göbek taşı mermer kaplıdır. Sıcaklığın batısındaki eyvanda üç yönünde sekiler bulunmak da ve burada üç adet kurna yer almaktadır (Şekil 3.85).

a) Sıcaklık kısmı girişi ve duvar nişi

b) Göbek taşı ve eyvan

Şekil 3.85. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmı.

Köşe halvetlerine eyvanın önünden girilmektedir, üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişte pandantif öğeler kullanılmıştır. Halvetlerin içleri, kubbe üzerindeki fil gözleri ile aydınlatılmıştır. Halvetlerin üç tarafında devam eden sekiler ve her sekinin merkezinde kurnalar yer almaktadır (Şekil 3.86).

a) Halvet bölümü kubbesi

b) Halvet bölümü sekilerinde yer alan kurnalar

Şekil 3.86. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmında yer alan halvetler.

Sıcaklık kısmının doğusundaki halvet diğer halvetlere göre daha büyük olup dikdörtgen plan üzeri kubbe ile örtülmüştür. Halvet kubbe üzerindeki fil gözleri ile aydınlatılmıştır. Halvetin içerisinde sekiler, sekilerin ortasında da birer adet kurna bulunmaktadır. Hamamın kuzeydoğusunda bulunan su deposunun üzeri sivri tonoz ile örtülmüştür. Su deposuna açılan iki adet pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden biri geniş olan halvette, diğeri ise sıcaklık mekânındadır (Şekil 3.87).

a) Sıcaklık kısmında su deposu penceresi

b) Halvet bölümünde su deposu penceresi

Şekil 3.87. Mevlâna Hamamı sıcaklık kısmında halvet bölümü.

Yapının külhan avlusu, külhancı evi ve külhani aynı bölümde bulunmaktadır (Şekil 3.89). Külhancı evi ahşap kerpiç malzeme kullanılarak inşa edilmiş olup günümüzde depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3.88. Mevlâna Hamamı, külhani ocak kısmı.

Külhan hamama bağlı sundurma ile örtülmüştür. Külhandaki ocak sivri bir kemer ile oluşturulmuştur. Hamamın ısıtılması özgün şekli yerine günümüz koşullarına göre değiştirilmiştir (Şekil 3.88).

Şekil 3.89. Mevlâna Hamamı, külhan avlusu.

3.3.2. Marisa Hamamı

Tokat merkez Alipaşa Mahallesi, Gazi Osman Paşa Bulvarı üzerinde yer almakta olduğu bilinen, Yüksek Hamam olarak da isimlendirilen Marisa Hamamı günümüzde mevcut değildir (Şekil 3.90). Osmanlı döneminde yapıldığı bilinen hamam küçük bir mahalle hamamıdır (Çizelge 3.8).

a) 2020 yılı krokisi

b) Marisa Hamamı tahmini konumu

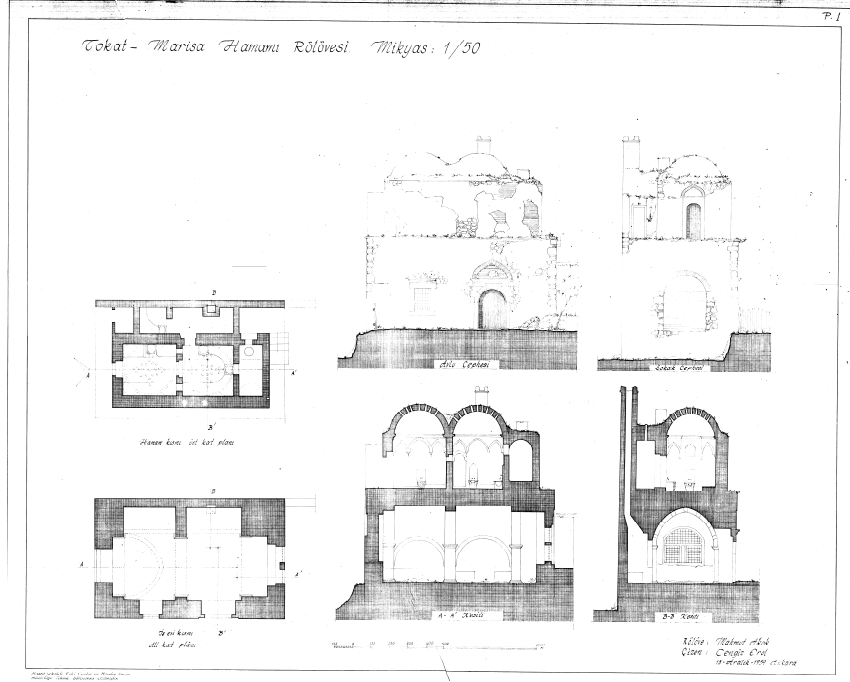
Şekil 3.90. Marisa Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.8. Marisa Hamamı tespit çizelgesi.

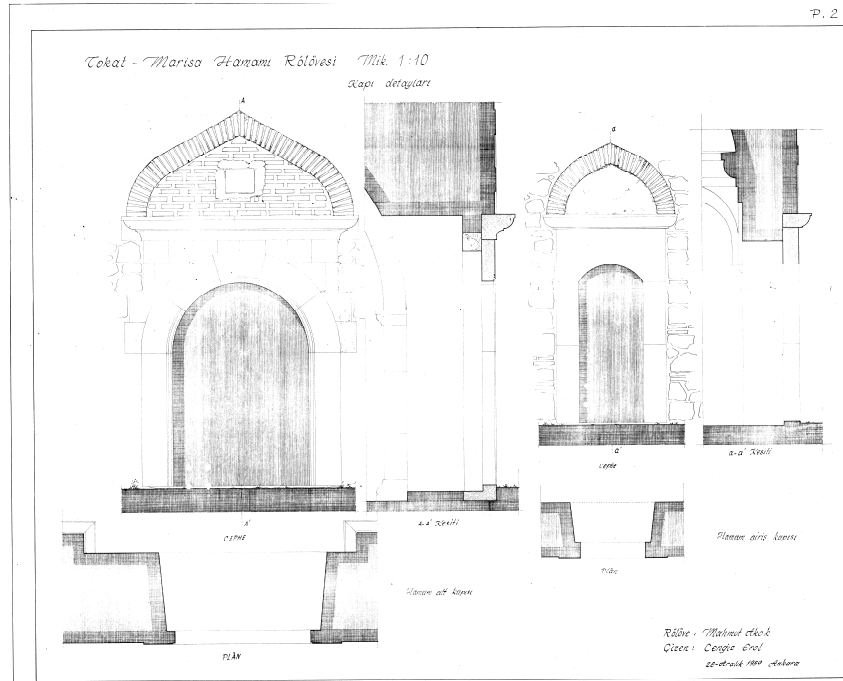
Yapı Durumu	Mevcut değil	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Ali Paşa Mah.	Mevcut Kullanımı	-
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Yıkılmış
Onarım Durumu	Onarım Görmemiş.	Planlanan Kullanımı	-

Marisa Hanım Hanının, (Eski Belediye Otel) yanında bulunan iki katlı yapıdır (Şekil 3.94). Ermeni kökenli olan Marisa Hanımın, yaptırmış olduğu han ve hamam günümüzde mevcut değildir. Marisa Hamamı türüne az rastlanacak şekilde yüksek hamamdır (Şekil 3.95). Yıkılma mekânı hamamın üst katında yer alır bu mekâna merdivenler ile çıkılarak ulaşılmaktadır. Planlanan bulvar güzergâhında kaldığı için, 1957 yılında yıkılması gündeme gelmiş olup buna istinaden anıtlar yüksek kurulunca bu eserin yıkılması hususu toplantılarda birçok kez gündeme gelmiştir (Şekil Ek D.4). Bu toplantılarda ve yapılan raporlarda hamamın eski eser vasfı

kalmadığı öne sürülmüştür. 1959 yılında rölövesi alındıktan sonra yıkılmıştır (Şekil Ek D.5, Şekil Ek D.6).

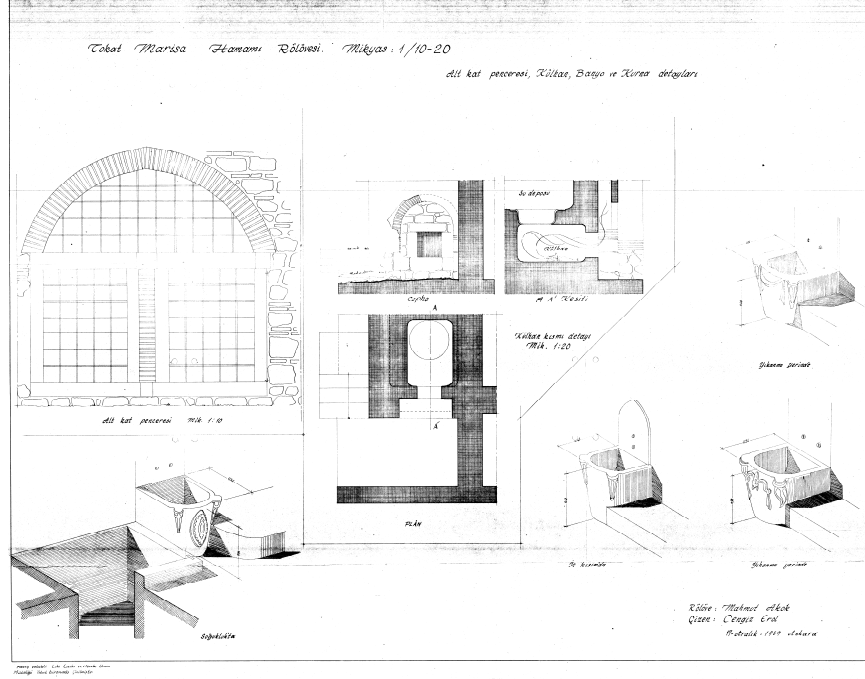

Şekil 3.91. Marisa Hamamı rölövesi 1. pafta, [21].

Şekil 3.92. Marisa Hamamı rölövesi, detay paftası (2. pafta), [21].

Şekil 3.93. Marisa Hamamı rölövesi, detay paftası (3. pafta), [21].

Şekil 3.94. Marisa Hamamı doğu görünüşü [26].

a) Marisa Hamamı batı cephesi

b) Alt kısımda yer alan iş evi penceresi

Şekil 3.95. Marisa Hamamı cepheleri [26].

Yeni planlanan bulvarda, yol güzargâhında olduğu tespit edilmiştir. Salt arşivlerinde, Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen'in katıldığı 1957-1958 yılı arasındaki Anıtlar Yüksek Kurulu toplantı raporlarında, yıkıtılmasına bir mahzur olup olmadığı ile ilgili maarif vekaletinden yazı alınmış ve bu husus toplantı gündeminde konuşulmuştur [27] .

Rölovesi alınması için Mahmut Akok görevlendirilmiştir. 1959 yılında rölovesi alındıktan sonra hamam, yol güzergâhında kaldığı için yıkıtılmıştır (Şekil 3.92, Şekil 3.93, Şekil 3.93). Marisa Hamamı, yeni açılan Gazi Osman Paşa Bulvarı ile Ardala Sokağın kesişiminde bulunmaktaydı [32].

a) İş evinin bacası

b) Alt kısımda yer alan iş evi

Şekil 3.96. Marisa Hamamı'nın alt katında yer alan iş evi [26].

a) Üst katta yer alan hamam

b) Alt kısımda yer alan külhan

Şekil 3.97. Marisa Hamamı külhan kısmı [26].

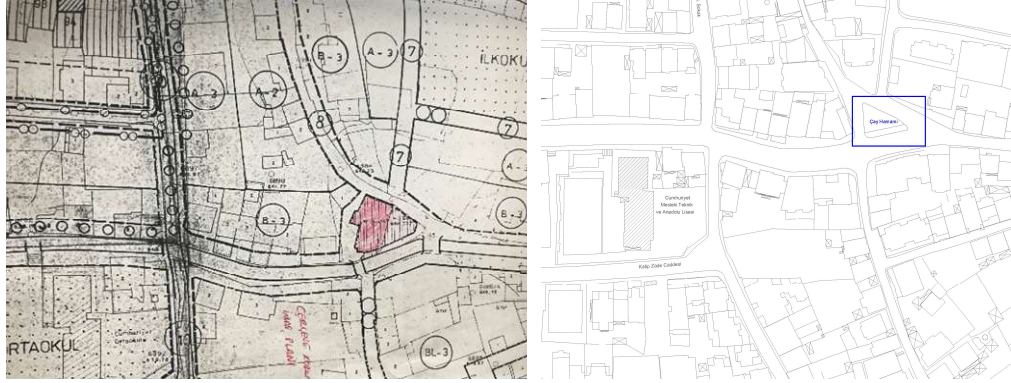
Alt katı iş evi ve dükkan olarak kullanılmakta olup 15-20 basamak ile çıkılan ve “Yüksek Hamam” denilmesine sebep olunan yapıda, yıkanma mekânı üst kattadır (Şekil 3.96). İçi mermer kaplı olan hamamın, alt katında demirci ve tamirci dükkanları bulunmaktaydı (Şekil 3.97).

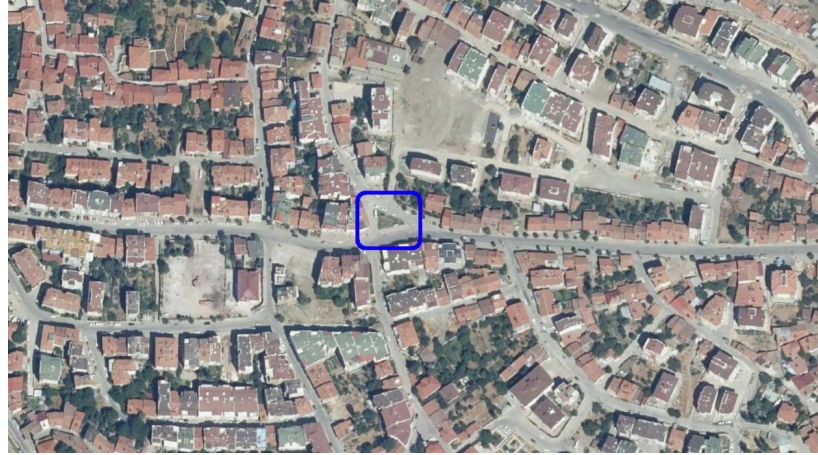
3.3.3. ay Hamamı

ay Mahallesinde yer aldığı bilinen hamamın tarihi ve yaptıranı ile ilgili bir bilgi yoktur, ancak Aksulu ve Kuntay'a göre plan Şeması göz önüne alındığında 14. yy. sonu 15. yy. başında yapılmıştır (Şekil 3.100) [6]. Küçük bir mahalle hamamıdır (izelge 3.9). Tokat Müzesi defterinden edinilen bilgilere göre, hamam uzun bir süre depo olarak kullanıldıktan sonra 1956 yılında belediye tarafından büyük çaplı bir onarım geirmifŐ ve kullanıma açılmıştır [4]. Evliya elebi'ye göre; "Şehir etrafında ay Hamamı, fakir fukaranın hamamıdır." [1].

a) Yapının arşivde yer alan planı

b) 2020 yılı krokisi

c) ay Hamamı tahmini konumu

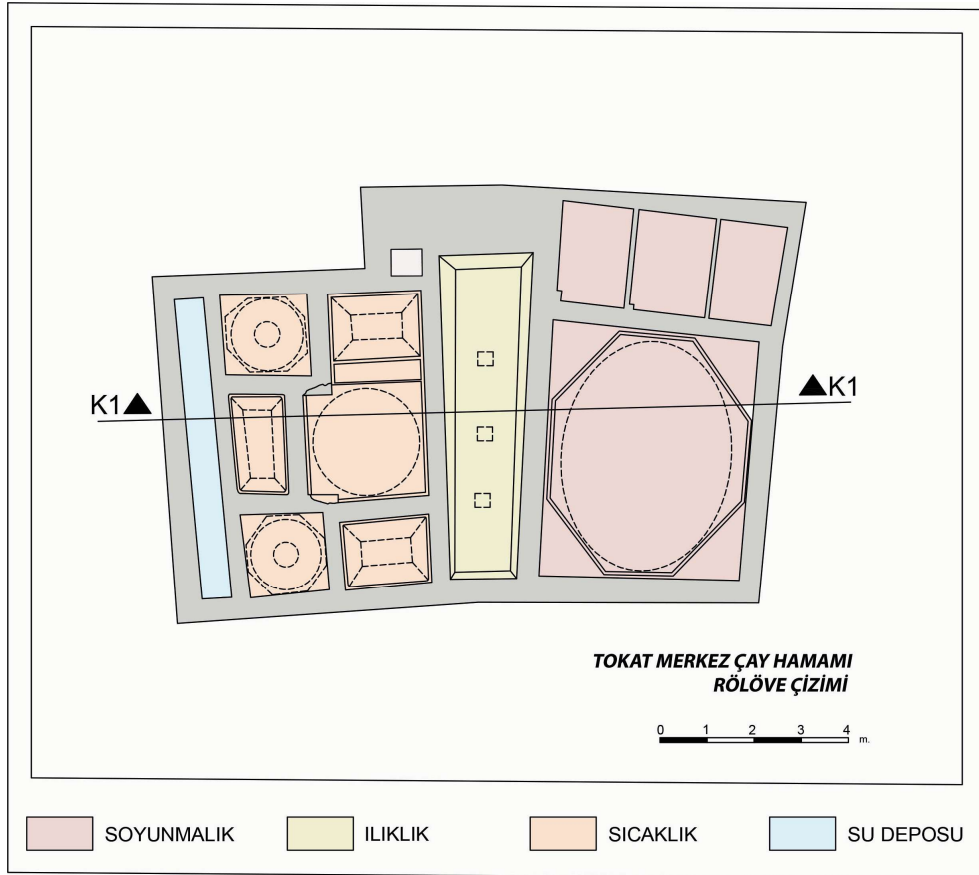
Şekil 3.100. ay Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

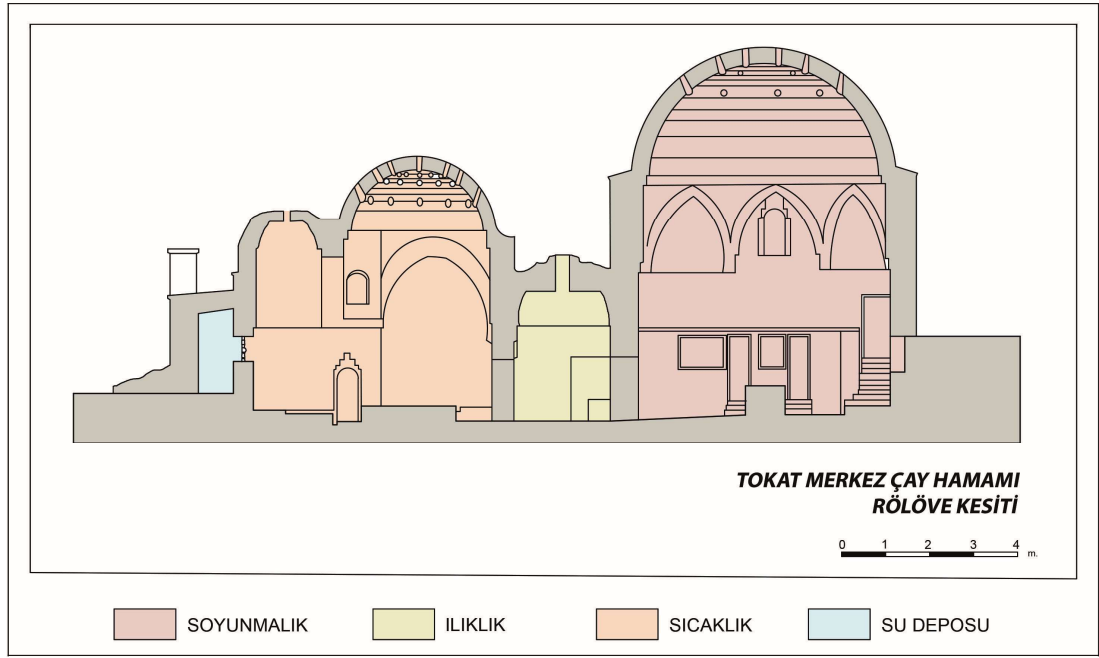
Çizelge 3.9. Çay Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Mahalle Hamamı
Mevkii	Soğukpınar Mah.	Mevcut Kullanımı	-
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Yıkılmış
Onarım Durumu	Onarım görmüş	Planlanan Kullanım	-

Soğukluk bölümü dikdörtgen planlı olup kubbe ile örtülmüştür (Şekil 3.104). Soğukluk mekanının içinde üç adet ayrı mekan yer almaktadır (Şekil 3.101). Tonozla örtülü ılıklik bölümünün devamında yer alan sıcaklık kısmı üç eyvan ve iki halvetten oluşmaktadır [6]. Eyvanlar aynalı tonozla örtülüdür. Sıcaklık mekanının merkezi ve halvetler kubbe ile geçilmiştir (Şekil 3.102). Sıcaklık mekanının arkasında dikdörtgen planlı, tonoz ile kapatılmış bir külhan yer almaktadır (Şekil 3.103).

Şekil 3.101. Çay Hamamı rölöve planı [28].

Şekil 3.102. Çay Hamamı rölöve kesiti [28].

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde “Sadullah Ağa Camii Şerifi Vakfı Çay Hamamı” isimli belge 15 Eylül 1862 olarak tarihlendirilmiştir. Belge içerisinde Çay Hamamı, başka bir yapı ile ilgili bilgi verilirken geçmektedir [33].

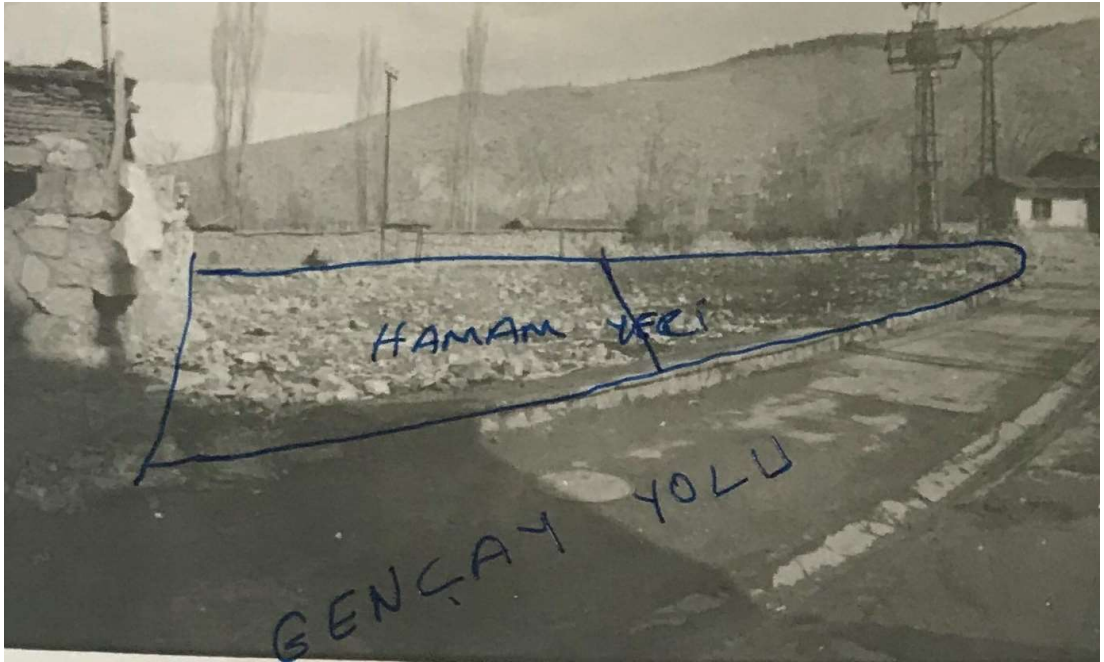

Şekil 3.103. Çay Hamamı doğu cephesi, 1945 [4].

Şekil 3.104. Çay Hamamı cepheleri [6].

Çay Hamamı'nın yıkıldığını gazete küpüründe gören bir vatandaş, Tokat Valiliğine dilekçe vererek konunun araştırılmasını ister, Tokat Müzesi eski eserler birimi tarafından yapılan araştırmalar sonucu Çay Hamamı'nın yıkıldığı tespit edilmiştir (Şekil Ek D.7, Şekil Ek D.8). 1984 yılında Tokat'ta gerçekleştirilen toplu tescil çalışmaları kapsamına alınmayan Çay Hamamı hakkında yıkıldıktan sonra yapılan incelemeler doğrultusunda ancak hamamın yakın çevresinde tescilli yapı olmadığı ve sit alanı içerisinde yer almadığı görülmüş ve herhangi bir işlem yapılmamıştır (Şekil 3.105).

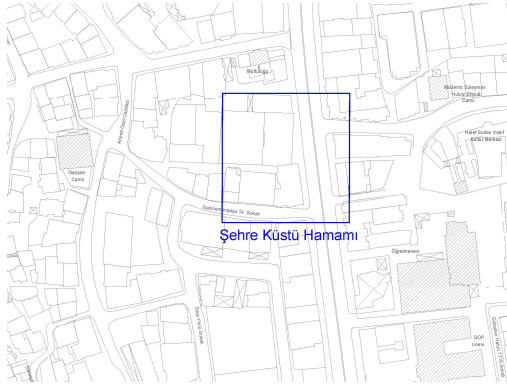

Şekil 3.105. Çay Hamamı yıkıldıktan sonra hazırlanan rapordaki fotoğraf [26].

Hamamın kim tarafından ve hangi sebeple yıkıldığı bilinmemektedir. Tokat'taki yerel bir gazetenin bu olayı haber haline getirmesi ve duyarlı bir vatandaşın dilekçesi üzerine başlatılan bu araştırmada tarihi eserlerin tescil edilmesi konusunun ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Çay Hamamı bir mahalle hamamı olması itibari ile gereken değeri görmemiştir. Yapının tescil kaydının olmayışı ise bunun bir göstergesidir. Günümüzde Tokat halkının bu hamam ile ilgili hatıraları anlatılmaktadır. Bu anıların gelecek kuşaklara aktarımı ise artık pek mümkün değildir.

3.3.4. Şehre Küstü Hamamı

Selçuklu döneminden olduğu bilinen Şehre Küstü Hamamı'nın, Pazarcık Hamamı olarak isimlendirilmektedir (Çizelge 3.10). Hamam günümüzde mevcut değildir, net konumu bilinmemektedir, lakin Karagülle'nin defterindeki fotoğrafa göre hamamın arkasında Garipler (Pazarcık) Camii görülmektedir (Şekil 3.109). Camii üzerinde yer alan pencereler fotoğraftaki ile aynıdır.

a) 2020 yılı krokisi

b) Şehre Küstü Hamamı tahmini konumu

Şekil 3.106. Şehre Küstü Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

bölümlerinin bulunduğu görülmektedir. Sıcaklık ve ılıklik kısmı kubbeler ile örtülmüştür. Kaba yontma taştan inşa edilmiştir [4].

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Şehre Küstü Hamamı ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: “İlki Pazarcık Hamamıdır. Halk ağzında bu hamama “Şâre Küstü” (Şehre küstü) derler. Yani şehir dışında kalmış hamam derler. Hâlâ şehrin güzide yerinde, ferahlatıcı ve aydın bir hamamdır.” [1].

Şekil 3.108. Şehre Küstü Hamamı doğu cephesi, 1945 [4].

Şekil 3.109. Şehre Küstü Hamamı arkasında yer alan Garipler Camii.

“Tokad'ta Şehre Küstü Hamamı denilen İbrahim Paşa Hamamı Evkafı tevliyetinin tevcihi” isimli Osmanlıca belgenin günümüz Türkçesine göre çevirisi ve açıklaması:

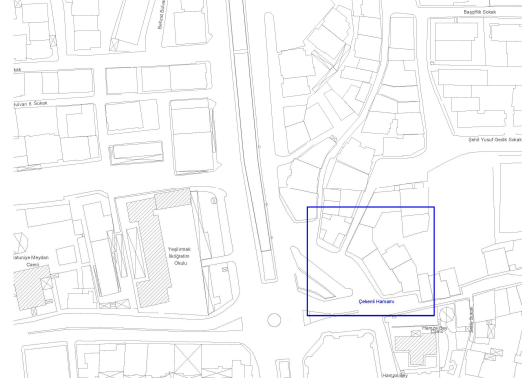
Tokat'ta bulunan Şehreküstü ve Melek İbrahim Paşa'nın Hamamlarının günlük 5 akçe ile mütevellisi olan Seyyid Salih, Seyyid Mahmut ve Seyyid Ebubekir adlı kardeşlerden Seyyid Salih çocuksuz olarak vefat etmiştir. Bu nedenle kendisinden boşalan görevin diğer iki kardeşe, berat belgesi ile verilmesi devletten talep edilmiştir (Şekil Ek E.4).

3.3.5. Çekenli Hamamı

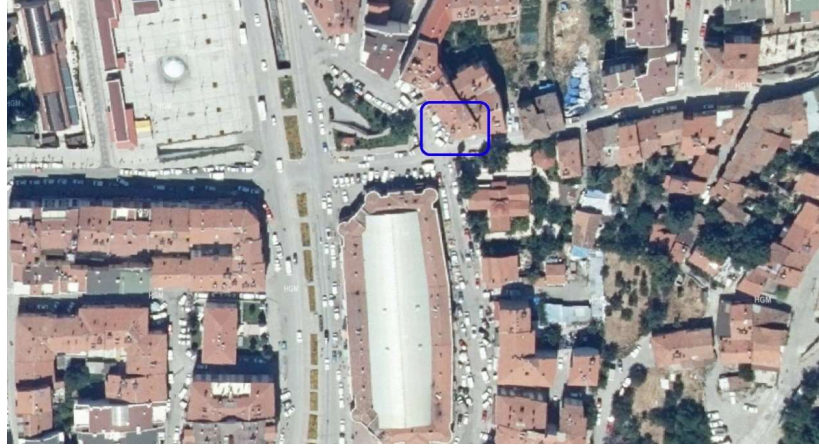
Tokat kent merkezinde Gülbahar Hatun Mahallesi'nde bulunan Hamza Bey Camii'nin kuzeyindeki yolun köşesinde bulunmaktadır (Şekil 3.110). 15. yy. da inşa edildiği düşünülen Çekenli Hamamı, 1940'lı yıllarda bir onarım geçirmiştir. Tokat Müzesi defterinde "Güzel bir mahalle hamamı" olarak nitelendirilmiştir [4].

a) 1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

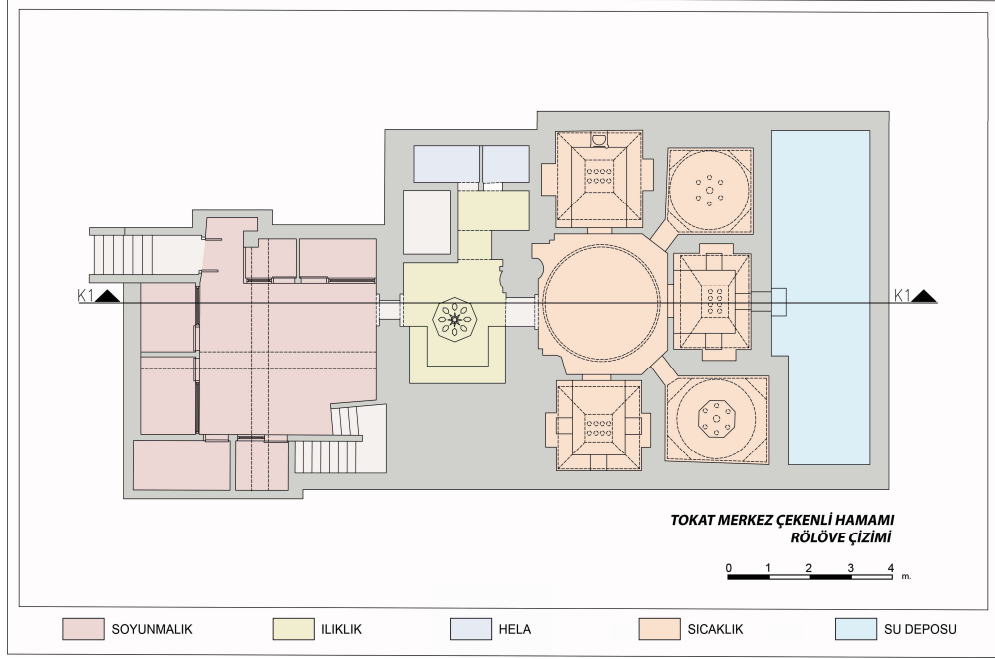
c) Çekenli Hamamı tahmini konumu

Şekil 3.110. Çekenli Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

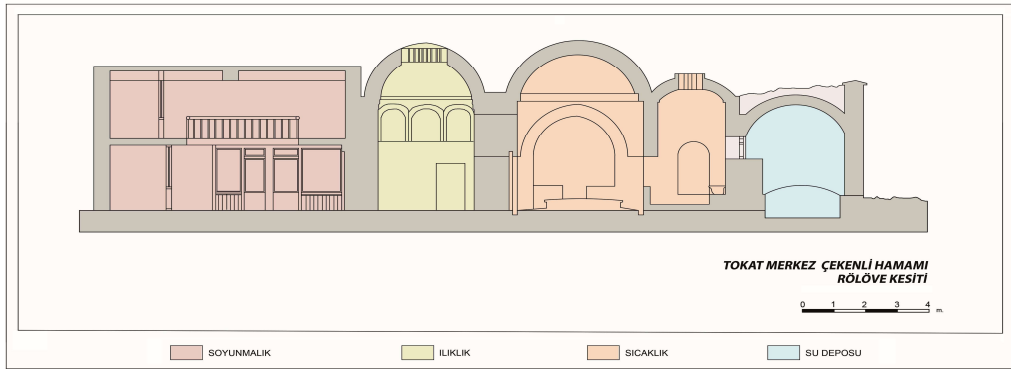
Çizelge 3.11. Çekenli Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut değil	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Gülbahar Hatun Mah.	Mevcut Kullanımı	-
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek hamam	Koruma Durumu	Yıkılmış.
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan Kullanımı	-

1988 yılına kadar aktif olarak çalışan bir mahalle hamamı iken 1990'lı yıllarda sahipleri tarafından yıktırılıp yerine apartman inşa edilmiştir (Çizelge 3.11). Hamam ile ilgili Aksulu'nun yapmış olduğu rölöve çalışmalarına göre; tek hamam plan tipindedir (Şekil 3.113). Soyunmalık mekânı iki katlı olup ahşap bir çatı ile örtülmüştür. Ahşap soyunma kabinleri mevcuttur [6].

Şekil 3.111. Çekenli Hamamı planı rölöve çizimi [28].

Şekil 3.112. Çekenli Hamamı kesiti rölöve çizimi [28].

Hamam sahiplerinden Ayten Hanım'la yapılan sözlü görüşmeye göre; soyunmalık kısmında girişin solunda hamamcı odası bulunmaktadır. Ayrıca soyunmalık mekânının ortasında bir havuz yer almaktadır. Fakat bu havuz sonradan yıktırılmıştır.

Ilıklık mekânın üzeri kubbe ile örtülüdür. Tıraşlık ve hela kısımları ılıklıta yer almaktadır. Sıcaklık mekânına ılıklıktan iki kapı ile geçilmektedir. Sıcaklık kısmına girildiğinde tam karşıda su deposu penceresinin altında, hazne önü olarak tabir edilen eyvan bölümünde, üç adet kurna yer almaktadır. Öncesinde bir tane kurna bulunmakta iken hazne önü hamam kullanıcıları tarafında değerli görüldüğü için iki kurna daha ilave edilmiştir ve her köşeye bir kurna gelecek şekilde toplamda üç adet kurna bulunmaktadır.

Şekil 3.113. Çekenli Hamamı [4].

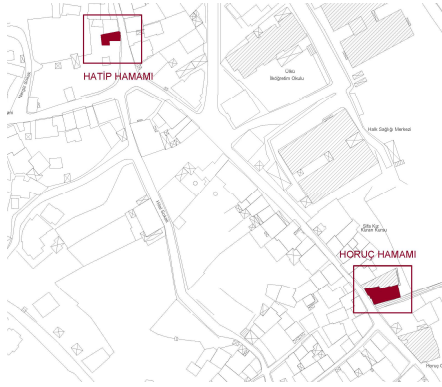
Sıcaklık mekânına girildikten sonra sağdaki eyvan “İrmaklık” olarak tabir edilen 3 kurnalı bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Girişin solundaki eyvan halk arasında “Cıfıtlık” olarak adlandırılan bu mekânda üç kurna bulunmaktadır. Hazne önünün sağında kalan ve külhandan gelen sıcak suyun hamama ilk giriş yaptığı, bölüm sıcak halvet olarak adlandırılıp, iki kurnaya sahiptir (Şekil 3.111). Hamamdaki bir diğer halvet ise hazne önünün solunda kalmakta olup, kurna sayısı hakkında bir bilgiye ulaşılammıştır. Sıcaklık kısmının ortasındaki kubbenin altında bir göbek taşı bulunmaktadır. Zemini mermer kaplı olduğu bilinmektedir (Şekil 3.112).

Çekenli Hamamı’ndan günümüze bir adet fotoğraf ulaşmış olup, hamam sahibinin elinde fotoğraf olmadığı öğrenilmiştir.

3.3.6. Hatip Hamamı

Tokat merkez Hocaahmet Mahallesinde yer alan yapı, Çoksular Sokak ve Horuç Hamam Sokağın kesişiminde yer almaktadır (Şekil 3.114). İnşa tarihi ve banisi bilinmemekle birlikte yapı günümüzde metruk durumdadır (Çizelge 3.12). Hamamın günümüzde sırasıyla ılıklik, hela, tıraşlık, sıcaklık ve su deposu bölümleri bulunmaktadır.

a) 2020 yılı krokisi

b) Hatip Hamamı tahmini konumu

Şekil 3.114. Hatip Hamamı Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

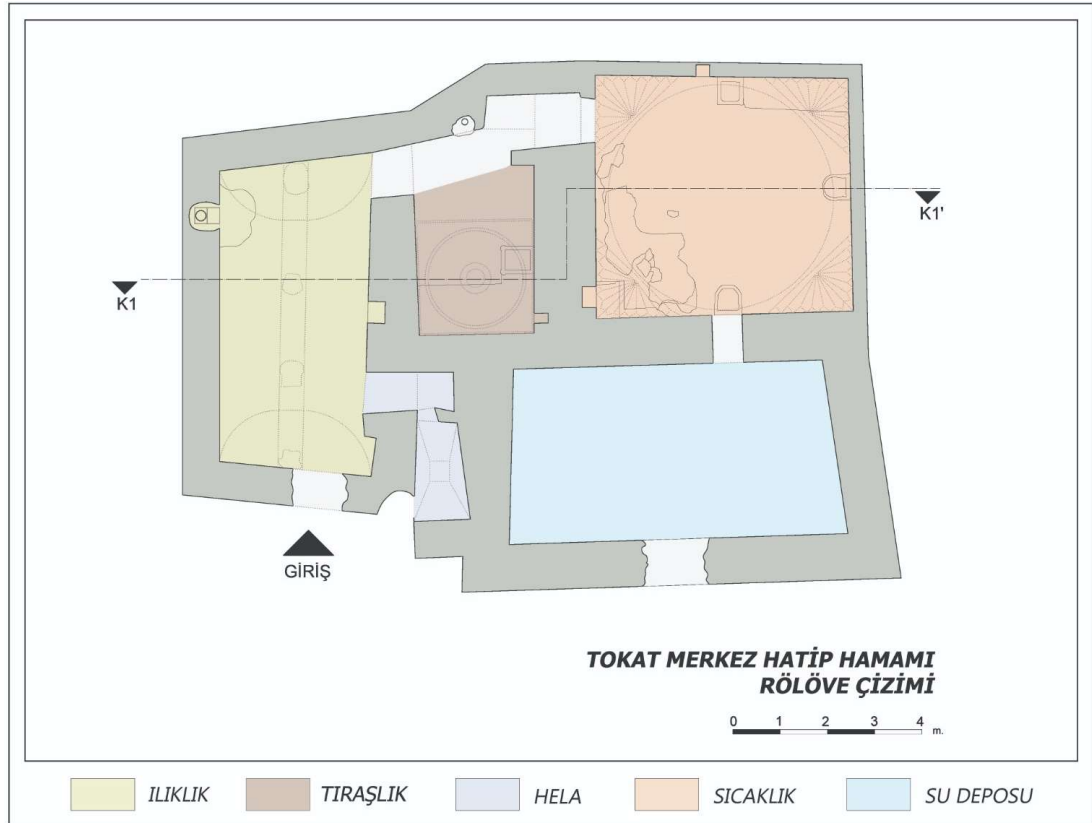
Çizelge 3.12. Hatip Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Metruk	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Hocaahmet Mah.	Mevcut Kullanımı	Kullanılmıyor
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Vakıflar
Yapı Türü	Tek hamam	Koruma durumu	Koruma gerekir.
Onarım Durumu	Onarım görmemiş.	Planlanan Kullanımı	Planlama gerekli.

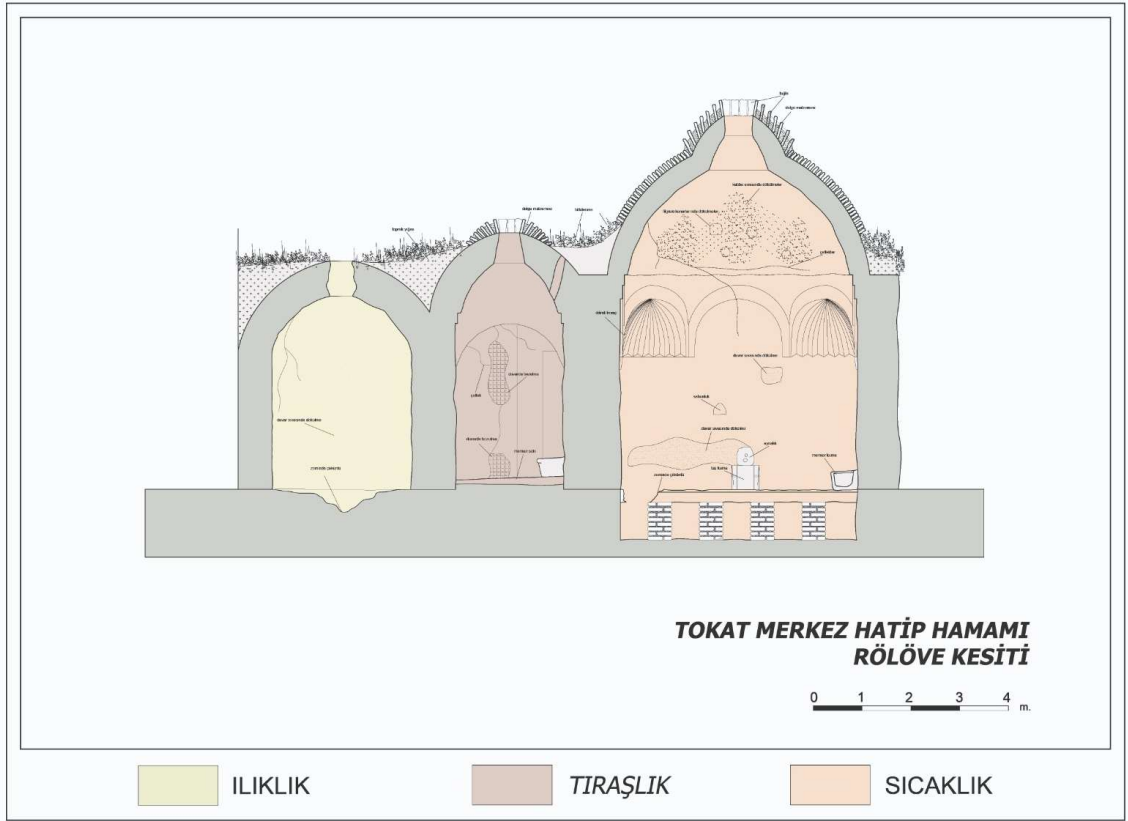
Hamamın soyunmalık kısmının ahşap olduğu ve yıkıldığı düşünülmektedir. Giriş kısmında ılıklik ve hela bölümü yer almaktadır. Ilıklık kısmının üstü tonoz ile örtülmüş ve tonoz üzerinde dört adet ışıklık yer almaktadır. Zemininde özgün taş kaplama yer olsa da bu kaplama defineciler tarafından kazılmış ve tahribata uğramıştır (Şekil 3.119). Hamamın hela kısmı ise girişin sağında yer almaktadır. Hela kısmı ve su deposu toprak ile dolmuştur (Şekil 3.115).

Şekil 3.115. Hatip Hamamı yapı çevre ilişkisi.

Şekil 3.116. Hatip Hamamı planı rölöve çizimi.

Şekil 3.117. Hatip Hamamı kesiti rölöve çizimi.

Şekil 3.118. Hatip Hamamı güney cephesi, 1945 [4].

Ilıklığın devamında, ılıklığa bağılı olduğu düşünölen bir halvet formunda bir mekân yer almaktadır, bu mekanın tıraşlık olduğu düşünölmektedir (Şekil 3.116, Şekil 3.117). Bu mekânın üzeri kubbe ile örtölmüşdür, kubbeye geçiş elemanı olarak pandantiflerden yararlanılmışdır.

a) Hatip Hamamı mevcut girişı

b) Ilıklık mekânında yer alan tahribatlar

Şekil 3.119. Hatip Hamamı ılıklik kısmı.

a) ılıklık kısmından sıcaklık kısmının kapısı

b) Hatip Hamamı tıraşlık kısmının karşısı

c) Halvet kısmında yer alan kurna ve sekiler

d) Halvet kısmında yer alan pandantifler ve ışıklık

Şekil 3.120. Hatip Hamamı ılıklık kısmı.

Kubbe merkezinde yer alan ışıklık ile mekânın aydınlatılması sağlanmıştır. Bu yıkanma mekânının özgün bir kurna yer almaktadır (Şekil 3.120). ılıklık kısmının devamında kemerli bir kapı ile geçilen sıcaklık kısmı yer almaktadır. Mekân kubbe ile örtülmüş olup kubbeye geçiş elemanı olarak mukarnaslı pandantiflerden yararlanılmıştır. Pandantiflerin dışlarındaki silmeler, duvarların merkezinde de yer almaktadır (Şekil 3.121).

Şekil 3.121. Hatip Hamamı sıcaklık kısmı kubbesi.

Şu an harap durumdaki sıcaklık mekânında üç adet özgün kurna yer almaktadır. Kurnaların üzerindeki ayna taşlarının özgün olduğu düşünülmektedir. Kurnaların yanında sekiler bulunmaktadır. Mekânın zemin döşemesi özgün taş olup definciler tarafından kazılmış ve tahrip edilmiştir. Bu kazılan açıklıktan hamamın zemin döşemesi altında yer alan cehennemlik kısmı görülmektedir. Sıcaklık girişinin sağında yer alan kurna üzerinde kemerli bir su deposu penceresi yer almaktadır (Şekil 3.122).

a) Sıcaklık kısmının döşemesindeki tahribat

b) Sıcaklık mekânında yer alan kurnalar

Şekil 3.122. Hatip Hamamı sıcaklık mekânı.

Su deposu kısmı günümüzde tamamen toprak ile dolmuş olup dış duvarı yıkılmak üzeredir. Su deposu kısmının altında hamamın külhanı olduğu düşünülmektedir. Tokat Müzesi envanter defterinde yer alan 1945 yılına ait fotoğrafta su deposu kısmının duvarlarının günümüzdeki duruma göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Aynı fotoğrafta külhan fark edilmekte olup, günümüzde külhan kısmı tamamen toprak altında kalmıştır (Şekil 3.118).

Bu cephede yol ile duvar arasındaki bölümde bir yıkılma meydana gelmiş ve bu yıkılma özensiz bir şekilde doldurmaya çalışılmıştır (Şekil 3.123). Hamamın yola bakan cephesinde çatlaklar meydana gelmiştir. Su deposu ve sıcaklık duvarının arasında yer alan derin çatlak, su deposu kısmını kopma noktasına getirmiştir (Şekil 3.124). Yapının kubbeleri üzerinde bozulmalar meydana gelmiştir ve ışıklıklardan gelen yağmur suyu hamamın zeminine inmektedir. Yapının duvarı kullanılarak yanına ev inşa edilmiştir (Şekil 3.125).

a) Hatip Hamamı giriş cephesi

b) Hatip Hamamı kubbeleri

Şekil 3.123. Hatip Hamamı'nda görülen bozulmalar.

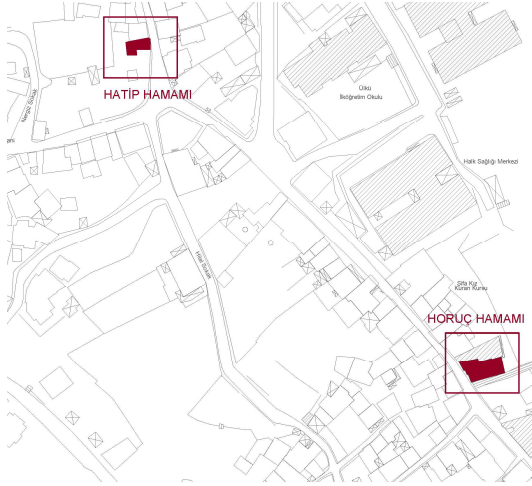
Şekil 3.124. Dış cephedeki bozulmalar

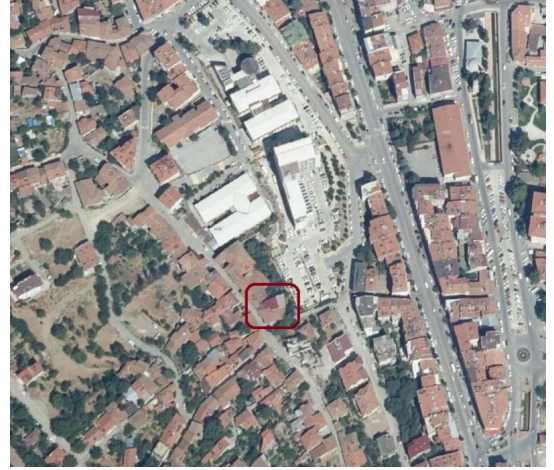
Şekil 3.125. Hamama bitişik yapılan yapı

3.3.7. Horu Hamamı

Hocaahmet Mahallesiinde, Kırk Badallar olarak tabir edilen merdivenlerden çıkarken son basamakların sağında merdivene bitişik olarak bulunmaktadır (Şekil 3.126). 15. yüzyıla tarihlendirilen Horu Camii ise merdivenlerden çıkıldıktan sonra solda kalmaktadır (Şekil 3.127).

a) 2020 yılı krokisi

b) Horu Hamamı tahmini konumu

Şekil 3.126. Horu Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Günümüzde camiinin beden duvarları ve kubbesi yıkıldığı için sadece minaresi bulunmaktadır. Hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Horu Camii ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülebilir (Çizelge 3.13) [6].

Çizelge 3.13. Horu Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Metruk	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Hocaahmet Mah.	Mevcut Kullanımı	Kullanılmıyor
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Korunması gerekli.
Onarım Durumu	Onarım görmemiş.	Planlanan Kullanım	Planlama gerekli.

Hakkında neredeyse hiçbir bilgiye ulaşamadığımız, günümüzde ise bir evin altında kalmış olan Horu Hamamı'nın izine, "Kimlikli Kent Tokat" kitabında, verilen bilgiler üzerinden yola çıkılarak, mahallede yapılan inceleme ve araştırma çalışmaları

sonucunda ulaşılmıştır (Şekil 3.128). Bu hamamla ilgili detaylı bir bilgiye rastlanılmamıştır [6].

a) Kırk badalların bitişinde yer alan Horu Hamamı

b) Horu Camii (yıkılmadan önce)[8]

Şekil 3.127. Horu Hamamı ve Horu Camii.

a) Yapı üzerinde yer alan konut

b) Mevcut giriş kapısı

Şekil 3.128. Horu Hamamı giriş kısmı.

Hatip Hamamı ile yakın çevrede olduğu için bu iki hamam birbiri ile karıştırılmaktadır (Şekil 3.126a). 2004 yılında Prof. Dr. Osman Eravşar tarafından yayınlanan ‘‘Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)’’ kitabında ‘‘Huru Hamamı’’ başlığı altında Hatip Hamamı anlatılmıştır. Bu kitaptan sonraki yayınlarda Eravşar’ı referans olarak bu

isimlendirme tezlerde ve kitaplarda devam etmiştir. Lakin 2013 yılında basılan “Kimlikli Kent Tokat” kitabında, Hatip Hamamı ve Horu Hamamı net bir şekilde ayrılmıştır [5,6].

a) Üstte yer alan mekâna çıkan merdiven

b) Hamamın giriş kapısı ve üstteki ışıklık

Şekil 3.129. Horu Hamamı.

Yapının bir dönem evin ahırđ gibi kullanıldđđı, bu dönemde kurnalarının ve yıkanma mekânlarının yok edildiđđi düşünölmektedir (Şekil 3.129) [6]. Mahalle sakinlerinin anlatımına göre hamamın üstünde bulunan ev bir dönem kıraathane olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise konut formundadır lakin içinde kimse barınmamaktadır. Defineciler ve evsizler tarafından tahrip edilen yapının girişlerine mülk sahibi tarafından duvar örölmüşdür. Yapı dar bir aralıktan girilip sadece fotoğraflanabilmiştir (Şekil 3.131).

Yapının içerisine fotoğrafları dışında bir veri bulunmamaktadır (Şekil 3.130). Yapı, özel mülkiyet olduğu için sahibi herhangi bir rölöve tespit çalışması yapılmasına müsaade etmemiştir.

a) Tonozda bulunan pöhrenkler

b) Tonoz üzerinde tahribata uğrayan kısım

Şekil 3.130. Horuç Hamamı iç mekânı.

Yapının mimarisinden anlaşıldığı üzere küçük bir mahalle hamamı idi. Şu an günümüzde üstü tonoz ile örtülü mekânın duvarları kaba yontma taştan, tonoz kısmı ise tuğladan örülmüştür. Yapıda tonoz üzerinde yer yer bozulmalar meydana gelmiştir.

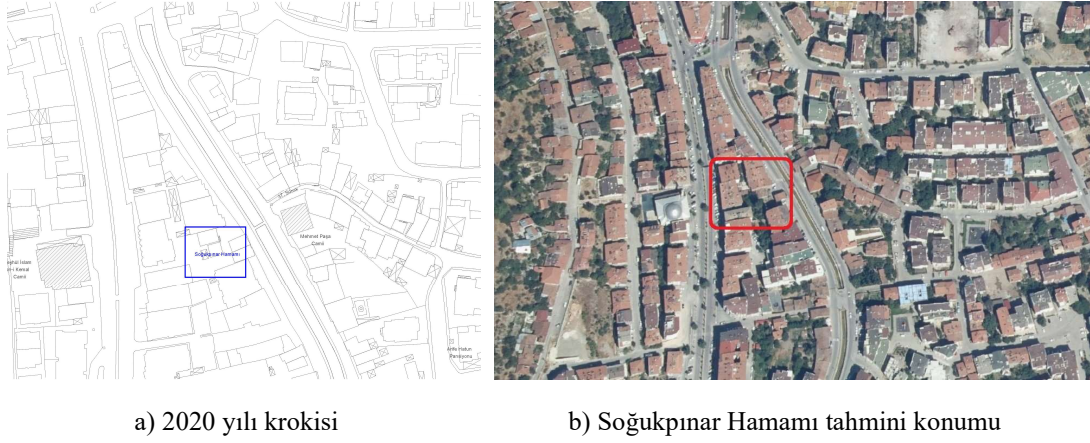
Yapının merdiven ile çıkılan kısmında yer alan iki geniş pöhrenkten su girişi yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu mekânda su deposu ve külhan yer alıyor olduğu düşünülebilir.

Şekil 3.131. Horuç Hamamı'nda merdiven ile çıkılan bölüm.

3.3.8. Soğukpınar Hamamı

Konum olarak Mahmut Paşa Mahallesi'nde, Mustafa Paşa Camii'nin karşısında yer aldığı bilenen hamam, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Çaşnigiroğlu Mahmut Paşa Hamamı olarak geçmektedir (Şekil 3.132) [1]. Yapım yılı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Soğukpınar Hamamı moloz taşlardan, tek hamam olarak inşa edilmiştir (Çizelge 3.14). 20. yy. sonlarında aktif olarak kullanılırken, bir kısmı yola verilmiş, daha sonrasında geri kalan kısmı yıktırılıp, apartman yapılmıştır. Yapıya ait herhangi bir fotoğraf veya çizim bulunmamaktadır [6].

Şekil 3.132. Soğukpınar Hamamı, Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.14. Soğukpınar Hamamı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Soğukpınar Mah.	Mevcut Kullanımı	-
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek hamam	Koruma durumu	Yıkılmış
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan Kullanım	-

3.4. GELENEKSEL KONUTLARDA YER ALAN HAMAMLAR

Tokat'ta yer alan geleneksel konutlardaki yıkanma mekânlarının belki de en görkemli olanı konak hamamlarıdır (Şekil 3.133). Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde Tokat kentinde yer alan konak hamamlarından "İleri gelenlerin özel hamamları" başlığı altında şu şekilde bahsetmektedir: "Bütün belde halkının rivayetleri üzere, güzel evlerde ayan ve eşraf özel hamamları vardır, diye bütün ileri gelenler övünürler. Gerçekten de bazı sarayda ikişer üçer hamam vardır..." [1]. Evliya Çelebi'nin anlatımına göre Tokat'ın ileri gelenlerinin ve zenginlerinin evlerinde hamamlar bulunmaktadır. Ev sahipleri ise bununla övünmektedir. Evliya Çelebi'nin Tokat'ı ziyareti 1656 yılında gerçekleşmiş olup o tarihten günümüze konut yapıları ulaşamamış olsa da günümüzde Tokat konaklarında hamamlar bulunmaktadır [34].

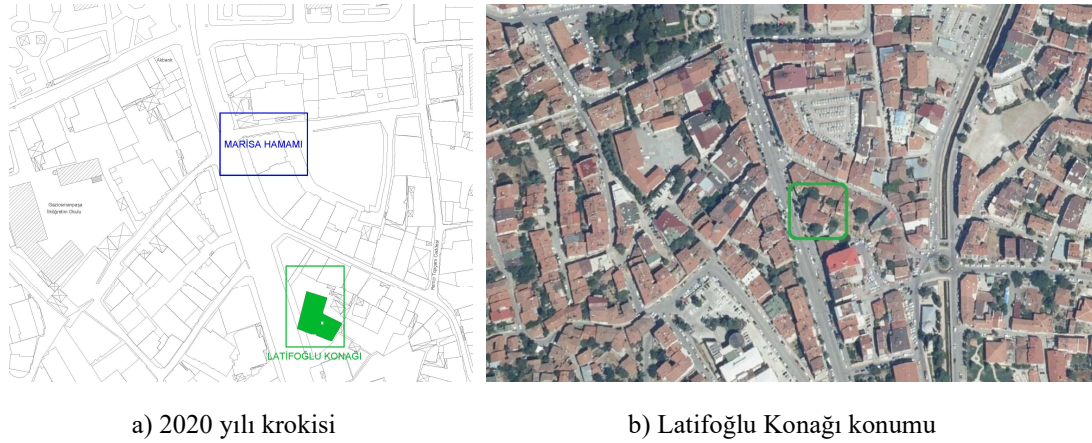
Şekil 3.133. Geleneksel Tokat bağ evleri [27].

Tokat kentinde yer alan konak hamamları, Latifoğlu Konağı, Yoğurtçuoğlu Konağı ve Muslu Ağa Köşkü gibi büyük yapılarda bulunmaktadır. Bu konaklar günümüzde restore edilmiştir. Latifoğlu Konağı ve Muslu Ağa Köşkü müze olarak kullanılmaktadır. Yoğurtçuoğlu Konağı ise konut olarak kullanılmaktadır. Bu yapılar dışında da konutlarda hamam olduğu bilinmektedir.

3.4.1. Latifoğlu Konağı

Sivas Caddesi üzerinde bulunan Latifoğlu Konağı'nın kesin inşa tarihi bilinmemekle birlikte, Akok'a göre 17. yy. olarak tarihlendirilmektedir (Şekil 3.134). Plan şemasında değişiklikler yapılmış olup yapı özgün plan formunu kaybetmiştir [35].

İki katlı ve avluya açılan L plan şeklindedir. Geleneksel Türk evinin en güzel örneklerinden biridir. Kültür Bakanlığı tarafından restorasyon çalışmaları sonrasında günümüzde müze olarak kullanılmaktadır (Çizelge 3.15). Tokat'taki konaklardan ayrılan bir noktası ise zemin katında, konağın içerisinden ulaşılan bir hamama sahip olmasıdır (Şekil 3.135). Hamam kısmı yapının dış duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir (Şekil 3.136).

Şekil 3.134. Latifoğlu Konağı Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.15. Latifoğlu Konağı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Konak içi hamamı
Mevkii	Soğukpınar Mah.	Mevcut Kullanımı	Müze
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Turizm Bakanlığı
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Restore edilmiş.
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan kullanım	Müze

Latifoğlu Konağı Hamamı'nda, soyunmalık, sıcaklık (yıkama mekânı), ve su deposu bulunmaktadır. Soyunma kısmında ahşap çerçeveli bir pencere, özgün kıyafet askısı ve oturma yeri bulunmaktadır (Şekil 3.137).

Şekil 3.135. Latifoğlu Konağı zemin kat planı çizimi [19].

Şekil 3.136. Latifoğlu Konağı Hamamı dış görünüşü.

a) Giriş kapısı

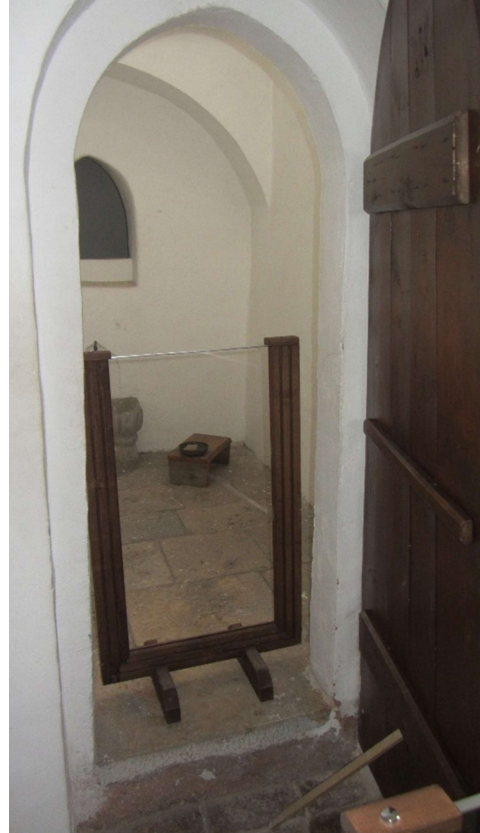

b) Soyunma kısmı

Şekil 3.137. Latifoğlu Konağı Hamamı, giriş kapısı ve soyunma kısmı.

a) Yıkanma kısmına geçilen ahşap kapı üstünde yer alan ağırşak

b) Soyunma mekânının ile yıkanma mekânını ayıran ahşap kapı

Şekil 3.138. Latifoğlu Konağı Hamamı, yıkanma kısmı.

Ahşap bir kapı ile geçilen yıkanma kısmında yer alan özgün kurna etrafında herhangi bir seki bulunmamaktadır (Şekil 3.138). Zemini taş döşenmiş olan mekânın kurna üzerinde su deposu penceresi yer almaktadır. Kare plana sahip soyunmalık ve sıcaklık mekânlarından sadece sıcaklık mekânının üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbenin üzerinde yer alan fil gözleri ile mekân aydınlatılmaktadır, kubbeye geçiş elemanı olarak tromp kullanılmıştır (Şekil 3.139). Sıcaklık duvarında hamam malzemelerini koymak için bir de sivri kemerli niş bulunur [5].

a) Yıkanma kısmı kubbesi

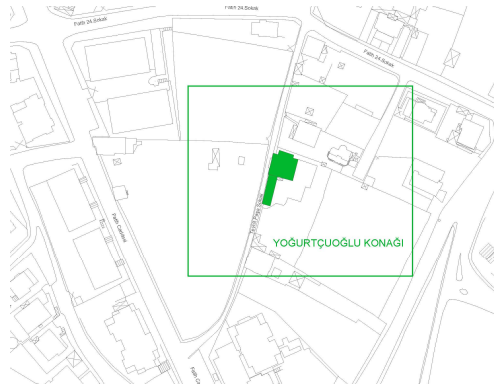

b) Külhan penceresi ve kurna

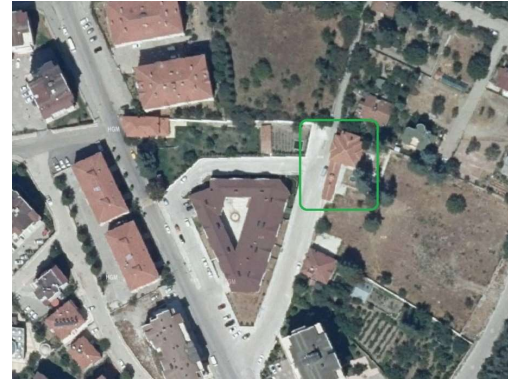
Şekil 3.139. Latifoğlu Konağı Hamamı, yıkanma kısmı.

3.4.2. Yoğurtçuoğlu Konağı

Tokat merkez Bahçelievler Mahallesinde yer alan Yoğurtçuoğlu Konağı 19. yy. sonlarına tarihlendirilmektedir (Çizelge 3.16). Eskiden “Bağlar” olarak bilinen mevkide inşa edilmiştir (Şekil 3.140). Yoğurtçuoğlu ailesinin Tokat şehrinin ileri gelenlerinden olduğu bilinmektedir. Geleneksel Tokat bağ evlerinin en güzel örneklerden biri, bu ailenin özeni sayesinde günümüze ulaşmıştır. Konak günümüzde restore edilmiştir (Şekil 3.143). Konut olarak kullanılmaktadır.

a) 2020 yılı krokisi

b) Yoğurtçuoğlu Hamamı tahmini konumu

Şekil 3.140. Yoğurtçuoğlu Konağı Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

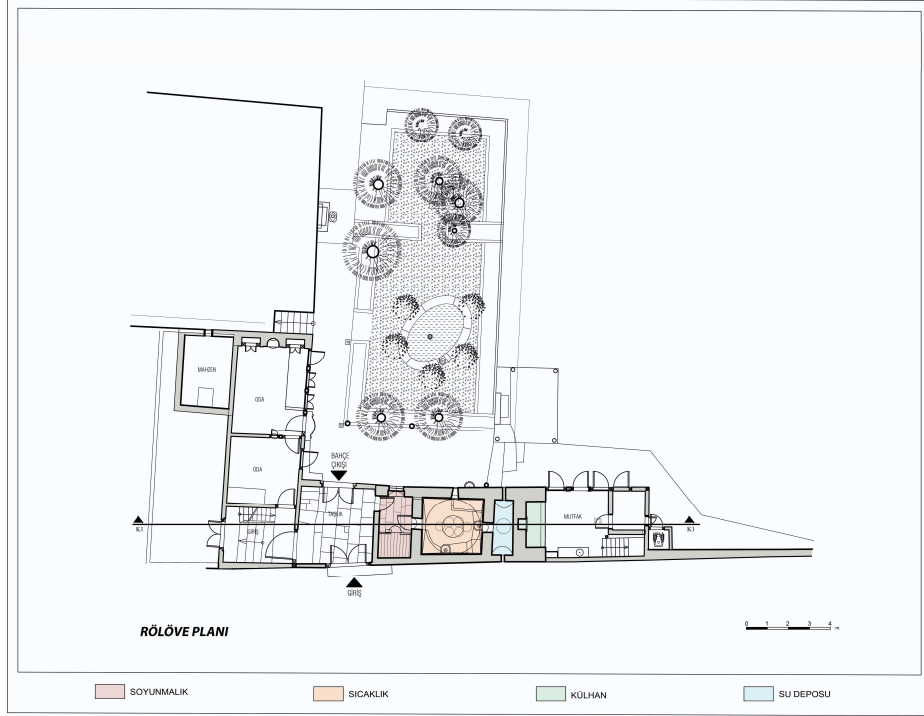
Çizelge 3.16. Yoğurtçuoğlu Konağı tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Konak hamamı
Mevkii	Bahçelievler Mah.	Mevcut Kullanımı	Hamam
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Restore edilmiş.
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan kullanım	Konut

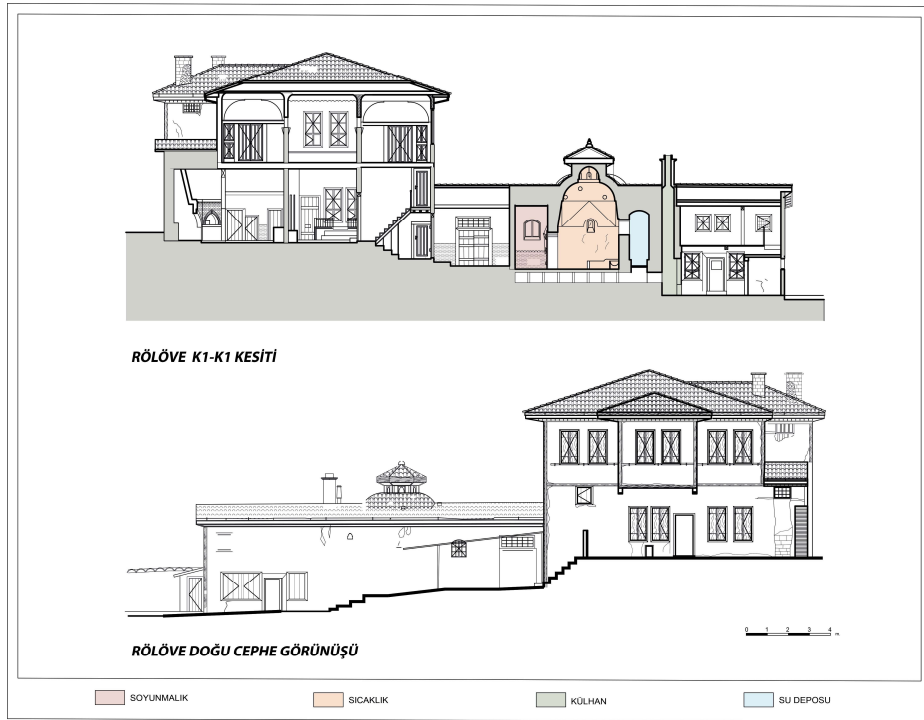
İki katlı olarak inşa edilen yapının zemin katında, taşlık, iş evi, hamam, mahzen ve odalar yer almaktadır (Şekil 3.141). Birinci katında ise sofaya açılan yatak odaları yer almaktadır (Şekil 3.144). Tokat bağ evlerinin yaşayan en güzel örneklerinden biri olan konağın bahçesinden yüzme havuzu, çeşme ve bir süs havuzu yer almaktadır. Bu su yapıları birbiri ile bağlantılı olup su döngüsü devam ettirilmiştir. Fevzi Çakmak'ın

Tokat ziyaretinde Yoğurtçuoğlu Konağı'nda ağırlandığı havuz önünde çekilen fotoğraftan anlaşılmaktadır (Şekil 3.146).

Şekil 3.141. Yoğurtçuoğlu Konağı rölöve çizimi [36].

Şekil 3.142. Yoğurtçuoğlu Konağı rölöve çizimleri [36].

a) Konağın bahçesinde yer alan havuzlar

b) Konağın bahçesindeki hamam

Şekil 3.143. Yoğurtçuoğlu Konağı yapı-çevre ilişkisi.

Şekil 3.144. Yoğurtçuoğlu Konağı üst katında yer alan sofa ve odalar.

Konutun bahçe duvarının yola bakan cephesinde özgün bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme üzerinde yer alan yazıtta “Feride ve İbrahim Yoğurtçuoğlu yedi evladı ile payidar olsun yaşasınlar dünyada saadette yaptıkları hayrı adları var olsun” satırları yer almaktadır (Şekil 3.145). Çeşme üzerinde 1940 yılı yapım tarihi olarak verilmiştir.

Şekil 3.145. Konağın dış duvarında yer alan çeşme.

Şekil 3.146. Yoğurtçuoğlu Konağı'nı teşrif eden Fevzi Çakmak ve heyeti [15].

Konakta yer alan hamamın külhanında yapım yılı kemer üzerine 1936 olarak işlenmiştir (Şekil 3.148d). Rivayete göre kentin ileri gelenlerinden olan Yoğurtçuoğlu ailesinin hanımına hamamda gereken hürmet gösterilmediği için karısına konağın

bahçesine özel hamam yaptırdığı söylenmektedir. Yine karısının hastalığı için hamam içerisine küvet benzeri bir yıkanma yeri yaptırmıştır (Şekil 3.148c).

Yoğurtçuoğlu Konağı Hamamı yapının zemin katında yer almakta olup taşlık kısmından geçilmektedir. Latifoğlu Konağı Hamamı'ndaki gibi soyunmalık, yıkanma mekânı, su deposu ve külhandan oluşmaktadır.

Hamamın soyunmalık kısmında ahşap bir sedir yer almaktadır. Zemini taş olan mekânın, üst örtüsü küçük tonozlar ile kapatılmıştır. Sıcaklık kısmına geçişte kemerli bir ahşap kapı bulunmaktadır. Kapı üzerinde ağırşak adı verilen sistem ile kapı sürekli kapalı kalarak mekânın soğuması engellenir. Kemer üzerinde piriñç harfler ile “Sabır Sefa Hamamı” yazmaktadır (Şekil 3.147).

a) Soyunmalık kısmında yer alan ahşap seki

b) Ağırşak sistemi ile sürekli kapalı duran kapı

Şekil 3.147. Yoğurtçuoğlu Konağı soyunma mekânı.

Sıcaklık kısmında su deposu penceresi önünde bir adet taştan yapılmış özgün kurna yer almaktadır. Kurnanın sağ ve sol tarafında alçak sekiler yer almaktadır. Ayrıca Türk hamamlarında daha önce görmediğimiz ihtiyaca özel oluşturulmuş küvet benzeri bir yıkanma mekânı yer almaktadır. Sıcaklık kısmının zemin döşemesi taştır. Bu mekânın

üst örtüsü olarak Türk üçgenleri ile oluşturulmuş kubbe yer almaktadır. Kubbe üzerinde altıgen formlu aydınlık feneri ve fil gözleri bulunmaktadır (Şekil 3.148).

a) Su deposu penceresi ve özgün kurna

b) Kubbeye geçiş öğeleri ve ışıklıklar

c) Taştan yapılmış küvet

d) İş evinde yer alan külhan

Şekil 3.148. Yoğurtçuoğlu Konağı yıkanma bölümü.

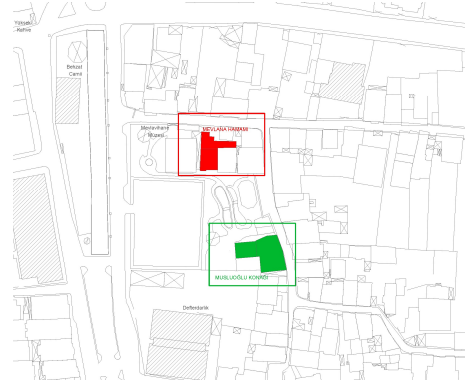
Hamamın külhan kısmı bahçeden geçilen iş evinde yer almakta olup hamamın kotundan alt seviyededir. Burada yer alan ocak yakılarak cehennemlik kanalları ile zemin ısıtması yapılır aynı zamanda sıcak su ihtiyacı bu şekilde karşılanır (Şekil 3.142).

3.4.3. Muslu Ağa Köşkü

Tokat şehir merkezinde Soğukpınar Mahallesi'nde, Behzat Camii ve Saat Kulesinin güneydoğusunda, Beyhamam Sokağında yer almaktadır (Şekil 3.149). Tokat Mevlevîhane'sinin müstemilatı olarak inşa edildiği bilinmektedir. Tokat kentinde Mevlevîhane yapılışı 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Tokat Mevlevîhane'sinin 1638 yılında Sultan Ahmet'in vezirlerinden Yeniçeri Ağası Muslu Ağa tarafından yaptırılmış olduğu bilinmektedir (Çizelge 3.17) [37].

a) 1948 yılı krokisi

b) 2020 yılı krokisi

c) Muslu Ağa Köşkü mevcut konumu

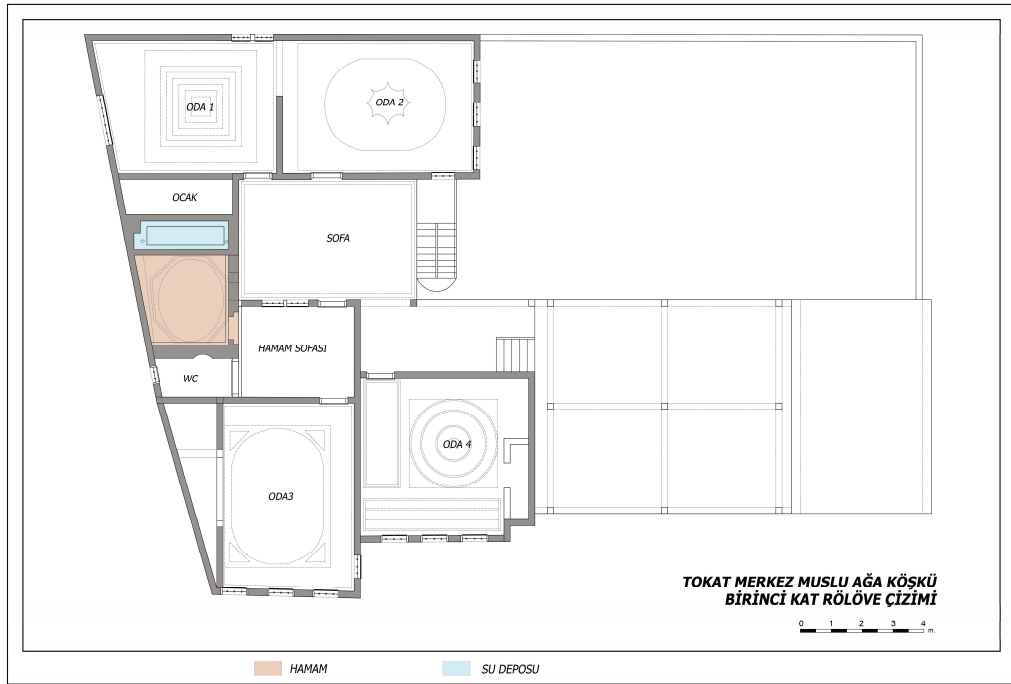
Şekil 3.149. Muslu Ağa Köşkü Tokat kenti içindeki konumu [22,23].

Çizelge 3.17. Muslu Ağa Köşkü tespit çizelgesi.

Yapı Durumu	Mevcut	Nitelik	Mahalle hamamı
Mevkii	Soğukpınar Mah.	Mevcut Kullanımı	Müze
Dönemi	Osmanlı	Mülkiyet	Özel
Yapı Türü	Tek Hamam	Koruma durumu	Restore edilmiş.
Onarım Durumu	Onarım görmüş.	Planlanan kullanım	Müze

Kuzey- güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı ahşap karkas arası kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir (Şekil 3.151, Şekil 3.154). Tek örneği bu ev olan plan tipinin esası, bahçeye açılan bir eyvan olan sofayı üç taraftan çevreleyen odalar dizilimidir [38]. Eyvanın batı ve doğu yönlerinde ikişer adet oda, arka tarafında ise bir konak hamamı vardır (Şekil 3.150). Bu odalar, klasik bir Türk odasının temel unsurlarını içerir. Yapıda yer alan süslemeler de oldukça önemlidir. Kuzeydoğu yönündeki köşedeki odasında, düz hizalı “S” şeklindeki küçük çıtaların oluşturduğu karelerle bölünmüş tavan işlemesi görülmektedir. Tokat kentinde tek örnek olduğu bir konu ise güneydoğu yönündeki köşedeki odanın oval formulu bağdadi tavanıdır [38]. Bu odanın ahşap üzerine kalem işi tekniğiyle yapılan tavan süslemesi ise yapının en önemli yanındır.

Şekil 3.150. Muslu Ağa Köşkü birinci kat rölöve çizimi [19].

Şekil 3.151. Muslu Ağa Köşkü avludan görünüşü.

Muslu Ağa Köşkünde yer alan hamamın geçirdiği restorasyon sonrasında, zemini mermer döşenmiş, duvarları ise yarısı kadar mermer ile kaplanmıştır (Şekil 3.152, Şekil 3.153). Kubbe üzerinde merkezde bir adet ışıklık benzeri açıklık bulunsa da yapı üst örtüsü alaturka kiremit örtülü çatı olduğu için kubbe üzeri kapalıdır (Şekil 3.155).

Şekil 3.152. Muslu Ağa Köşkü hamam odası girişi.

Şekil 3.153. Muslu Ağa Köşkü hamam odası.

Şekil 3.154. Muslu Ağa Köşkü tespit çalışmaları yapılırken [37].

Şekil 3.155. Muslu Ağa Köşkü restorasyon çalışmaları esnasında [37].

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tez çalışması kapsamında, Tokat'ta yüzyıllardır süregelen yıkanma kültürü, hamamlar ve konutlar üzerinden irdelenmiştir.

Bu kapsamda şehrin yerel halkı ve hamam işletmecileri ile görüşülmüş, bu görüşmelerden elde edilen sözlü bilgiler literatüre kazandırılmıştır. Yıkanma kültürü gibi mahrem sayılabilecek bir konu yazılı olmayan kültürel mirasımızın sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Anadolu'da yöreye bağlı olarak farklı yıkanma gelenekleri bulunmaktadır. Tokat örneğinde yer alan yıkanma kültürleri birçok bölge ile benzerlik gösterse de kendi içerisinde farklılıklar ve özgün yönler barındırmaktadır. Türk halkının temizliğe ve birlik beraberliğe ne kadar önem verdiği yıkanma geleneklerine de yansımıştır. Tokat'ta doğumdan ölüme yaşamın her bölümü yıkanma gelenekleri ile kesişmektedir.

Türkiye'nin pek çok şehrindeki hamamların işletmecileri, sahipleri ve hamam çalışanları Tokatlıdır. Hamam gibi mahremiyetin yüksek, çalışma koşullarının zor olduğu bir mekânda yüzyıllardır Tokatlıların görev alması bu kültüre verilen değeri ve özveriye göstermektedir.

Tokat'ta hamam kültürüne bağlı olarak gelişen mesleklerin günümüzde yok olmak üzere olduğu görülmektedir. Tokat kentinde her ailenin hamam eşyası özel olarak yaptırılır ve gelinlerin çeyizlerinde dahi hamamla ilgili eşyalar yer almaktadır. Hamam eşyalarının en güzel örnekleri Tokat Müzesi'nde yer alan hamam sergilerinde görülmektedir. Bu serginin müzede yer alması hamam eşyalarının ve yıkanma geleneklerinin kentte ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Tokat kent merkezinde yer alan geleneksel yıkanma mekânları mimari özellikleri ve koruma sorunları incelenmiştir. Bu bağlamda yapılan literatür çalışmalarında 20

hamam tespit edilmiş olup halen ayakta kalanlar alan çalışması yapılarak, diğerleri ise arşiv araştırmaları ile incelenmiştir.

Günümüze ulaşmış sekiz hamamdan, ikisi nispeten sağlam olmakla beraber metruk durumda, biri kullanılamayacak kadar harap vaziyette olup, iki hamamın ise günümüzde restorasyon çalışmaları sürmektedir. Üç hamam aktif olarak Tokat kent merkezinde işletilmektedir.

Günümüze ulaşamamış altı hamam, kaynaklardan elde edilen bilgi, rölöve ve fotoğraflarla belgelendirilmiştir. Bu hamamların literatürde yer almayan belgeleri ve rölöve çizimleri, yapılan arşiv çalışmaları ile literatüre kazandırılmıştır. Ayrıca altı adet hamamın kaynaklarda sadece ismi geçmekte olup haricinde herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Günümüzde yıkılmış veya yıktırılmış hamamların yok olmasındaki en önemli sebep imar kanunlarında bu eserlerin tescil kayıtlarının olmayışı ve eserlerin özel mülkiyete ait olmasıdır. Bu durumların üzerine bir de bilinçsizlik eklenince ortaya çıkan anlayış tarihi eserlerin yerine maddi kaygılar ile yeni yapılar yapılması olmuştur.

1930'lu yıllarda ayakta olduğu bilinen Taht-el Kale, Şehre Küstü ve Marisa hamamları 1960'lı yıllara kadar yıktırılmıştır.

1984 yılında Tokat kentinde yapılan toplu tescil işlemleri ile birçok yapı tescil kaydına alınmıştır. Fakat Çekenli, Çay ve Soğukpınar hamamları tescillenmemiş ve bu tarihten sonra yıktırılmıştır.

Yıktırılan Marisa Hamamı'nın rölöve tespit çalışmaları bizzat Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından yapılmış olup, yine aynı kurum tarafından bu yapıların eski eser vasfı olmadığı öne sürülerek yıktırılmasına müsaade edilmiştir. Kaynaklarda yüksek hamam olarak geçen hamamın rölöve çizimlerine erişim sağlandıktan sonra hamam mimarisinde bu şekilde bir başka hamam olmadığı görülmüştür. Yapı Türk mimarisi için oldukça önemlidir.

Metruk halde bulunan Horu Hamamı ise kaderine terk edilmiş olup, tarihi eser olduğu aşıkar olan yapının st örtüsü döşeme gibi kullanılarak üstüne ev yapılmıştır. Bu nedenle hamam günümüzde fark edilememektedir. Ayrıca aynı mahallede yer alan Hatip Hamamı ile karıştırılmaktadır. Birçok kişi böyle bir yapının varlığından habersizdir. Bu hamamla ilgili hiçbir çalışma yapılmamış olup, öncelikli olarak belgeleme ve koruma çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan Hatip Hamamı ağır tahribatlar almıştır. Tokat Belediyesi gelen Őikayetler zerine her ne kadar yapı için 1992 yılında Kültür Bakanlığı'na başvurmuş olsa da mülkiyeti vakıflarda olduğu için hamamla ilgili günümüze kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Yapının acil onarımı ve çevresi için önlemler alınması gerekmektedir.

Günümüzde kullanılmayan Paşa Hamamı kaderine terk edilmiş durumdadır. Özel mülkiyet olması sebebi ile onarım için herhangi bir bütçe bulunamamaktadır. Yapının en kısa süre içerisinde koruma ve restorasyon çalışmaları başlamalıdır.

Sultan Hamamı'nın geçirdiği kötü tadilattan sonra günümüzde özgün halini geri kazanması için restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Hamamın altından çıkan ve Danişment dönemine ait bir yapı olarak değerlendirilen tarihi eserin korunması ve sergilenmesi gerekmektedir.

Ahi Paşa Vakfına ait Mustafa Ağa Hamamı uzun bir süre işletilmediği için bakımsızlıktan külhanı ve erkekler kısmı soyunmalık kubbesi kmştir. 2021 yılının mayıs ayında restorasyon çalışmaları için şantiye kurulmuştur. Restorasyonu sonrasında hamam müzesi olarak hizmet verecek olan hamamın Tokat kentindeki yıkanma kültürünün anlatılması ve gelecek nesillere aktarılması için önemlidir. Yıkılan ya da yıktırılan hamamların burada ölçekli modellerinin ve çizimlerinin yer alması ile geçmişte kentte yer alan yapılar hakkında bilgi sahibi olunmasına imkân verebilir.

Günümüzde işletilmekte olan hamamlar ise eskiye nazaran gereken ilgiyi görememektedir. Hamamların sürdürülebilirliği ve tanıtılması için bazı organizasyonlar yapılsa da değişen nüfus yapısının hamam kültürüne dair bilgisi az olduğu için süreklilik sağlanamamaktadır. Tokat'ın yerli aileleri ise halen gelin, damat ve sünnet hamamı gibi gelenekleri sürdürmektedir. Fakat bu hamam adetleri de gitgide azalmaktadır.

Ali Paşa Hamamı, Tokat'ın en gözde hamamlarından biri olmakla birlikte en iyi korunan hamamı olarak da bilinmektedir. Fakat tasarruf sağlamaya çalışırken göbek taşı ve zemini patlamış, sonrasında geçirdiği tadilat ile hamamın özgünlüğü ciddi anlamda bozulmuştur.

Pervane Hamamında yer alan muhdes ekler kaldırılmalı ve yapıya özgün şekilde yeniden tasarlanmalıdır.

Mevlâna Hamamı günümüzde halen işletilmekte olan tek plan şemasına sahip bir hamamdır. Hamam bazı günler sadece kadınlara bazı günler ise sadece erkeklere hizmet vermektedir. Hamamın soyunmalık üst katı ve bu kısmın çatısı, duvarları döşemesi tahribatlara uğramış olup acil onarım gerektirmektedir. Aynı şekilde hamamın kubbelerinin de onarılması gerekmektedir.

Tokat kentinde insanlar mahalle hamamlarına haftada en az bir kez giderek yıkanma gereksinimini karşılamaktaydı. Bu hamamların yıkılmasından sonra bütün anılar hamamlar ile yok olmuştur. Kent belleğinde yer alan bu hamamlardan bahseden Tokat halkının büyükleri bu anıları gençlere üzüntü ve hasret ile anlatmaktadır. Yapılar mevcut olmadığı için gençlerin anıları anlaması ve o günkü şartlar altında değerlendirip bu mirası kalıcı hale getirmesi imkânsız hale gelmektedir.

Evliya Çelebi'nin dahi Tokat konak hamamlarından bahsetmesi bu yapıların ne kadar değerli olduğunu göstermektedir. Günümüzde üç adet konakta soyunmalık, sıcaklık, su deposu, külhan ve cehennemlik kısımları olan kubbeli yapılar görülmektedir.

Terimler Sözlüğü

Çimmek: Yüzmek, yıkanmak.

Garıhmak: Ellerin ve ayakların suda uzun süre kalmaktan dolayı buruşması

Hazneye bereket: Hamam ücreti verilirken söylenen söz

Helki: Su kovası

Künk: Pişirilmiş topraktan yapılan su borusu

Sağlık hamamların olsun: Hamamda yıkanılan kişinin söylediği temenni.

Sırıhmah: Yıkanıldıktan sonra, havlu ile kurulanmadan önce vücuttaki suların akmasını sağlamak için beklemek.

Tellak başı: Tülbentin üçgen katlanıp iki ucu bir tutulup enseden geçirilip tepede bağlanması

Yunmak: Yıkanmak.

KAYNAKLAR

1. Kahraman, S. A., "Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi: Akkirman - Belgrad - Gelibolu - Manastır Özü - Saraybosna - Slovenya - Tokat - Üsküp", *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, (2010).
2. Önge, M. Y., "Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.", *Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları*, Ankara, (1995).
3. Yılmazkaya, O., "Aydınlık Kubbenin Altındaki Sıcaklık Türk Hamamı: İstanbul Hamamları Rehberi", *Çitlembik*, (2002).
4. Karagülle, B. ve Savuran, O., "Tokat Müzesi Envanter Defteri; Tarihi Yapılar, Eski Eserler", Yayınlanmamış. Ed., *Tokat Müzesi*, Tokat, (1931).
5. Eravşar, O., "Tokat Tarihi Su Yapıları Hamamlar", *Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Yayınları*, İstanbul, 11–121 (2004).
6. Aksulu, I. ve Kuntay, O., "Kimlikli Kent Tokat", *Hazar Yayıncılık*, Ankara, 113–127 (2013).
7. Dutoğlu, Y., "Ak Zambaklar Şehri Tokat", *Ötüken Neşriyat*, İstanbul, 129–137 (2012).
8. Akın, E. S., "Tokat Kenti Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Trabzon, (2009).
9. Erden, C., "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Türk Hamamları", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, (2015).
10. Akaevren, A., "Tokat Hamamları Hakkında Yapılan Sözlü Görüşme", .
11. Tulga Sağlar, B., "Kastamonu'da Yıkanma Kültürünün Mekâna Yansıması", *Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Karabük, (2014).
12. Özgen, M., "Tokat'ta Geleneksel Türk Hamamı", *Tokat Kültür Araştırması Dergisi*, (17): 27–31 (2002).
13. Yükler, H., "Tokat Hamamları ve Yıkanma Kültürü Hakkındaki Yapılan Sözlü Görüşme", .
14. Benlioğlu, S., "Tokat Yıkanma Kültürü Hakkındaki Yapılan Sözlü Görüşme", .

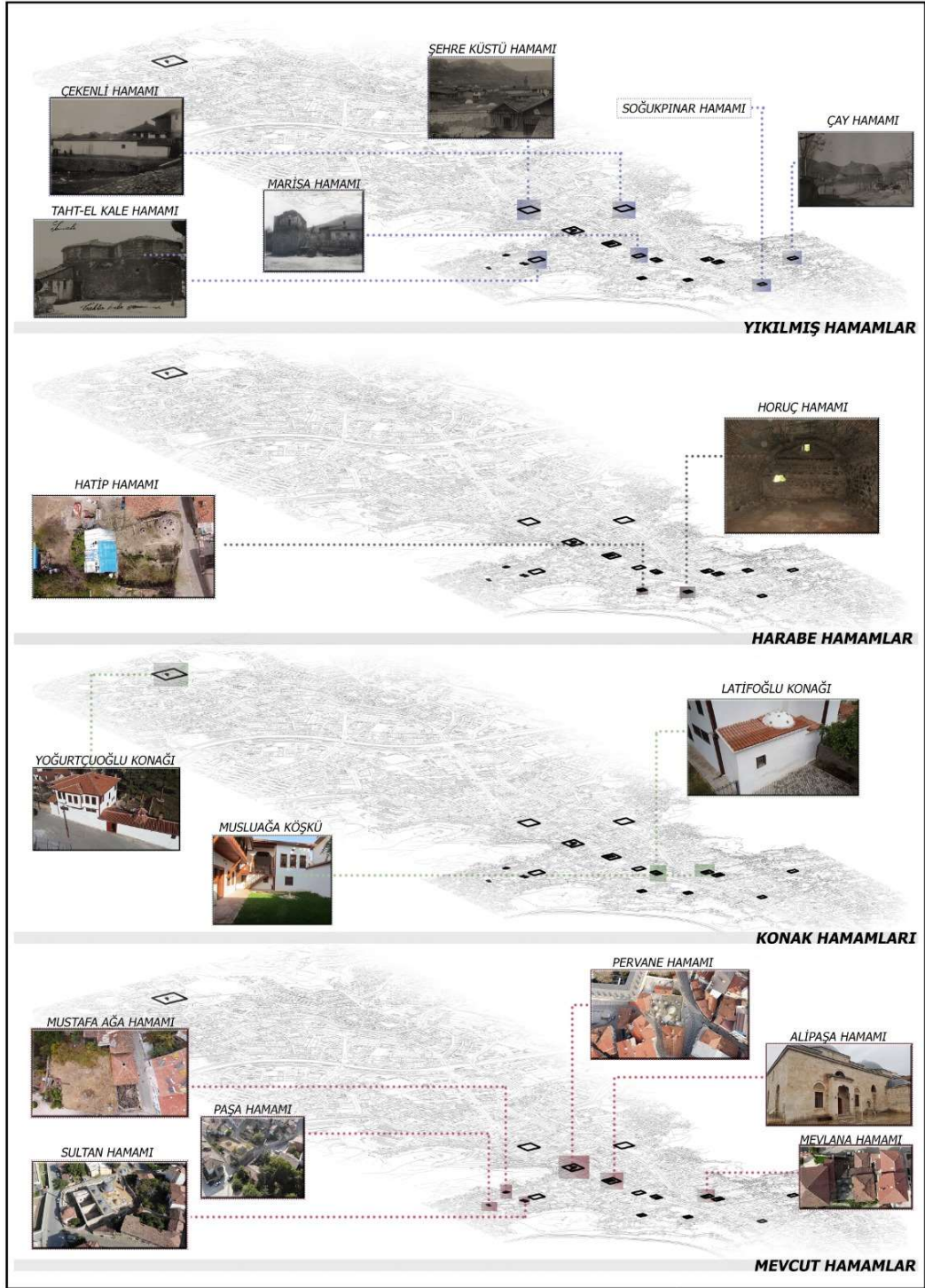
15. Eldem, H., "Hasan Eldem Fotoğraf Arşivi", .
16. Mordtmann, A. D., "Anatolien, Skizzen Und Reisebriefe Aus Kleinasien(1850-1859), Eingeleitet Und Mit Anmerkungen Versehen Von Franz Babinger (Franz Babinger'in Takdim ve Sunumu Ile), (A.D.Mordtmann'ın Anadolu Betimlemeleri ve Gezi Mektupları, 1925)", (1925).
17. Bütüner, Z., "Alman Seyyah Andreas David Mordtmann ve Tokat", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu*, 1: 295–310 (2015).
18. Akın, E. S., Ercan, K., Mumcuoğlu, S. S., ve Başaran, Y. E., "Yeniden İşlevlendirilen Bir Geleneksel Konut"; Tokat Vasfi Süsoy Evi", 121–139 (2018).
19. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *Tokat İl Özel İdaresi İmar Ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü Koruma Uygulama Denetim Bürosu Arşivleri*, Tokat, (2021).
20. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *Karabük Üniversitesi Rölöve Restorasyon Dersinde Prof. Aysun Özköse Yürütücülüğünde Yapılan Çalışmalar*, Tokat, (2021).
21. Ertuğrul, A., "Hamam yapıları ve literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (13): 241–266 (2009).
22. "Tokat Belediyesi Arşivleri", (2021).
23. "Harita Genel Müdürlüğü Arşivleri", (2021).
24. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri*, Tokat, (2021).
25. Bilgen, Ç., "Erken cumhuriyet dönemi'ne ait bir kitap taslağı: Tokat kent tarihi çalışmaları Tokat müzesi örneğı", *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul, (2014).
26. "Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi", (2021).
27. Ülgen, A. S., "Ali Saim Ülgen Koleksiyonu", *SALT Araştırma Arşivleri*, İstanbul.
28. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *"Kimlikli Kent Tokat" Kitabında Yer Alan Çizimler*, Tokat, (2021).
29. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *Tokat Müzesi Envanter Defteri*, Tokat, (2021).
30. Mercan, M. ve Ulu, M. E., "Tokat Kitabeleri", *Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği*, Ankara, (2003).

31. Akar, H., Altunsoy, T. Y., ve Yoğurtçuoğlu, A., "Beylerin Sokağı Bey Sokağı Belgeseli", Tokat,
33. "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri", Ankara, (2021).
34. Yavi, "Tokat", *Tokat Otelcilik Turizm A.Ş. Yayınları*, (1986).
35. Akok, M., "Tokat Şehrinin Eski Evleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, Ankara, 129–151 (1957).
36. Altunsoy, T. Y., "Çizimlerin Revize Edilmesi", *Mimar Setenay Ören'in Kişisel Arşivleri*, Tokat, (2021).
37. Akar, H. ve Yılmaz, R., "Tokat Mevlevihanesi ve Son Mevlevi Şeyhi Abdülhadi Efendi", *Berikan Yayıncılık*, Ankara, 66–87 (2018).
38. Çal, H., "Tokat Evleri", *Kültür Ve Turizm Bakanlığı*, Ankara, 3–5 (1988).
39. "Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı", (2020).

EK AÇIKLAMALAR A.

TOKAT'TA YER ALAN HAMAMLARI GÖSTEREN GRAFİK VE TABLO

Şekil Ek A.1. Tokat kent merkezinde yer alan hamamlar ve hamamlı konakları gösteren grafik.

Çizelge Ek A.1. Tokat merkezde yer alan, bilinen hamamların listesi.

GÜNÜMÜZDE VAR OLAN HAMAMLAR						
	HAMAM İSİMLERİ	DÖNEMİ	PLAN	TESCİL TARİHİ	RESTORE EDİLMİŞ Mİ?	MÜLKİYETİ
1.	PERVANE HAMAMI	SELÇUKLU	VAR	1984	EVET	VAKIFLAR
2.	SULTAN HAMAMI	SELÇUKLU	VAR	1984	EVET	ÖZEL
3.	MUSTAFA AĞA HAMAMI	OSMANLI	VAR	1984	EVET	VAKIFLAR
4.	MEVLÂNA HAMAMI	OSMANLI	VAR	2006	EVET	ÖZEL
5.	PAŞA HAMAMI	OSMANLI	VAR	1984	HAYIR	ÖZEL
6.	ALİ PAŞA HAMAMI	OSMANLI	VAR	1984	EVET	VAKIFLAR
7.	HORUÇ HAMAMI	OSMANLI	YOK	TESCİL YOK	HAYIR	ÖZEL
8.	HATİP HAMAMI	OSMANLI	VAR	1984	HAYIR	VAKIFLAR
GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLMAYAN HAMAMLAR						
	HAMAM İSİMLERİ	DÖNEMİ	PLAN	FOTOĞRAF	BİLGİ KAYNAĞI	SON MÜLKİYETİ
9.	ÇEKENLİ HAMAMI	OSMANLI	VAR	VAR	TOKAT MÜZESİ	ÖZEL
10.	ŞEHRE KÜSTÜ HAMAMI	SELÇUKLU	VAR	VAR	TOKAT MÜZESİ	VAKIF
11.	MARİSA HAMAMI	OSMANLI	VAR	VAR	TOKAT MÜZESİ	ÖZEL
12.	TAHT-EL KALE	OSMANLI	VAR	VAR	TOKAT MÜZESİ	VAKIF
13.	ÇAY HAMAMI	OSMANLI	VAR	VAR	TOKAT MÜZESİ	ÖZEL
14.	SOĞUKPINAR HAMAMI	OSMANLI	YOK	YOK	TOKAT MÜZESİ	ÖZEL
15.	ESKİ UYLUCA HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	1576 TARİHLİ EVKAF-I RUM	BİLİNMIYOR
16.	KESKİN HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	1576 TARİHLİ EVKAF-I RUM	BİLİNMIYOR
17.	ALİ ESKİ HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	1576 TARİHLİ EVKAF-I RUM	BİLİNMIYOR
18.	ÇERÇİLER HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	EVLİYA ÇELEBİ	BİLİNMIYOR
19.	AĞACIK HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	EVLİYA ÇELEBİ	BİLİNMIYOR
20.	BEĞ HAMAMI	BİLİNMIYOR	YOK	YOK	EVLİYA ÇELEBİ	BİLİNMIYOR
GÜNÜMÜZDE MEVCUT OLAN KONAK HAMAMLARI						
	KONAK HAMAMI İSİMLERİ	DÖNEMİ	PLAN	TESCİL TARİHİ	RESTORE EDİLMİŞ Mİ?	MÜLKİYETİ
21.	LATİFOĞLU KONAĞI	OSMANLI	VAR	1984	EVET	KAMU
22.	YOĞURTÇUOĞLU KONAĞI	OSMANLI	VAR	1984	EVET	ÖZEL
23.	MUSLU AĞA KÖŞKÜ	OSMANLI	VAR	1984	EVET	KAMU

EK AÇIKLAMALAR B.

**MİMAR ALİ AKAEVREN İLE (MUSTAĞA AĞA HAMAMI ESKİ
İŞLETMECİSİ) RÖPORTAJ / 2020**

Röportör: T. Yağız Altunsoy.

R: Merhaba Ali Bey. Röportaj teklifimi kabul ettiğiniz için teşekkür ediyorum. Tezimin konusu Tokat'taki yıkanma kültürü. Bildiğiniz gibi Tokat'ta hamamlarımız var, konakların içinde hamamlar var, Yoğurtçuoğlu Konağı ve bahçesinde hamamı var. Bunun gibi başka hamamlı konaklar var mı?

Ali AKAEVREN: Gördünüz mü konağı?

R: Gördüm, restore ediliyor şu anda.

Ali AKAEVREN: Bahçesinde yer alan iş evinde kubbeli hamamı var.

R: Evin, hemen yan tarafında kubbeli hamamı var. Eşi için yaptırıldığı söyleniyor. Eşi rahatsız olduğundan içeride çok güzel küvet tarzı bir şey yapılmış.

Ali AKAEVREN: Latifoğlu konağındaki hamamı gördün mü?

R: Tabi. Bu yapılar hakkındaki bilgiler elimizde mevcut, zaten basılı yayın kaynaklarına da geçmiş. Bunun haricinde acaba Bey Sokağı'nda, Bey Hamam Sokağı'nda içinde hamam olan o tarz yapılar var mı diye araştırmam gerekiyor, herkese soruyorum.

Ali AKAEVREN: Şu an ben oralarda hamam olan hiçbir yer duyduğumu hatırlamıyorum. Bey sokağında yakından tanıdıklarımın da evi var. Hatta bir hafta evvel yanıma geldiğinde satacaklarını söyledi. Bir emlakçı arkadaşıyla beraber gidip baktıklarında 500-600 bin lira gibi bir rakam belirlemişler. 3 katlı muhteşem bir ahşap ev, restorasyon için de epey bir masraf gider dediler ama orada Salih Ünsalların Hamamı'nın olduğunu hiç duymadım hatta orada hamamı olan hiç duymadım.

R: Yağcıoğlu Konağı'nda olmuş olabilir mi?

Ali AKAEVREN: Yok hayır, benim Salih dediğim de işte o çocuk.

R: Orası şu an metruk vaziyette mi, Yağcıoğlu Konağı?

Ali AKAEVREN: Hayır. Yazları ablasıyla beraber gelip 1 ay civarı kalıp gidiyorlar.

R: Bana Yağcıoğlu Konağı'nın yanmış olduğu söylendi, acaba bu bilgi yanlış mı?

Ali AKAEVREN: Yanlış. Orada, ırmağın kenarında bir konak yandı. Erdal Asarkayalar'ın mı bilmiyorum ama eskiden ırmağın şu an ki geçtiği yerde çok büyük bir konak varmış. Ya yanmış ya yakılmış. Bildiğim kadarıyla yeni bina yapılmasına da sonradan müsaade edilmedi, oranın da hamamı var mıydı bilmiyorum. Yok, hamamı olan bir konak ne Bey sokağında ne bir yerde hiç duymadım. Yoğurtçuoğulları'nın da bağını gezdim, Viyana'da mimarlık yaptığımı söyleyen bir

bayan bağın sahibi olduğunu söyledi. Ondan sonra gezdirmek istedi ve hamamı gezdirdiği zaman gördüm. Evin iini gezdin mi?

R: Gezdim.

Ali AKAEVREN: Çok hoşuma gitti. Mimar hanım “Viyana’da emekli olacağım ve çok büyük miktarda para alacağım, burayı restore edip oturmak istiyorum.” dedi. Dedim ki “Benim duyduğum kadarıyla 27 hisse olduğu söyleniyor buranın, doğru mu?”, “Doğru” dedi. “O zaman 27 hissedarın olduğu yere bu para harcanmaz, hisseleri al amenna. Sonra ne yaparsan yap.” dedim. Ve hissedarların da hisse verecek kimseler olmadığını, ilerinde profesör gibi insanların da olduğunu söyledi.

R: Ben geçen sene gittim o eve, restore halde.

Ali AKAEVREN: Öyle mi?

R: Tabi, restorasyonu bitmek üzere. Bütün ahşapları dahil tamamen her yeri restore ediliyor.

Ali AKAEVREN: Belki de mimar hanım yapıyor.

R: Şimdi hamamların bulunduğu bölge olan Sulu Sokağı kameralı drone yardımıyla yukarıdan çekeceğiz. Sizin hamamı da çekmiş olacağız. Kubbeler, yıkılan yerler gibi her yeri görmüş olacağız. Aslında benim konum sadece hamamlarla ilgili küçük bir konu gibi görünüyor ama ben Tokat’taki hamamcılık kültürünü de biraz araştırmak, bu konuda çalışmak istiyorum. Çünkü Türkiye’deki hatta neredeyse dünyadaki bütün hamamcılar Tokatlı. Bu konu hakkında araştırma yapmak amacıyla Osmanlı arşivlerine girdim, bulduğum Osmanlıca bazı belgeler var, şu sıralar onları araştırmaktayım. Padişah fermanı olduğunu duydum bulabilirsem ona da bakmak istiyorum. Onun dışında hamamcılığın zorluklarından da bahsedeceğim. O yüzden Pervane Hamamı’na gittim. Orada hamam sahibinin oğlu olduğunu düşündüğüm genç bir ocuk vardı. şakayla karışık bir tavırla “Artık biz bile hamama gelmiyoruz.” dedi. Hoş olmayan bir şekilde tezim için seçtiğim bu konuyu eleştirdi.

Ali AKAEVREN: Genç bilmez zaten. Ayrıca orayı hep kira ile tuttular. Babam henüz sağlıklıyken kendisi hamamı işetebiliyorken dahi, yaşım küçük olsa da bana güvendi ve hamamı devretti. Hatta alışanlara “Bundan sonra ne derdiniz olursa oğluma aktarın, o yöneticidir.” dedi. Sabah erkenden kalkıp işçiden önce giderdim. İşçi gitmeyebilir, uyanmayabilir, açmayabilir. Sabah namazı için abdest almaya gelen müşterinin sabah suyunu hazır etmem lazımdı. 12’ye doğru atardım. Külhanı atmayı da herkes beceremez. Kaç tanesine öğrettim, adam beli kalınlığında ağaçlar. İnce ağaç

yanmaz külhanda, kalın ve özellikle de çam olmasına dikkat ettim. Kazanın ortasından yanlara volkan gibi alev çıkar. Külhanın içinde, yanlarda hamamın altına giden dumanın ve sıcaklığın gittiği delikler vardır. O hamamın altında taş döşeme, bir adam zorla geçeceği darlıktaki tünellerde sıcak hava ve buhar dolaşıp hamamı ısıtır.

Geçen birader birilerinin geldiğini söyledi. Gelen kişi hamamın kazanının som altından olduğunu sanıyormuş. Dedim “Yavrum inanma böyle şeylere. Kazan asla altından olamaz. Devamlı ateş yanıyor. Bakırdan olur, uzunca ucu demir olan çatal şeklinde bir ağaç ile dikerdik. Onun için çok dikkat etmek gerekir. Devamlı sıcak olduğu için, bakır çok yumuşak olur. Yanlışlıkla sıcak bakır kazana değdiği anda deler. Tamir edilmez, perçin tutmaz.”

R: Baştan yapılması lazım.

Ali AKAEVREN: Tabi ki.

R: Çünkü hamamcılıkta külhanla uğraşmanın zor olduğu pek kimse tarafından bilinmiyor.

Ali AKAEVREN: Yalnız bana çok büyük ders olan bir olayla karşılaştım. Külhan aşağıda, odunları yığıldığımız yer ise yukarıda. Külhanın önünde de bulunduğumuz bu odadan daha küçük bir boşluk var. Aşağıya inmeden o günkü çatacağım miktarda odunu aşağıya atarım, sonrasında gider çatarım. O gün de her ne hikmetse aklıma bir kurt düştü. Kendi kendime “Gideyim odunu atmadan önce ateş var mı diye bir bakayım. Eğer ateş kalmamışsa önce incelerden atayım da onları yakayım.”. Gittim ki bekçi o boş odunu attığım yere oturmuş, karşıdan sıcak vuran tarafa da ayaklarını uzatmış. Odunu atsaymışım adamcağız ölecekmış. Onu bir daha burada görürsem gider karakola şikayet ederim. Neyse ki ondan sonra bir daha gelmedi.

R: Hamamın bekçisi miydi?

Ali AKAEVREN: Hayır, mahalle bekçisi.

R: Oraya nasıl girmiş?

Ali AKAEVREN: Normalde kapı açık olur. Son zamanlarda hırsızlık gibi olaylar yaşandığı için kapandı. Eskiden öyle bir şey yoktu.

R: Peki mesela gece 02.00-03.00 gibi saatlerde hamamda sizden biri kalır mıydı?

Ali AKAEVREN: Hayır, kalmazdı.

R: Peki, içinde birileri kalır mıydı?

Ali AKAEVREN: Hayır.

R: Demek siz tamamen kapatıyordunuz. Çünkü bazı hamamlarda insanların otelde kalır gibi kalabildiğini biliyoruz.

Ali AKAEVREN: Hayır, bizde öyle bir uygulama yoktu, ona hiç müsaade etmedik.

R: Herhalde hamamı saat 22.00 gibi kapatıyordunuz?

Ali AKAEVREN: Hayır. Akşam 17.00-18.00 gibi kapatırdık. Hatta babama derdim ki “Baba sen kaçta kapatıyorsun? 17.00. Peki ben 18.00’a kadar çalıştırsam, parayı da ben alsam olur mu?”. “Olur oğlum.” diyordu. Gerçi parayı alıyordum da sanki ne oluyordu, bizim evimize kim ne bakır tepsi alırım, kazan alırım üstüne yazılır; Ali Akaevren, Yusuf Akaevren. Onu alıyoruz, biz başka ne yapalım o zamanlar. Hep yazılıydı. Bütün kazanları da hırsız çaldı, o da ayrı mesele.

R: Peki, sormak istediğim bir şey var. Külhana odun atmadan önce içeride hala ateş, odun olup olmadığını kontrol etmek için baktığınızı söylemişsiniz. Bu külhan sürekli yanmaya devam mı ediyordu?

Ali AKAEVREN: Hiç durmadan yanar. Müşteri gelsin gelmesin fark etmez, bizim hamamımız günde rahat 1 ton odun yakar.

R: Gece kapalı olsa dahi külhan yanmaya devam ediyor yani?

Ali AKAEVREN: Tabi, özellikle gece yakardık ki sabah müşterisine su ısınsın. Bizim oranın bir ayrıcalığı da şuydu; başka hamamlarda düğün hamamına fazla alan verilmezdi. Biz ise kadın tarafı da erkek tarafını da düğün hamamına açardık. Özellikle kadınların gelin hamamı çok meşhurdu, onlar orayı 1 günlüğüne tamamen tutarlardı.

R: Gelin hamamı, damat hamamı, yas hamamı ‘cenazenin 40.gününden’...

Ali AKAEVREN: Gelin hamamı, damat hamamı olurdu. Yas hamamını duymadım. Zaten normal olarak isteyen istediği zaman gelebilir hamama.

R: Ben yas hamamını anneannem dahil birkaç kişiden duydum. Tabi yine de araştıracağım, yanlış olabilir, belli bir kişi yapabilir, başka hamamlarda yapılıyor olabilir. Ben konum dahilinde genel olarak Tokat’la ilgilendiğim için hamamların hepsini araştırmam lazım. Benim bildiğim kadarıyla cenazenin 40. gününde örneğin ailenin bir büyüğü ya da birisi; eşini kaybeden kişiyi, yakınlarını toplayıp hamama götürürmüş. Çok güzel bir kültür, gelenek.

Ali AKAEVREN: Doğrudur, anladım. Senin dediklerin o gün, gelin hamamı için tutulurdu kadın tarafı, başka müşteri alınmazdı.

R: Yok, sizin dedikleriniz doğru. Ben gelin hamamı, damat hamamı dışındakileri soruyorum.

Ali AKAEVREN: Bunla ilgili öyle ayırım veya başka herhangi bir şey hatırlamıyorum.

R: Ayrıca bebeğin 40. gününde de bir hamam yapıldığı söyleniyor.

Ali AKAEVREN: Onlar hakkında da bir bilgim yok.

R: Sizde genel olarak damat hamamı...

Ali AKAEVREN: Damat hamamı için dahi hamamın komple tutulduğunu hatırlamıyorum. Genel, büyük iki tane locamız var, orayı onlara verirdik. Damat arkadaşlarıyla gelirdi. Gelin hamamı için hamam tamamen tutulurdu, başka müşteri alınmazdı. O gün hamam, gelin hamamı olurdu.

R: Tabi buradaki en büyük gizemlerden biri külhan. Onu kimse tam olarak anlatmamış bu yüzden çizimleri yapılsa dahi havada kalıyor. Aslında onu çok güzel fotoğraflamak lazım. Ben izninizle sizinkinin de fotoğrafını çekeceğim. Mesela Ali Paşa Hamamı'nın sahiplerini bilmiyorum, tanıdık bulabilirsem onlara gidip yanarken ki halini de çekersem güzel olur diye düşünüyorum.

Ali AKAEVREN: Şu anda ne yaktıklarını ben bilmiyorum.

R: Ben kömür yaktıklarını duydum.

Ali AKAEVREN: Doğrudur, son zamanlarda biz de kömür yaktık.

R: Hatta göbek taşını patlattıklarını duydum, bunları hep sormak lazım. Yine tütekleri kapatmışlar diye duydum, ısı biraz daha muhafaza edilsin diye tütekleri kapatmışlar.

Ali AKAEVREN: Üzerlerini kapatmışlar ama kapatmamak lazım. Kapatmak demek hamamın altındaki sıcaklığın dışarıya çıkmasını engellemek demek, o şekilde tabi ki patlar.

R: Galiba göbekte sıkışan şeylerin bomba gibi bir etkisi olur.

Ali AKAEVREN: Patladığında delindi zaten.

R: Hatta iki kere mi patlamış?

Ali AKAEVREN: Öyle oldu, evet.

R: Bu konuda sizin aklınıza gelen, anlatmak istediğiniz başka bir şey var mı?

Ali AKAEVREN: Ben aşağı yukarı 15 yılda bir, yaktığım oduna da bağlı bu, mesela kavak yakarsam çok isi (kurum) olur, hamamın altında gezilen yerler, göbek taşının olduğu yerin altı şu genişlikte dehlizler ile doludur. Üzerine kaygan taş koyarlar, onun üzerine taban taşı, mermer neyse konulur. O dehlizler (cehennemlik) 15 yılda bir, 20 yılda bir dolar. Dolduğu zaman is ile hamamın ısınması zorlaşır, daha fazla odun yakmak icap eder. Orayı temizlemeye de kimseyi bulamayız çünkü girenin üstü başı

simsiyah olduğu için kimse girmek istemiyor. İzmir'deki öğretmen emeklisi biraderimle ben, onlara ön ayak olmak için de girerdik. Temizlenince ısınma açısından bir hayli de faydası olurdu.

R: Oraya bir adamın girebileceği kadar genişlikte mi?

Ali AKAEVREN: Tabi bir adam rahatlıkla hamamın altındaki o dehlizleri de gezebilir.

R: Bahsettiğiniz yer cehennemlik denilen kısım mı acaba? Cehennemlik denen, külhandan gelen ısı ve dumanın geçtiği, dik bir boşluk olan bir alan var.

Ali AKAEVREN: Evet, dehliz, tünel gibidir. Dehlizdir. Hepsinin üzerinde kaygan taş vardır.

R: Kaygan taş derken ne demek istiyorsunuz?

Ali AKAEVREN: Tek parça, geniş bir taş. Kapak şeklinde örtülür. Hamamın gezilen mermer taşları, kalın mermer taşları onların üzerine konulur.

R: Yani o mermerin altında bir kat daha mı tabaka var?

Ali AKAEVREN: Var, tabi ki. Ama şimdi betonarmelerde artık o kalktı, yok. Sultan Hamamı'nın tamiratında tabla yapıldı. Sultan Hamamı'nın tabanındaki taşlar kaldırıldı, tabla yapıldı olarak aklımda kalmış.

R: Sultan Hamamı'na son bir yıl içerisindeki bir dönemde gittiniz mi?

Ali AKAEVREN: Hayır, gitmedim.

R: Şimdi orası da restorasyon halinde. O betonarme ile ilgili olan her şey sökülmiş durumda.

Ali AKAEVREN: Bizim kendi evimizin su depolarını, duvarını, 7 metrelik bir boşluğu vs. de vakfa aldılar.

R: Hatta Sultan Hamamı'nda ilginç bir olay daha oldu, altından bir hamam daha çıktı.

Ali AKAEVREN: Evet, ne yapacaklar bilmiyorum.

R: Orayı yukarıdan görebileceğimiz, üzeri cam gibi saydam bir materyal olacak şekilde sergi gibi muhafaza edecekler. Çünkü o, çok güzel bir şey. Danişment dönemine ait diyorlar, öyle tarihlendiriyorlar.

Ali AKAEVREN: Niksar, Danişmentliler'e merkez olduğu için burada da öyle bir eserleri olabilir.

R: Hani eski evlerde temel dururdu, üzerine tekrar bir inşa yapılırdı ya aynı onun gibi demek ki o hamamın üzerine yeni bir hamam inşa ettiler. Sultan Hamamı'nı o şekilde yaptıkları söyleniyor.

Ali AKAEVREN: Bizim orada Sultan Hamamı'ndan başka, Taht-El Kale Hamamı vardı. Eskiden oranın yanı kolordu, şimdiki askerlik şubesinin olduğu yer, Atatürk Lisesi'nin olduğu tüm alan kolorduya aitmiş. Şimdiki polis şubesi olan yerde askeriyenin, kolordunun hamamı varmış. Büyüklerim orayı kazma kürek ile yıkamadıklarını, patlayıcı ile yıktıklarını söylerdi. Hamam yıkıldıktan sonra karakolun olduğu yer halıcılık okulu yapıldı, halıcılık okuluyken binada çökme olmuş, ben de buraya bilirkişi olarak gittim. Binada 3 cm civarında çökme olmuş. Ben buranın eskiden yıkıntı hamamın üzerine yapıldığını, bu nedenle çöktüğünü orada dile getirmiştim. Sonradan Sultan'ın oradan çıkınca onu hiç duymadım, orada bu kazıdan öyle bir hamam olduğu söylendi.

R: Onu askeri sebeplerden dolayı, güvenlik sebeplerinden dolayı patlattıkları söyleniyor. Ama siz şunu mu diyorsunuz, o hamam askeriyenin, sadece askeri personelin yıkandığı hamam mı yoksa halka da açık mı?

R: Anladığım kadarıyla Mustafa Ağa Hamamı zamanında vakfedilmiş,

Ali AKAEVREN: Evet, yalnız hamam olarak çalıştırılırken alınmış. Yapılmamış, hamam hazır olarak alınmış, yani hamammış orası ve satın alınmış. 150 gümüş gibi bilmem kaç liraya, bilmem kimden satın alınmış. Bizim hamamın yeri Hatuniye Camii'nin yakını olarak tarif ediliyor. Hatuniye Camii, meydan camii. Yani o zaman Ulu Camii de Pervane Hamamı da yokmuş ki meydandaki Hatuniye Camii'ni adres olarak yakınlık olarak göstermişler.

R: Tarihi 14. Yüzyıla dayanıyor, 13. Yüzyılın sonu gibi.

Ali AKAEVREN: Şöyle, vakfiyemizin yazılışı hicri 765 tarihinde. Onu bir miladiye çevirebilir misin?

R: 1363. Türk Tarih Kurumu'nundan çevirdim, 1363-1364 diyor.

Ali AKAEVREN: Orada bir yanlışlık olmalı, benim hesabımla 1345 ya da 1347 oluyor. Bu vakfiyemizin yazıldığı tarih. Hangi tarihte Tokat'a geldikleri kesin değil.

R: Hamamı kaç yılında kapattınız? Yani bu son haline ne zaman geldi?

Ali AKAEVREN: Bildiğim 30 yıl oldu, daha fazlasını bilmiyorum. 1973'te çalışıyordu hatta ya 1973'te ya 1975'te. Camiinin hocasının ve müezzinin maaşını da 600-700 yıldır biz ödemişiz. O tarihte bütün camiilerin kadroları diyanete devroldu. O tarihten sonra hocalar hem emeklilik hakkı kazandılar hem maaşlarını diyanetten almaya başladılar.

R: Yani 1975 yılında hamam çalışıyor muydu?

Ali AKAEVREN: Evet, ondan sonra kapandı. Pardon daha da, kiraya.. O tarihlerde kapandı, yıllarca kiraya verdik.

R: Yani hamam 1975 yılında kiradayken kapandı, işletmesi de bitti, öyle mi?

Ali AKAEVREN: Evet, öyle oldu. Bu vakfın eski defteri. Hamamın 1980 yılı kirasına mahsuben... 1980 yılında çalışıyormuş. 1981 diye devam ediyor. Yalnız yıllık hesap yapılırken hamamın 1981 yılı kirasına diyoruz ya tarlanın kirası, hamamın bilmem ne vakfın bunları ben hep kendimden gösterdim. Kira alıyormuşum gibi gösterdim ki karşılığındaki masrafları karşılar, hala da öyle gösteriyorum. Çiftçi koruma var, emlak vergisi var. Gelir hamam kapalı, tarla boş hiçbir kuruş yok. Ben kira alıyormuşum gibi gösteriyorum. Niye göstermeyeyim, oranın geliriyle okudum. Sonrasında hamamı Reşadiyelilere kiraya verdik. Çalıştırdılar ama sonra hamama yakacak odun almakta sıkıntı çekiyorlardı. Eski ahşap evleri alıp yıkıyor, sağlamlarını satıyorlardı ağaçların, çürükleri de hamamda yakıyorlardı. Sonra buraya abisini çağırıp devretti. Altındağ'da hamam mülkiyeti aldı dediler. Bir şey buldu diyen de çok oldu ama o ayrı mesele.

R: Yani aslında hamam çalıştığı esnada neredeyse 2 yılda 1 veya her yıl tadilat görmüş.

Ali AKAEVREN: Ahşap her bina öyle.

R: Benim gelmek istediğim nokta hamamcılığın zorlukları, verilen emek. Bu işi Tokatlıların yapmasının sebebi o işi sahiplenmişler oluşları, bu işe gönül vermişler.

Ali AKAEVREN: İstanbul'dakilerin çoğu da hamam mülkiyetlerini aldılar.

EK AÇIKLAMALAR C.

**HÜDAİ YÜKLER İLE (ALİ PAŞA HAMAMI ESKİ İŞLETMECİSİ)
RÖPORTAJ / 2020**

Röportör: T. Yağız Altunsoy.

R: Merhaba Hüdai Bey, röportaj isteğimi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Bildiğiniz üzere Tokat hamamlarını ve Tokat'taki yıkanma kültürünü araştırıyorum. Bu konuda bilgilerinizi dinlemek isterim.

Hüdai YÜKLER: Biz Ali Paşa Hamamı'nın işletmecisiydik. O zaman Tokat'ta Vakıflar Bölge Müdürlüğü yoktu, ben 1960 yılında Kayseri Talas'a bir iş için gittim. O dönemde Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne hamam hakkında bizden önceki bilgileri sorduk. Biz hamamı 1962-1963 gibi devrettik, bizden evvel hamamın müstecirinin yani kiracısının kim olduğu bilinmiyor. Henüz Soyadı Kanunu çıkmadığı için kayıta sadece 'Yükçüler' olarak geçiyor.

Tokat'ta kaç hamam olduğunu biliyor musunuz, önce onları sayayım: 1- Çekenli Hamamı 2-Pervane Hamamı 3-Çay Hamamı 4- Ali Paşa Hamamı 5- Mevlâna Hamamı 6-Mustafa Ağa Hamamı 7-Sultan Hamamı 8-Paşa Hamamı.

Biz Ali Paşa Hamamı'nın işletmecisiyiz. Ben orada bulundum, oturdum. Benim babam erken öldü, 1949'da. Ben okula gidene kadar annem erkenden beni kaldırırdı, Ali Paşa Hamamı -diğer hamamları pek zannetmiyorum ama- sabah ezanından 2 saat evvel açılırdı.

Ali Paşa Hamamı'nın yapılma şeklini biliyor musun, niye yapıldığını? Önce yapılmasını anlatayım; camiinin inşaatı başlamıştır, çalışanlardan birisi camiye getirip bir taşı bırakır, sağına soluna bakar kimse görmeden o taşı geri alıp yerine bırakır. Bir daha getirir, bir daha geri götürür. Bu dikkatleri çeker. Derler ki; oğlum 'Sen ne yapıyorsun, oyun mu oynuyorsun? Hem bu taşı getiriyorsun buraya koyuyorsun, tekrar alıp geri götürüyorsun, tekrar getiriyorsun.' Der ki 'Efendim, benim abdest almam gerekirdi. Abdest alamadım, abdest alamayınca da bu halde bu taşı buraya bırakırsam bu camiinin duvarına rahatsızlık olur, kötü olur, günah olur.' diyor. O zaman hemen Ali Paşa'nın adamları; 1523'tür zannediyorum tarihi, pek emin değilim, camiinin inşaatını durdurup hamamın inşaatına başlıyor. Önce hamam yapılıyor. Hamam bittikten sonra, bütün çalışanlar sabah hamama girdikten sonra camiinin inşaatına geliyor.

Biz hamamı hangi tarihte aldığımızı bilmiyoruz. Ali Paşa Hamamı Tokat'ta üç önemli merkezden biridir. Biri Cimcim Restoran'dır, biri Gülistan Kıraathanesi'dir bir diğeri ise Ali Paşa Hamamı'dır. Cimcim Restoran'dan başlayayım; cebinde milyonları olan

bir adamın bile istediği zaman gidip buradan bir kuru fasulye bir ekmek yemesi mümkün değildir. Kapıda karşılayan garson müsait olmadıklarını söyler. Cimcim'in kendi özel müşterileri vardır. Zaten ben dedenle çok gittim. Orada büyük, kalın, kadife perdeler vardır. Dışarıdan içerisi, içeriden dışarıyı görülemez. Oranın müşterisi özeldir, isteyen istediği zaman bir şeyler yemeye gidemez. Garson müsait değiliz der, toplantı var der gönderir. İkincisi Gülistan Kıraathanesi; şimdi Akbank'ın karşısında Burçak Pastanesi vardı, orası Gülistan Kıraathanesi'dir. Orada tavla, 21 gibi oyunlar oynayamazsın; orada satranç, biriç, bezik oynanır. Orada kitap okunur. Ben ona yetişmedim fakat rahmetli dayım çok kültürlü bir adamdı, o tarihte üniversite mezunuydu, İzmir'de yaşıyordu. Tokat'a geldiği zaman orada takılırdı, ben de onunla oraya gidip yanında oturdum. Oradaki adamlar hep saygılı, Tokat'ın önde gelen adamlarıydı; Madımağın Celal, Derviş Görgün, amcam Mustafa Yükler...

Şimdi Ali Paşa Hamamı'na gelince, hamam bizdeyken sabah ezanından 2 saat evvel açılırdı. Üstünde hala zamanında benim yaptırmış olduğum bir lamba vardır, hamam açıldığı zaman o lambayı yakarız. O lamba Tokat'ın dört bir yanından görülür. Millet kalkıp hamam açılmış, lamba yanıyor derler. Hamamın ilk müşterileri abdestçilerdir. Tokat kültüründe o zaman banyo yoktu, evler ahşap binaydı. İnsanlar mecburen abdest almaya hamama gelmek zorundaydı. Ali Paşa Hamamı'na da aynı Cimcim gibi Gülistan Kıraathanesi gibi her müşteriyi kabul etmeyiz, müşterilerimiz özeldir. Ali Paşa Hamamı kendine münhasır denir ya öyle özel bir yerdir. Müşterileri Tokat'ın aynı Cimcim Lokantası'nın müşterisi, Gülistan Kıraathanesi'nin müşterisi hamamın müşterileridir. Abdestçilerden sonra namazcılar gelir, namazcılardan sonra ise esnaf gelir, yine belli kişilerden oluşan esnaf. Uzun yol şoförleri Tokat'a vardığında yine hamama gelirdi. Hamamda belli adamların, bohçaları vardır. Örneğin Hilmi Benlioğlu'nun bohçası ayrıdır. O bohçadaki malzeme; peştamal, havlu, üst havlusu kimseye verilmez. Ancak o geldiği zaman üzerinde adı yazan bohça ona verilir, herkesin bohçası ayrıdır. Bu hamamın müşterisi belki diğer hamamlar kadar fazla olmasa da ama gelen öbürlerinden çok daha nitelikliydi.

Ali Paşa hamamı erkekler kısmına gelenlere de, 'yer verici' değil 'yel verici' denir. Yer vermek başkadır, yel vermek başkadır. Yel vermek nedir? Hamamdan çıkınca havlu ile şöyle yaparlar ya, soğuturlar oturduğu zaman ona yel verici yani rüzgar yel verici derler. Onlara çok bahşiş bırakırlar.

Hamamda kadınlar tarafında düğün hamamları olur. Benim babam iki evliydi, iki annem vardı. Düğün hamamları olduğu günlerde bir gün büyük annem, bir gün küçük annem bir köşede oturur. Düğün hamamları da belli ailelere verilirdi, bu yerler tamamen özel yerlerdir. Belki şu anda çok yanlış anlaşılır veya yanlıştır, bilemiyorum ama buralar halka kapalı yerlerdir. Düğün hamamı için belli ailelere gün verilir.

Bu özel hamam adetinde çalgıcı olarak Fethiye, Lambalı, Coşkun Anşa vardır. Coşkun Anşa ud çalar, Fethiye cümbüş çalar, Lambalı ise başına gaz lambasını koyup kadınlar Hamamı'ndaki havuzun etrafında tef çalarak döner. Bir de Kör Sali vardı, bazıları onu getirirdi. Biz pek sıcak bakmazdık ama, arkada bir yerde kasa gibi bir şeyin üstüne oturur, gözleri kör olsa da olduğu yer perdeyle örtülür, o da orada saz çalardı. O gün hamama başka müşteri kabul edilmez. Kapıdaki yetkili sadece davetlileri içeri alır.

İkincisi evlerinde tek oğlu olan aileler, hamama insanların gelip gittiğini bildiklerinden Aliye Hanım'a gelirler. Aliye Hanım benim büyük annemdir, Nuriye Hanım öz annemdir. Biz öz veya üvey diye ayırt etmezdik. Düğün Hamamı'nda belli aileler gelir, derler ki; 'Aliye Hanım biz oğlanı evlendireceğiz, bildiğin bir kız var mı?'. Ayrıca hamama belli aileler, mesela Yoğurtçuoğulları, İspiroğulları gibi aileler gelmeden evvel çalışanları onların bohçalarını hamama bırakırlar. O zaman loca usulü yoktu. Onların yeri ayrılır, halısı serilir. Bu defa hamamcı 'Bugün şu aile geliyor, onların kızı var, gelin bakın.' diyerek oğlan evine haber gönderir. Erkek tarafı yani o oğlu olan aile hiçbir şey yokmuş gibi hamama gelir, soyunur, alacakları kız hamamın önünden geçerken yere sabun atarlar. Kız o sabunu görüp ayağı ile vurursa o kız yaramaz, almazlar onu, 'Saygısız.' derler. Ama kız o sabunu görüp alır, getirir, geri bırakırsa ya da 'Teyze size bir sabun çalayım, yıkayayım.' derse o kız makbuldür. Bir de oğlan evi, kızın cüzzamı olup olmadığına bakar. Hamamlarda böyle dünür işleri de döner. Erkekler hamamı sabah ezandan 2 saat önce açılır, akşam 16.30-17.00 gibi kapanır. Ramazan'da akşam hamamı olarak 1 ay açıktır, kadınlar hamamı ise 15 gün açıktır. Hamamın açılacağı gün hamamda çalışan biri, örneğin burada Milas adında Ermeni bir kuyumcu vardı, onun da annesi Peperik Dudu vardı. O gider örneğin Benlioğulları'nın Ailesine, 'Hamamımız açılmıştır, buyurun.' der, bu bahşış istediği anlamına gelir. Biz bu daveti yapana okuyucu deriz, o aile de okuyucuya bahşış verir. Tokat'ta bir laf vardır: 'Hamamda kazanılan para, helal paradır.'. Ali Paşa Hamamı'nda üç yerin parası helal para kabul edilir; genelevde çalışan kadınların parası, hamamın parası, demirci ustalarının parası. Hacca gidecekler örneğin 50 lira

getirip karşılığında bozuk para alırlardı fakat ben cinlik yapıp ‘Siz haram paranızı benim helal parama niye katıyorsunuz?’ diyerek onlara kızardım. Gençlik yıllarımda oradan para tırnaklardım. 50 lira verirlerse 45 lira verirdim, kalan 5 lirasını ben tırnaklardım.

Hamam kültürü Türkiye’nin her tarafında olduğu gibi Tokat’ta da çok önemlidir. Tokat’ın 20.000 nüfusunda veya o zaman daha düşüktü, 9 hamam olmasına rağmen hepsi de iş yapardı. Şimdi aktif olarak çalışan üç tane hamam var; Pervana, Mevlâna ve Ali Paşa Hamamı.

Ali Paşa Hamamı’nda sünnet düğünleri de olur. Ama yine herkesin değil, belli zümrenin sünnet düğünleri kabul edilir. Damat düğünleri olur, o gün kız tarafı kadınlar tarafında düğün yaparken damat ve arkadaşlarından oluşan erkekler de erkek tarafında düğün yapardı. Normalde hamam 16.00’da kapanıyor ama bazen belli aileler, yine daha önce saydığım İspiroğlu, Yoğurtçuoğlu gibi belli ailelerin birçoğu, benden hamamı o saatte kapatmamamı isterler. Onların büyükleri gelir, kebab zamanıysa kebab yaptırmışlardır, kış zamanıysa keşkek yaptırmışlardır.

R: Mesela bu keşkek nerede yeniyor?

Hüdaî YÜKLER: Göbek taşında. Bizim Ali Paşa’da alkol verilmezdi, çünkü alkol çok koku yapar. Rahmetli Mustafa amcam sarhoştı, çok nadiren olur da onun arkadaşları gelip hamam kapandıktan sonra orada alkol alırlarsa onlar çıktıktan sonra içerideki alkolün kokusu anca içeride gazete yakarak çıkarılabilir. Ali Paşa Hamamı erken açılır ve o saatte kapanır, diğer hamamlar hakkında pek bir bilgim yok.

R: Yas Hamamı hakkında da bilgi verir misiniz?

Hüdaî YÜKLER: Cenazesi olan ev kırk gün boyunca hamama gitmez, bu süre bitince kadın tarafının yakınları, komşuları, ahbabları, belli aileler onları alıp hamama getirirler. Yani normalde her hafta hamama geliyor olsalar bile cenazesi olan hamama pek gelmek istemez, erkek tarafı da öyledir. Ailenin komşuları, büyükleri, dostları cenazesi olan evi getirirler, onlar orada yıkanır, ondan sonra hamam gelmeye başlarlar. Yas Hamamı da böyledir.

R: Kırk gün gelmemelerinin sebebi hamamın sohbetin olduğu, eğlenceli bir yer olması mı?

Hüdaî YÜKLER: Evet, eğlence olduğu için kırk gün kesinlikle gelinmez.

R: Ben Kastamonu yöresine ait hamamlarla ilgili bir tezde, tulumbacıların yangın dönüşünde yaptıkları bir hamam olduğunu okudum. Demirciler olsun, esnaflar olsun

bir meslek grubunun toplanıp kendilerine özel, adet gibi yaptığı bir hamam örneği buranın kültüründe de var mı?

Hüdaî YÜKLER: Yok.

R: Peki lohusa hamamı denilen, kırk hamamı dedikleri bebeklerin...

Hüdaî YÜKLER: O doğumdan sonra yapılır. Kadının kırk gün lohusalığı var, bebeğin de öyle. O kırk günde kadın artık evde gusülhane denen ufak yıkanılacak yerde yıkanır. Sizin de evinizde vardır.

R: Tabi, dedemin eski evinde varmış.

Hüdaî YÜKLER: Gusülhane dediğimiz, gusül abdesti alınan yer.

R: Bunun dışında verebileceğiniz bir bilgi var mı? Bunlar özel hamam adetlerine giriyor. Gelin hamamı, damat hamamı, hamamdaki farklı aktiviteler gibi, yıkanmanın dışında toplanılıp yemek yendiği, eğlence olduğu, sizin aklınıza gelen bunların dışında bir şey var mı?

Hüdaî YÜKLER: O zaman ömür çok kısaydı, kırk beş yaşında adam yaşlı görülürdü. Öyle biri geldiği zaman kesecilerden bir tanesi muhakkak onu götürür, başında durur, yıkar, çıkarır, getirirdi. Başka söyleyebileceğim özel bir şey yok.

R: Siz hamamın içindesiniz, hamamda çalışanları kimlerdir?

Hüdaî YÜKLER: Mesela kadınlar Hamamı'nda yer verici, erkek tarafında yel verici vardır. Zaten gelecek kişinin çalışmanı bohçayı önceden getirmiştir, onun yeri ayrılmıştır. Onlar geldiği zaman yerlerine otururlar. Oradan tasını, sabununu, kesesini çıkarıp yer vericinin eline verirler, yer verici onların önüne düşer, onlar soyunduktan sonra müsait olan kurnaya onları götürür. Kurna da hamamın müşterisine göre verilirdi. Kurna da sınıflıdır, 1. Sınıf, 2. Sınıf diye. Özel aileler özel halvetlere konur. Halvet iki tane kurna olan bir ailenin yıkanacağı yerdir. Gelen pek sıradan aile olmaz ama onlar da geldiğinde hamamın girişinde, kadınlar tarafının sol tarafında 2 kurna, sağ tarafında 2 kurna vardır, erkek tarafının simetrisidir. Ortada göbek taşı vardır, sol tarafta büyük halvet, ortada 3 kurnalı yine bir açık yıkanma yeri vardır. Öbür tarafta sıcak vardır, şimdi sauna diyorlar ama biz sıcaklık derdik, sıcaklık daha doğrusu.

R: Peki baş halvet diye bir şey var mı?

Hüdaî YÜKLER: Bilmiyorum.

R: Külhandan çıkan suyun ilk girdiği yer olan sıcaklık dediğimiz yer var ya, ilk o halvetten giriyor, sonra göbek taşına geliyor. Oradan dağılıyor, bu doğru mu, oraya baş halvet denir mi?

Hüdaî YÜKLER: Doğru. Baş halveti bilmiyorum. Kadınlar, hamamı çok sever, çok otururlar. Belli saat gelince hamamda çalışan yer verici çıkarıp eteğini beline dolar, ‘Hadin bakayım yedek verildi, kişilerin evde yemek bekliyor, daha ne oturuyunuz karılar?!’ diye bağırır. Yedek verildi der ama aslında verilen bir şey yoktur, bir numaradır. Böyle deyince, zavallılar zanneder ki su soğuyacak ama öyle bir şey yoktur, imkânsız çünkü külhan yanıyor.

Odun meselesine gelince; o zaman odun yanıyor, kömür de yok. Odunlar Fenk’ten, o tarafın köylerinden büyük büyük kesilerek gelir, baltalanmaz. Bir eşeğin iki yanına birer tane takılır. Onları şakır şakır sırayla, Fenk’ten çıkarırlar Bey Sokağı’ndan o aradan Fenk köyünden, İbn-i Kemal Okulu’nun önünden Cumhuriyet Mektebi’nin arasından hamama gelirler. Ormancılar buna göz yumarlar, biz de ormancıardan hamam ücreti almayız. Kaçak oduna göz yumsunlar diye hamamın en itibarlı müşterileri, orman koruma memurlarıdır. Onları 16.00’dan sonra çağırırız. Geldiklerinde kebabını, keşkeğini evde biz yaptırırız.

Hamam çamaşırı vardır. Hamam çamaşırı haftada bir yıkanır. Herkesin üstünde ismi yazan bohçası ayrıdır ama bohçası olana ‘Al, sen bunu götür, evinde yıka.’ demeyiz. Haftada bir bizim evimizin yakınındaki büyük bir bahçeye Fadik bacı, Satı, onun gelini Hüsne tarafından kazanlar kurulur, hamam çamaşırı yıkanır. Şimdiyse binası var.

R: Mesela benim bohçam var ama iki, üç haftadır gelmedim. Onu yine de yıkar mısınız?

Hüdaî YÜKLER: Evet, yıkanır. Herkesin bohça yeri bellidir. Çünkü senin havlun, peştamalının asıldığı yere bohçan da asılır. Bohçan bellidir, üzerinde işaretin vardır. Yıkananlar kurdukları zaman o bohçaya konup hamama geri gönderilir. Çamaşır makinesi ne gezsün ki yıkasın. Hamam çamaşırı olunca Fadik bacı, Satı karı, Hüsne gelirler. Çamaşırılar daha temiz olsun diye çoğu önce küllü suya basılır, sonra yıkanır. Bizim evde öyle tesisat vardır. Bu erkek tarafı için geçerli, çünkü kadın tarafında bohça yoktur. Bu ailelerin hepsinin yanında yatılı çalışanları vardır, onlar hamama gelmeden önce bohçaları getirir. Bu çocuklar bizde de vardı. Naile, Arife vardı. Köylerden gelir fakir aileler o zaman Türkiye fakir adam çocuğuna bakamaz, getirir bırakır. Geldiği zaman da önce gelen aile onların kafasını sıfır numara tıraş eder, evde makinelerimiz vardır. Onlar hemen hamama da götürülmez kaynar suyla zavallılar yıkanır, bit olmasın diye. Alıp hemen hamama da götüremezsin herhangi bir şey varsa, biz dahi

götürmezdik. Naile vardı, Dilber vardı, Arife vardı bizde. Erkeklerden kambur Mustafa vardı, Tahir vardı, Yusuf vardı bunların üçü de 14 odalı evdi.

R: Yer vericiyi, yel vericiyi konuştuk. Hamamcı sizsiniz. Kadınlar tarafında anneniz ya da bir başkası başka hamamlarda duruyor. Bunun dışında külhancı kimdir?

Hüdaî YÜKLER: Külhancımız, Uzun Durmuş. Odunlar gelir, onları külhanın önüne yığar. Ali Paşa Hamamı'nda hala o boşluk var mı bilmiyorum.

R: Odunlar külhan avlusuna mı yığılır?

Hüdaî YÜKLER: Oraya yığılır, külhancı da devamlı oradadır. Bizim külhancılarımız Uzun Durmuş ve İğdırlı Mustafa'ydı. Bunlar nöbetleşe durur, hamamın soğumasına hiç müsaade vermezlerdi. Hamamın suyunun parası yoktur, suyu yukarılardan kışla mahallelerinden gelir. Şimdi Ali Paşa Hamamı'nın önünden o araya girersen hamama giderken tam İskiller evinin karşısında, hala orada duran dolap gibi, kapı gibi bir şey vardır, fazla su oradan dışarıya bırakılır. O su oradan, tabakhane köprüsünden ırmağa kadar gider. Odunların ikinci kısmı da, Almus tarafından ırmak vasıtasıyla gelir. Oradaki köylüler bellidir, odunu kesip ırmağa atarlar. Onlar kaçak odun değildir. Biz hamamcılar, hamam çalışanları, hamam uşağı oraya gideriz; odunun ne zaman geleceğini biliriz. Uzun çengelli değneklerimiz vardır, bunlarla odunlar kenara çekilir. Oradan toplanıp kamyonla külhana getirilir. Onlar el testeresi ile usulüne uygun kesilir, kurutulur, kurutulmasa da hamam çok sıcak olduğu için Fenk'ten gelen odunlarla zaten yanar. Onların o yanan odunu söndürme şansı yoktur. Zaten açıkta durduğu için kurur.

R: Uzun Durmuş dediğiniz külhancı nerede kalır?

Hüdaî YÜKLER: Hamamda. O bir dakika ayrılmaz fakat belli sürelerde gidip külhanı kontrol eder. Külhana ateş yanan yere merdivenle inilir. Külhancı 24 saat hamamda durur.

R: Yani evi hamam olur diyorsunuz. Bazı hamamların yanında külhancı evi, hamamcı evi, müştemilat gibi bir yer olurmuş.

Hüdaî YÜKLER: Ali Paşa Hamamı'ndan girince sağa dönersin, kasa sol taraftadır, sağa dönersin hem çay ocağı hem de ileride külhancının yattığı yer vardır. Sedir vardır, külhancı orada yatar. Belli zamanlarda külhancı külhanını kontrol eder, suyunu ayarlar. Çünkü hamam sabaha karşı ezandan iki saat önce açılmak zorundadır. İlk müşteri abdestçiler, namazcılar, 07.30-08.00 civarı esnaflar, öğleden sonra keyif

yapmaya gelen bizim tabirimizle keyifçiler, akşam 16.00'da hamam kapandıktan sonra hamama gelir amcama rica eder, amcam uygun görürse hamamı onlara özel açardı.

R: Yani külhancının tüm günü külhanda geçiyor, ara sıra külhana bakıyor. Doğru mudur?

Hü dai YÜKLER: Evet yirmi dört saat orada olur, belli zamanlarda yatmaya gelse dahi tavşan uykusu denen şekilde uyurlar ama hamamın uşakları gelmeye başladıktan sonra iki, üç saat rahat uyuyabilirler.

R: Aslında en zor, en kirli iş de külhancının işi.

Hü dai YÜKLER: Göbek taşının karşısında şöyle yuvarlak bir yer var külhana açılan, karşı halvettedir.

R: Buradan bakıyor, suyu kontrol ediyor, tırmanıyor.

Hü dai YÜKLER: Suyun seviyesini ölçecek bir değnek vardır. Külhancı onunla su seviyesini ölçer, ona göre suyu ayarlar.

R: Bazı hamamlarda bu pencereden kadın kısmında da oluyormuş, öyle mi?

Hü dai YÜKLER: Açık, şöyle orada hatta rahmetli Celal Fazlıoğlu Tokatspor'da 14 sene yöneticilik yaptı. O gelir illa oraya çıkar terlemek için külhanın ağzında oturur. Ora çok sıcak olur, hamamın sıcaklığı oradan geliyor ve hamam ne kadar yanarsa yansın sıcak su almazsa ısınmaz. Diyelim ki hamam tamire girdi, sonrasında hemen hizmete açılmaz. Üç gün o hamamın sıcak suları akıtılır, musluklar açılıp boşaltılır, külhan harıl harıl yanar, o su akıtılır ve hamam öyle ısıtılır. Hamam müşterinin dökündüğü suyla ısıtılır, başka türlü ısınmaz.

R: Külhanın üstünde bakır kazan sizde var mıydı?

Hü dai YÜKLER: Bizde yoktu. Çok büyük bir havuz gibiydi.

R: Suyun ısınması için alttan mı yanyor?

Hü dai YÜKLER: Külhan yandan da alttan da yanar.

R: Havuz gibi yerler var mı?

Hü dai YÜKLER: Bizim Ali Paşa Hamamı'nda sadece halvet dediğimiz o sıcak yerde ufak bir havuzumuz vardı, başka bir yerde yoktu. Şimdi orayı sauna olarak kullanıyorlar. Ben kalp ameliyatı olduğum için beş senedir gidemiyorum hamama yoksa her gün giderdim. Duruyor mu durmuyor mu bilmiyorum ama erkekler kısmında ufak bir havuzumuz vardı orada. Biz en son hamamı 1963-1964 yıllarında eczacı İhsan Eröz'ün babası Uzun İbrahim'e devrettik. Amcam öldüğünde ben de okuldaydım İstanbul'da öğrenciydim, Sultan Ahmet Ticaret Lisesi'nde okudum, oradan İktisadi Ve

Ticari İlimler Akademisi'ne geçtim. Yurtta kalıyordum. Babam ölünce hamam vakıf malı olduğu için annemin üzerine geçti. O zaman hamama bakan olmayınca annem de devretti. Ben burada olsam müsaade etmezdim ama olaylar benden habersiz gerçekleşti.

İşin aslı var mı yok mu bilmiyorum ama bizden son devralanlar hakkında bir dedikodu çıktı. Bir ara hamam kapandı, hamamın göbek taşı patlamış dediler. Güya göbek taşı o güzelim, bizim zamanımızdaki mermerler göbek taşı niye patlasın ben akıl veremiyorum. 1900'lerden 62 ye kadar çalışmış göbek taşı patlamamış da. Dediler ki göbek taşı patladı, onlar çünkü şimdi Tokat'ın en büyük zengini oldu. Altın bulundu dedi şu dedi bu dedi, kimsenin günahına girmek istemem doğru mudur yanlış mıdır onu da bilmiyorum.

R: Ben tütekleri kapattıklarını duydum. Külhan yandığında yukarı çıkması gereken dumanın çıkışını hamam daha sıcak olsun diye kapatmışlar. Orası da basınç birikmesiyle patlatmış.

Hü dai YÜKLER: O zaman kasıtlıdır çünkü hamamcı onun kapanmayacağını bilir. Ayrıca bu adamlar birdenbire Tokat'ın zenginlerinden oldular. Tokat'ta bu dedikodu uzun zaman yayıldı ama yine de gözümle görmediğim için kimsenin günahını almak istemem. Bizim hangi tarihte çalıştırdığımız belli değil çünkü bizim lakabımız hamamcılar.

R: Kildan nedir?

Hü dai YÜKLER: Bakırdan sarılıp yapılmış, hamama gelenlerin içine lifini, sabununu, kesesini koyduğu bir kaptır ama çok inceliği, ustalığı vardır. Eskiden Tokat'ın bakırcı ustaları yapardı şimdiyse onlardan kimse kalmadı.

R: Hamamcılıkla bağlantılı diğer mesleklerden örneğin bakırcılar, kalaycılar, tas yapanlar, sabuncular gibi sizin iletişim kurduğunuz kimler var? Mesela bir yerden hamama sabun alırsınız, peştamal yaptırırınız...

Hü dai YÜKLER: Peştamallar, havlular Bursa'da belli yerlerden geliyor. Diğer hamamlarda peştamal müşterisine göre verilir ama Ali Paşa Hamamı'nda müşteri seçkin olduğu için peştamallar bu müşterilerin bohçasında vardır. Hamam çamaşırı kesinlikle Bursa'dan gelir ama sabun olarak sıradan sabun alınırdı. Gelen kişi ufak sabun isterse Hacı Şakir'in büyük kalıp sabunları misinayla kesilip verilirdi. Çoğu erkekler hamama sabun getirmezdi ama kadınların hepsi kendi malzemelerini, kildanlıklarını getirirdi.

R: Düğün hamamı Pazar günleri mi yapılır?

Hüdaî YÜKLER: Evet, pazar günleri yapılır.

R: Hamamda bu saydığım kişilerin dışında çalışan başka biri olur muydu?

Hüdaî YÜKLER: Yer verici, yel verici, tellak, külhancı olurdu; başka kimse olmazdı.

R: Okuyucuyu siz mi tutardınız?

Hüdaî YÜKLER: Hamamın açıldığını duyuran evdeki kadınlarımız vardı, okuyucu onlardı. O zamanlar biliyorsun ki Tokat'ta Ermeni nüfusu yoğundu. Bizim hamam okuyucularının ekserisi Ermeni kadınlardır. Ermeniler'in zengin olmayan, sıradan insanlarıydı. Bir de Yıldızlılılar vardı. Ama Ermeni kadınlar, Yıldızlılılar'e göre daha kibar olurdu, bizim daha hoşumuza giderdi. Yıldızlı'den gelenler arasında hamamın çamaşırına bakan Fadik bacımız, Hüsne'miz, Satı'mız; evde çalışan Arife'miz, Naile'miz, Dilber'imiz vardı. Evde on dört oda vardı.

R: Sizin evde de gusülhane var mıydı?

Hüdaî YÜKLER: Evet, odalarda gusülhanemiz vardı.

R: Tokat'taki bazı evlerde hamam var. Latifoğlu konağı, Yoğurtçuoğlu evi...

Hüdaî YÜKLER: Evet, Yoğurtçuoğlu'nun bağdaki evi. Onların küçük ve büyük olarak iki bağı vardır. Büyük bağda külhanlı hamamı vardır.

R: Biliyorum, 1930'lu yıllarda yapılmış. Ayrıca Muslu Ağa Köşkü'nde ve Mevlevîhane'nin yanındaki konakta da varmış. Onun dışında başka bildiğiniz hamamı olan evler var mı?

Hüdaî YÜKLER: Yok. Tokat, Anadolu'da hamam kültürünün en güzel yayıldığı şehirdir ama şimdi aktif çalışan üç tane kaldı. O Hamamı'nın (Pervane) ilk müsteciri de eczacı İhsan Eröz'ün babası Uzun İbrahim'dir. Biz Ali Paşa Hamamı'nı 1964'lerde devrettiğimiz zaman direkt devir olmuyordu, ortaklık oluyordu. Biz Pervane Hamamı'na ortak olduk fakat resmen öyle olduk, yani yasayı deldik. Onlar Ali Paşa Hamamı'na ortak oldu sonra ortak, ortağa devretti. Tam senesini bilmiyorum ama benim haberim yokken biz eczacı İhsan Eröz'ün babasına devrettik. O benim üzüntü duyduğum önemli olaylardan bir tanesidir, geldim ki hamam devredilmiş. Halbuki hamamla Behzat Camiisi'nin imamı olan dedem ilgileniyordu. Biz çok üzüldük ama o da bir avukatın gazıyla olmuş.

EK AÇIKLAMALAR D.

YAPILAR HAKKINDA ARŞİV BELGELERİ

(57)

TOKAT-MERKEZ ALI PAŞA HAMAMINDA 22.9.1989 TARİHİNDE MEYDANA
GELEN PATLAMADAN DOLAYI HAMAMDA YAPILACAK OLAN İŞLERİN MAHAL
LİSTESİ

ERKEKLER VE KADINLAR KISMI:

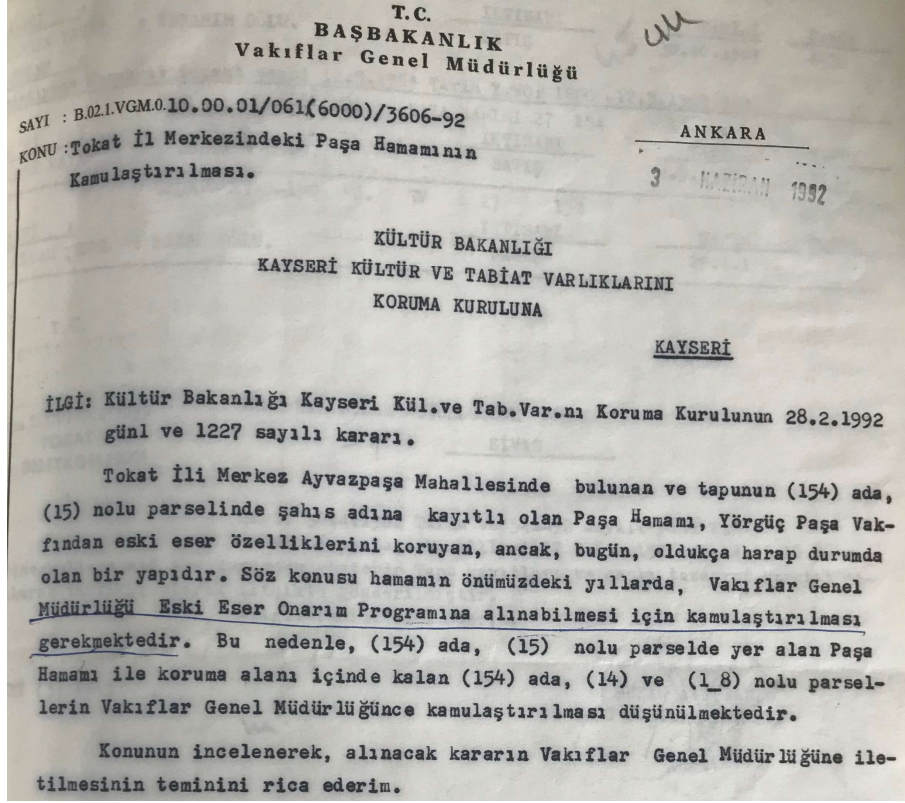
- 1-Hamamda patlamadan dolayı meydana gelen kısımlardan çıkan molozun itinalı bir şekilde harfedilecektir.
- 2-Hamamın Tüteklik ve Cehennemliğinini çalıyıp çalıymadığını kontrol emsacı ile içerdeki pislikler temizlenerek kontrol edilecektir.
- 3-Hamamın sıcak ve soğuk su depolarında su kaçağı olup olmadığı kesinleşir belirlenecektir.
- 4-Hamamın Sıhhi ve Elektrik tesisatının çalıyıp çalıymadığı kontrol edilecektir.
- 5-Hamamın kasasınının tahrip olup olmadığı araştırılacaktır.

Sözkonusu yukarıda belirtilen ana maddelerin belirlenmesinden sonra aşağıda sıra ile belirlenen işlemler yapılacaktır.

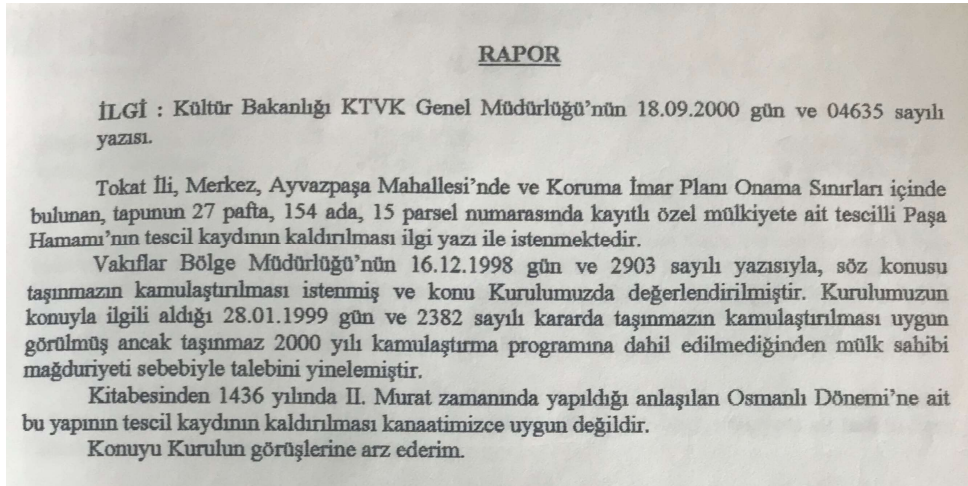
- 1- Hamamın cehennemliip tabanı temizlenip; kum, kilekaj ve 300 Dn Grobeton dökülecektir.
- 2-Hamamın ayakları Betonarme betonu yapıyıp, yüzeyleri step tuğlası ile örülecektir.
- 3-Hamamın saltası döşemesi ve taş döşemesinin üzerine 3cm kalınlığında mermer kaplama yapılacaktır.
- 4-Hamamın eski orjinal kapalı ve açık tütteklikler eğilyıp, step tuğlası ile yeniden yapılacaktır.
- 5-Hamamın bodan duvarlarında bosulan yonu taşı kaplamalar, orjinaline göre yapılacaktır.
- 6-Hamamın kubbelerinde kuruyun olan kaplama tamamen sökülüp çertnemesine göre yeniden (çamur sıva üzerine) yeri kuruyun ile kaplanacaktır.
- 7-Hamamın Aydınlanması için kubbelerde bulunan ıçıklıklarda (çan fanus, künk ve demir kasnak)lar yenilenecektir. Orjinaline göre, ...

- 8-Hamamın sıhhi ve elektrik tesisatı yenilenecektir.
- 9-Hamamın külher kısmı önceden istenilen talepte değerlendirilerek yeniden düzenlenecektir.
- 10-Hamamda bosuk olan sıva, boya ve badana işleri yapılacaktır.
- 11-Hamamın kapıları ve kapı tokmaları yenilenecektir.
- 12-Hamamın iç kısmında bosuk olan mozaik duvar kaplaması sökülüp, lut yükseklikte mermer kaplama yapılacaktır. 12.10.1989

Şekil Ek D.1. Ali Paşa Hamamında meydana gelen patlama sonrası yapılan onarımların listesi [26].

Şekil Ek D.2. Paşa Hamamı kamulaştırılması talebine ilişkin belge [26].

Şekil Ek D.3. Paşa Hamamı kamulaştırılmaması hakkında [26].

T.C.
Tokat Valiliği
Maarif Müdürlüğü
MaBölümü Kültür
470-63/4588

12/Eylül/1957

Özeti: Belediye Oteli ar-
kasındaki metruk ve harap
hamam hk.

Maarif Vekilliğine
(Eski Eserler ve Müzeler)

Şehir içinden geçmekte olan kara yolu üzerinde olup
istimlak tabii tutulan ve Belediyece yıktırılmak suretiyle
yeri, adı geçen yola kalbedilecek olan Ardala sokağında Beledi-
yeye ait halen metruk ve çok harap Yüksek hamama ait üç yönden
çekilmiş fotoğrafları birlikte sunulmuştur. (Marisa)

Adı geçen eser müseccel olmayıp, 1856 tarihli ermenice
bir kitabesinden başka bir hususiyeti kalmamıştır.
Gereğine müsaadelerini saygılarımla arz ederim.

Eki: 3 fotoğraf

Tokat Valisi
Fazıl Kaftanoğlu
imza

Aslının aynıdır
19/9/1957

Şekil Ek D.4. Marisa Hamamı'nın yıktırılması hakkında [26].

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
ESKİ ESERLER VE MÜZELER
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: 732.63- 00102

15 OCAK 1960

Ankara; / /19

Özet: Tokat Marisa Hamamı'nın rölövesinin
gönderildiği Hk.

Gayrimenkul Eski Eserler ve
Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığına
Fındıklı-İstanbul

21/2/1958 gün ve 732.102-sayılı yazı karşılığıdır:
Tokat'da şehir içinde Karayolları güzergahında kalan ve 15/2/1958
gün ve 883 sayılı kurulunuz kararıyla rölövesi yapıldıktan sonra yıktı-
rılmasında mahzur görülmeyen Marisa Hamamının rölövesi hazırlattırılmış
ve bir nüshası ilişik olarak gönderilmiştir.
Bilgi edinilmesini saygı ile rica ederim.

Şekil Ek D.5. Marisa Hamamı'nın rölövesi hakkında [26].

K A R A R

Toplantı No. ve tarihi : 64 - 15/II/1958
Karar No. ve tarihi : 883 - 15/II/1958

Toplantı yeri : İ s t a n b u l

Tokat'da Marisa Hamamı'nın yol güzergâhında kalması dolayısıyla Belediye'ce yıkılmak istendiğine dair Maarif Vekâleti'nin 21/IX/1957 tarih ve 3871 sayılı yazısı okundu ve ilişkisi fotoğraflar tedkik edildi, müzakeresi yapıldı.

Halen harap olup eski eser vasfı kalmamış olan bu binanın rölövesi yapıldıktan sonra yıktırılmasında mahzur olmadığına karar verildi.

Şekil Ek D.6. Marisa Hamamı'nın yıktırılma kararı [26].

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KAYSERİ KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : B.16.0.KTV.4.38/729 (60.00/223)-144
KONU :Tokat Merkezde yapılan uygulamalar.

KAYSERİ
11 MART 1997

KAYSERİ VALİLİĞİNE
(Özel Kalem Müdürlüğü)
KAYSERİ

İLGİ:a)31.1.1997 gün ve 48 sayılı yazınız.
b)7.2.1997 gün ve 75 sayılı yazımız.
c)Tokat Valiliği, İl Kültür Müdürlüğünün 4.3.1997 gün ve 230 sayılı yazısı.

Tokat ili, Merkezde yapılan aykırı uygulamalarla ilgili, Ahmet YALÇIN isimli şahsın 7.12.1996 günlü mektubu ile 1 Aralık 1996 tarihli Tokat Gazetesi "Çay Hamamı Yerle Bir" başlıklı haber küpüründe değinilen hususların incelenerek bilgi verilmesi istemi ile ilgili, ilgi (a) yazınız üzere, ilgi (b) yazımızla konunun Tokat Mize Müdürlüğü Teknik elamanlarınca incelenerek, inceleme sonucu hazırlanacak bilgi ve belgelerin Müdürlüğümüze gönderilmesi istenmiştir.

İlgi (b) yazımız gereğince gönderilen ilgi (c) yazı ve eklerinde Çay Hamamının, tescilli olmadığı ve haramla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı belirtilmiştir. Söz konusu ilgi (c) yazı ve ekleri ilişikte sunulmuştur.

Bilgilerinize arz ederim.

Şekil Ek D.7. Çay Hamamı yıkılması ile ilgili belge [6].

MÜZE MÜDÜRLÜĞÜNE RAPORDUR

İLGİ: İl Kültür Müdürlüğü'nün 12/02/1997 gün ve 163 sayılı yazıları ile eki.

İlgi yazı gereği, İlimiz, Merkez Çay mahallesinde bulunan ve yıkılmış olan Çay hamam tarafımızdan mahallinde incelenmiştir.

Gençay ve çay sokaklarının birleştiği alanda bulunan hamam resim 1 ve 2 de de görüldüğü gibi yıkılmış olup halen arsa görünümündedir. Üçgen biçimli parselin kuzey- Güney ve doğusu yol, batısı ahşap tek katlı yapıların bulunduğu evlerle çevrilmiştir.

Çay hamamının tescil kaydı yoktur. Yakın çevresinde tescilli yapı olmadığı gibi sit alanlarının dışında dır. (Bknz. Sit paftası ve Çerçeve Koruma imar planı). Yaptığımız Arşiv araştırmasında yapı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bilgilerinize arz ederiz. 28/02/1997

Şekil Ek D.8. Çay Hamamı yıkılması ile ilgili belge [6].

T. C.
TOKAT BELEDİYESİ
İMAR İŞLERİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : 2032
Konu : Tescilli Bina

25 MAZİRAN 1998

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA
KURULU MÜDÜRLÜĞÜNE

KAYSERİ

Şehrimiz Aksu Mahallesinde tapuda pafta 12, ada 112, parsel 56 numaralı gayrimenkul Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlı olup, (Hamam) tescilli eserdir. Bina halen harabe durumunda olup, yıkılma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Acilen onarım yapılmadığı takdirde çevre sakinleri özellikle çocuklar için tehlike arz etmektedir.

Gereğini rica ederim.

Şekil Ek D.9. Tokat Belediyesi'nin Hatip Hamamı'nın yıkılma tehlikesine ilişkin yazısı [26].

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
KAYSERİ KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU MÜDÜRLÜĞÜ

3

SAYI : B.16.0.KTV.4.38/ 729 (60.00/217)-389
KONU : Tokat, Aksu Mah. 12 pafta, 112 ada, 56 parsel.

KAYSERİ
11 TEMMUZ 1996

BELEDİYE BAŞKANLIĞINA
TOKAT

İlgi: 25.6.1996 gün ve 2032 sayılı yazınız.

Tokat ili, Aksu Mahallesiinde bulunan ve tapunun 12 pafta, 112 ada, 56 nolu parselinde Vakıflar Genel Müdürlüğü adına kayıtlı tescilli hamamın tehlike arzettiği ve acilen onarılması gerektiğine ilişkin ilgi yazınız incelenmiştir.

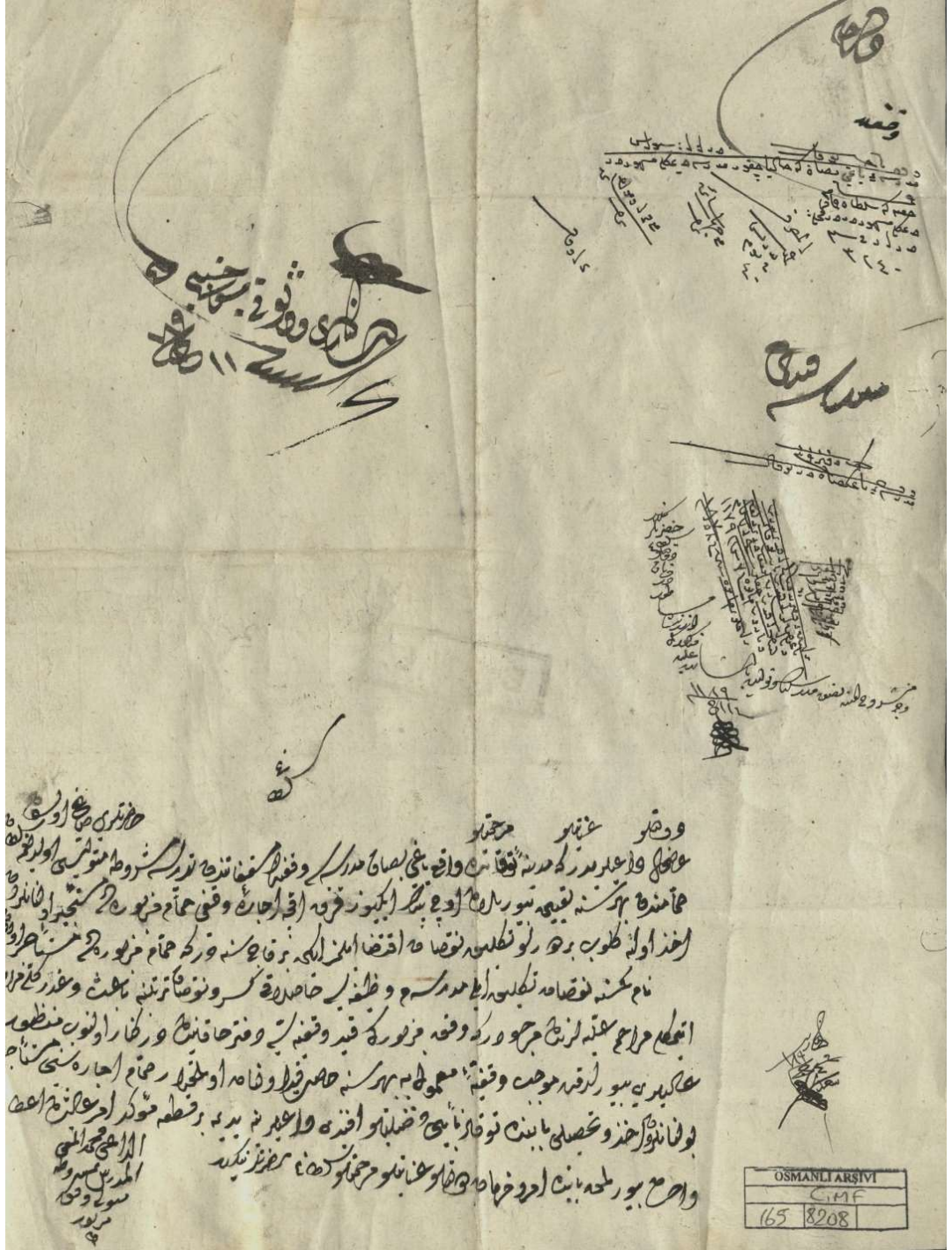
Söz konusu tescilli hamama ilişkin yazınızda belirtilen hususların Vakıflar Genel Müdürlüğüne iletilerek, bu konuda Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlanacak olan bilgi ve belgelerin (Rölöve ve restorasyon projelerinin) kurulunuzda değerlendirilmek üzere Müdürlüğümüze iletilmesi gerekmektedir. Bu arada tehlike arzeden söz konusu hamam ve çevresinde gerekli önlemlerin Belediyece alınması hususunda gereğini bilgilerinize arz ederim.

Şekil Ek D.10. Kayseri Koruma Kurulunun Hatip Hamamı hakkında Tokat Belediyesine cevap yazısı [26].

EK AÇIKLAMALAR E.

ARŞİVDE YER ALAN OSMANLICA BELGELER

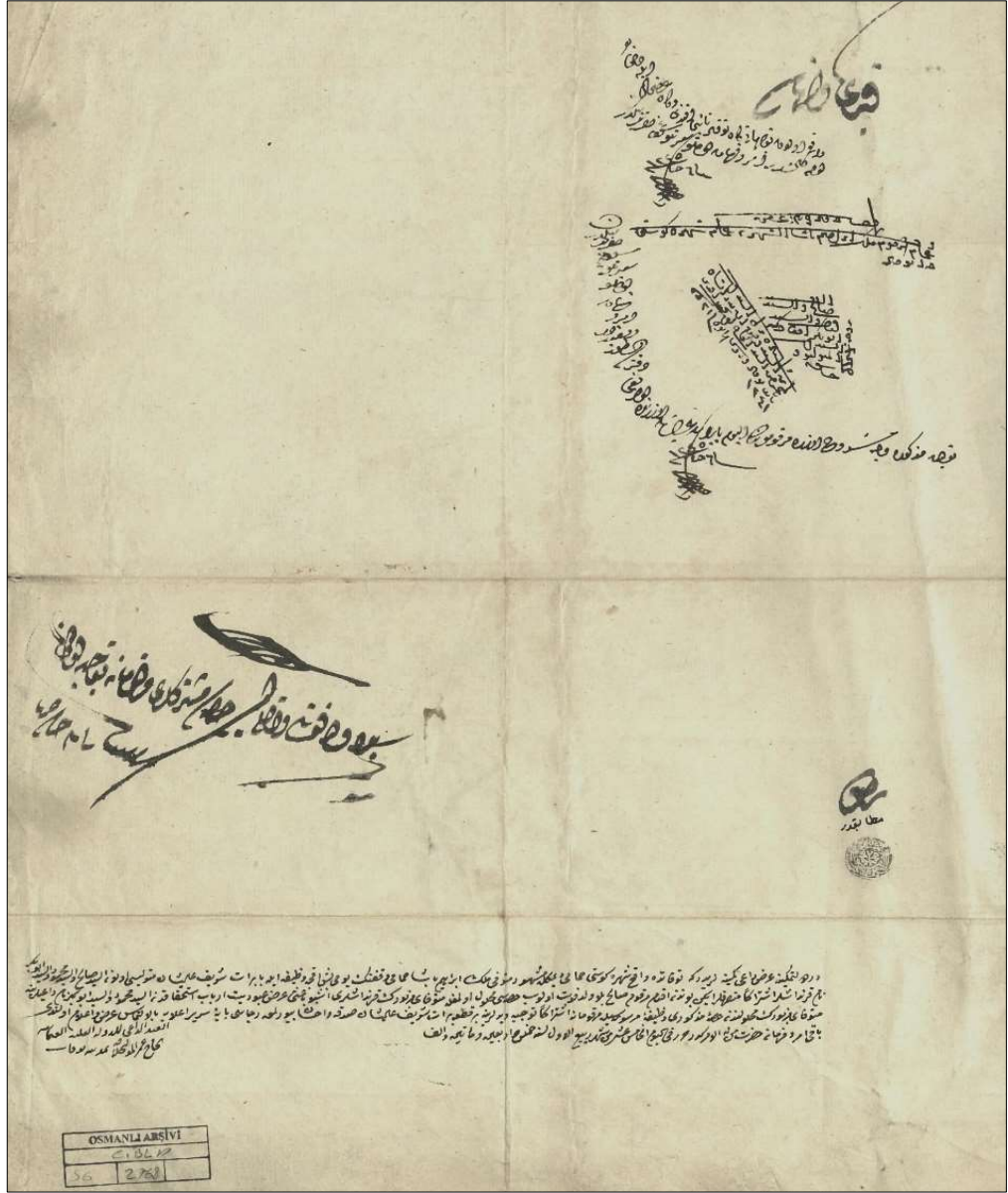

Şekil Ek E.1. Sultan hamamına ait Osmanlıca belge [39].

Şekil Ek E.4. Şehre Küstü Hamamı ile ilgili Osmanlıca belge, 1829 [39].

ÖZGEÇMİŞ

Tuğberk Yağız Altunsoy, İlk ve orta öğrenimini Tokat şehrinde tamamladı. Tokat Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. Haliç Üniversitesi Fakültesi'nde lisans öğrenimine başlayıp tamamladı. Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde yarı zamanlı olarak Rölöve Restorasyon, Tasarımda Bilgisayar ve Mimari Anlatım Teknikleri derslerine girmiştir.